

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Hiller István: Naszódi Zsigmond élete és munkássága (Egy soproni származású elfelejtett szocialista író születésének 90. évfordulójára)

**Hiller István: Naszódi Zsigmond élete és munkássága
(Egy soproni származású elfelejtett szocialista író születésének 90. évfordulójára)**

Naszódi Zsigmond 1875. április 4-én született Sopronban, szegény család gyermekeként. Születése után pár évvel szülei Vitnyédre költöztek, így a négy elemi iskolát és a polgárit, a műasztalossággal egybekötve, a közeli Kapuvárott végezte. Már az iskolában kitűnt szorgalmával, jó magaviseletével és becsületességével. Tanárai ezeket a tulajdonságait a vizsgákon adott ajándékokkal igyekeztek jutalmazni. Iskolái és a szakma elvégzése után visszament szülővárosába Sopronba, ahol egy évig asztalosként dolgozott. Ezt követően három évig Pesten vállalt munkát, majd Kalocsára utazott, ahol hamarosan megkapta katonai behívóját. A budapesti sorozáson a 6. gyalogezredhez osztották be. Bevonulása előtt még felkereste Sopronba visszaköltözött szüleit, akik az Ötvös utca 9. számú házban laktak. Katonai szolgálata alatt Dalmáciában a rossz ívóvíztől és a megerlettető hegymászástól szívbjait kapott. Ennek ellenére a kötelező 36 hónap helyett 38 hónapig volt katona, mert nem szerelték le addig, amíg a kiképzett újoncok meg nem érkeztek. Leszerelése után hazatért Sopronba. Rövid időt töltött azonban csak itthon. Hamarosan a győri vagongyárban talált magának megfelelő állást. Szorgalmasan dolgozott és nem is keresett rosszul ebben az időben. A fizikai munka minden fajtája ártalmas volt már számára; állapota egyre romlott, szíve még jobban tönkrement. Mesterségét abba kellett hagynia. Szovátra, egy Sopron megyei kisközségbe ment jegyzőségédek, ahol hosszabb ideig dolgozott. Az állandó utazgatás, ami velejáró munkakörével, ismét ledöntötte lábáról, nem tehetett mást, ismét hazajött Sopronba pihenni. Mikor erőre kapott, Babótra ment jegyzőségédek, ahol szívesen fogadták, mert jó bizonyítványokat hozott magával előző munkahelyeiről. Ezután sokáig megismétlődött keserű sorsa. Betegsége minduntalan kiújult és ágyba taszította. Három évig a kapuvári börtönben könyvelőként dolgozott. Soproni pihenő-szabadsága után egy kis pusztaán dolgozott, de ott sem bírta sokáig. Szomorúan írta édesanyjának: „Kedves Anyám, megyek innen Pestre, mert mint Petőfi mondta, télen pusztá am csak igazán a pusztá”. Életének további alakulásáról édesanyja azt mondta, hogy nem tudta, Pesten mit csinált. Csak azt tudja, hogy 1905. augusztus 12-én nagy betegen hozták haza Vitnyédre, ahol igen sokat szenvedett. Ha egy kissé engedte a betegsége, akkor az ágyban is írt és olvasott. Így szenvedett 1906. április 13-ig, amíg el nem jött érte a „várva várt kaszás”, ahogy azt maga írta. A vitnyédi 1906-os anyakönyv 10. szám alatti bejegyzése szerint szervi szívbjait ölte meg. Szüleinek ott szatócsboltja volt. „Én meg elvesztettem egy hű, igaz, szerető fiamat – mondta az édesanyja –. Ennél többet nem mondhatok, mert minden megemlékezés róla csak a szívemet tépheti.”

290Budapesten belevetette magát a munkásmozgalomba. Éjt nappallá téve dolgozott, szervezte és

buzdította a munkásságot. A munkásság minden megmozdulásában az első helyen találjuk. Mindenhol ott volt, ahol bátorításra, helyállásra és kemény kiállásra volt szükség.

Ennyit tudunk Naszódi Zsigmond életéről. Halála után hamar feledésbe ment neve. Egy rövid megemlékező előszón kívül – melyet a tárgyalásra kerülő „Dósa népe” című novellagyűjtemény elé írt Csizmadia Sándor – seholsem találkozunk nevével. Sem a régebbi, sem a legújabb forrásgyűjtemények, lexikonok, almanachok és életrajzi leírások nem említik. Egyedül Petrik Géza magyar könyvészetében találkozunk halála után kiadott könyvének bibliográfiai adataival.

A dolgozó osztályok jobb életéért folytatott küzdelmében nemcsak szóval, szervezéssel, neveléssel hirdette saját és az általa képviselt néprétegek igazát, hanem felismerte az írott szó hatalmas erejét is. Életének csak utolsó éveiben fordult a szépirodalomhoz. A Népszavában jelent meg első tárcája „Könnyebb kenyér” címmel. Ebből az írásából az látszik, hogy Naszódi sokoldalúan tájékozott volt, jól ismerte a megpróbáltatások minden fajtát, ami csak a szegény embereket sújthatta. Kiténik ebből a tárcából az is, hogy rengeteg volna a mondanivalója, közkinccsé akarja tenni értékes tapasztalatait, változatos és eseményekben dús életének megfigyeléseit. Az olvasó azonban azt is első pillanatra láthatta, hogy tapasztalatlan író a tárca szerzője. Könyvének előszavában Csizmadia Sándor^[1] is azt a megállapítást teszi, hogy az látszik a „Könnyebb kenyér”-ből: az író előtt még nagyon is ismeretlen volt ekkor az írás mestersége. De hol és mikor tanulta volna meg az írást? Soha nem volt hozzá lehetősége. A meséje egyszerű, mindennapi, a leírás maga teljesen rendezetlen, laza és szétfolyó. Ez az írása azt mutatja, hogy a szerző már tudja, hogy mit kell tennie, mit kell megírnia, csak még azt nem tudja, hogyan. Mutatja azonban az írás azt is, hogy Naszódinak fejlett művészi érzéke volt, hamar megtalálta, illetve megteremtette a maga számára alkalmas eszközöket, gazdag az érzésekben, a színekben és a kifejezés sajátosságában. Rövid idő alatt nagy fejlődést tett meg az írás művészetében. Nem is lépésekkel, hanem hatalmas ugrásokkal törtetett célja felé. Második tárcájában már alig volt hiba. Mintha csak érezte volna, hogy sietnie kell a fejlődéssel, mert élete rövid lesz.

Dósa népe című novellagyűjteményét halála után egy évvel, 1907-ben adta ki a Népszava. Ezek a novellák nemcsak jó szépirodalmi művek, hanem mindegyik lázadásra való felhívás is. Mondanivalóját röviden, művészi tömörséggel írja meg. Felesleges mondatokat nem találunk, minden szónak határozott szerepe van a szöveg „összhangzattanában”. A történetek szereplői – mert novellái mind megtörtént eseményeken alapulnak – élő emberek, akik a művészi ²⁹¹ megfestett környezetben a legtermészetesebben mozognak. Novelláinak témáit mindig a munkások vagy a parasztság legszegényebb rétegének, a zselléreknek és a cselédeknek életéből meríti. Ezeknek a szegény embereknek keserves sorsát, kálváriáját ecseteli, ő maga azonban soha nem panaszkodik, sőt ennek a szomorú életnek leírását is igyekszik a humor – néha szatirikus – szálaival átszőni. Talán még azt sem túlzás állítani, hogy a föld kizsigerelt rabszolgáinak életét és környezetét úgy ismeri és úgy írja meg, ahogyan azt előtte senki más nem tette. És mivel Magyarországon a parasztokat az akkori hivatásos írók nem ismerték – valódi énjüket megismerni nem is törekedtek – és inkább csak a régi népszínművek alapján formáltak maguknak képet erről az osztályról, teljesen értetlenül álltak Naszódi parasztjaival szemben, idegenül szemlélték ezeket az embereket. A novellák olvasása közben az olvasó igazat ad Csizmadia Sándornak, aki azt írta, hogy az akkori népszínművek szerzői akár a jellemzés, akár a beállítás, de a művészi kezelés szempontjából is messze elmaradtak Naszóditól. A divatos írók földművesei talán érdekesekek, de fel nem melegítenek. Érezzük, hogy azok a földművesek nem léteznek. Naszódi embereit azonban úgy látjuk, mintha meg is foghatnánk őket, kezét foghatunk velük, beszélgethetünk velük, mert azok is olyan emberek, mint mások. A közvetlenség nemcsak az emberek megrajzolásában keresendő, hanem abban is, hogy mindig aktuális levegőben találjuk meg őket.

Mindenkinek van valami jellemző, aktuális vonása, amely azonban annyira [292](#)finom, leheletszerű, hogy nehéz megtalálni, inkább csak érzékeinkkel érezzük. Ez az oka, hogy művei szépségének soha nem árt az aktualitás. Ha figyelembe vesszük azt is – folytatja Csizmadia – hogy Naszódi nemcsak mint a társadalom küzdő harcosa, hanem mint a művészet embere is a szocializmus eszméjével, a marxista világnézettel volt telítve, amely tulajdonsága mindenütt és minden írott sorában kifejezésre jutott, akkor szeretettel és büszkeséggel gondolhatunk rá, mint a mi nagy emberünkre. Mert Naszódi, ha munkái mennyisége nem is, de annál inkább minősége és tendenciája, tartalma bizonyítja, hogy nagyot alkotott. Nemcsak az eszével, hanem szívével is gondolkodott. A nagy emberek pedig nagyságukat legalább olyan mértékben köszönhetik szívüknek, mint eszüknek. Különösen áll ez a művészekre. Naszódinak pedig igen nagy szíve volt; nagyobb mint sokszor száz embernek együttvéve.

Naszódi Zsigmond arcképe

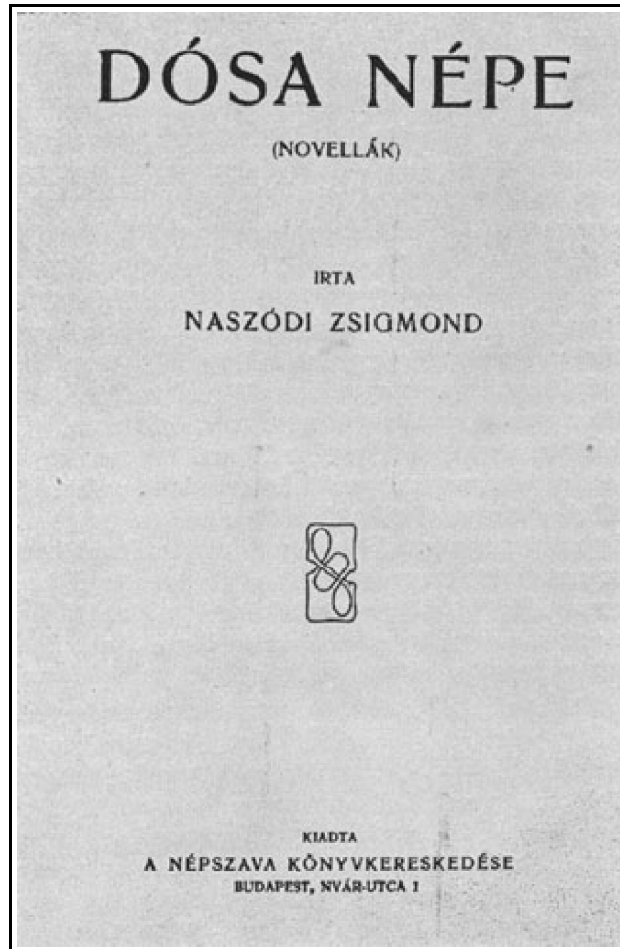
Tenni kék valamit című novellájában élethűen írja le annak a szegény öreg asszonynak – Tekla néninek – a tragédiáját, aki 25 krajcárért őrzi az uraság búzáját, hogy a béresek malaca, csibéje kárt ne tegyen benne.

Kora hajnaltól késő estig örködik. Van hát ideje gondolkodni saját sorsán. Nem panaszkodik, sőt elégedett, hiszen ülve keresi a pénzt. Áldott ember ez az ispán – véli –, mert hiszen mi is lenne a szegény emberből, ha az urak nem volnának. Gondolatait csakhamar elnyomja az álom, és olyan gyönyörűt álmodik, hogy az még álomnak is túl szép; a búza, amit őriz, mind az övé. Mindez azonban csak pár percig tart, hamarosan szörnyű robajra ébred fel. Olsi Panna torkos malaca beszaladt a búzába. Alig tehetett abban kárt, mikor az ispán éppen arra járt és egy biztos lövéssel leterítette a malacot, pedig ennek árából de sok mindent vehetett volna szegény béres. Tekla nénit durva szitkozódások közepette elküldi az ispán. A béresek most jönnek a vetésből. Már mind tudja, hogy mi történt. „Látjátok csak ennyi a mi emberségünk – mondja az egyik, a legbátrabb –, magunkat ide-oda rúgnak, a jószágunk jobban az úré mint a miénk. Agyonlövi a malacot; hol pereskedjen a béres az úr ellen?! Azt mondom emberek, tenni kék valamit... tenni kék valamit, mert így, ahogyan van sehogyan sincs jól.”

Kitűnően érzékelteti Naszódi a béresek fájdalmát, már tudják azt is, hogy csak közös akarattal és ugyanazon cél kitűzésével segíthetnek magukon, nem elég azonban még a bátorságuk a határozott cselekvésre. A lázadó hang azonnal elcsendesedik, mikor megjelenik az ispán; a parázs izzása még alig látható, nem tud még lángra lobbanni.

„De huncut a szegény ember törvénye”! Ez lehetne a mottója Nyikos János tinaja című novellájának. Az olvasó el tudja hinni, sőt együtt tud érezni annak a cselédnek elkeseredésével, akinek egyetlen „vagyon”, a tinó, megbetegszik. Naszódi a körülményeknek és a háttérnek ügyes kidomborításával ezt az érdektelennek tűnő esetet izgalmassá és mozgalmassá teszi, felkelti az olvasó érdeklődését. Sőt annyira élénken festi az esetet, hogy az olvasó sajátjának érzi a veszteséget, amit a tinó elhullása okoz, így jogosnak tartja a cseléd felháborodását, maga is felháborodik és megtorlást követel.

A novella tartalma egyszerű. Megbetegszik az egyik cseléd tinaja. Az asszony sírása, az ember pörlekedése összecsendíti a szomszédokat. Hívják az állatorvost is meg az öregesküdtet is. Mindketten egyetértenek abban, hogy le kell vágni a tinót. A férfi azzal vigasztalja feleségét és magát, hogy nem megy minden kárba, mert a húsát kimérik, a bőrét pedig majd eladják a zsidónak. Az öregesküdt azonban azt állítja, hogy a tinónak lépfenéje van. Az állatorvos, akinek eddig más volt a véleménye, helybenhagyja az öregesküdt [293](#)állítását. A károsult Nyikosék felháborodásukban elátkozzák az öregesküdtet, aki fenyegetőzések közepette hagyja el Nyikosék házát. Nyikos pedig megfogadja, hogy ő csak azért is eszik a tinó húsából, ha már megdöglött, „dögöljem meg én is”.

Naszódi Zsigmond egyetlen könyvének címlapja

Nyikos hamarosan idézést kap a szolgabíróhoz, ahol megtudja, hogy mivel lépfenében elhullott és már elásott állat húsát felvette és „ellopta” a községi dögtérről, nyolc napi fogságra, vagy nyolcvan koronára büntetik. Mit tehet Nyikos János, a szolgabíró udvarán aprózza a fát, szépen lassan, nem töri magát. A munka mellett is csak az motoszkál a fejében, hogy semmibe ment a tinaja. Meg az, hogy nyolcvan vasat adnak a kaszásnak, ő pedig itt a maga élelmén nyolc napig vághatja a szolgabíró fáját – ingyért... Hát nem huncut a szegény ember törvénye?!

Az uraságé az igazság! Ezt fejtegeti Naszódi kellemes elbeszélő stílusában – mégis hátborzongatóan hat az igazságtalanság – hasonló című novellájában.

A szolgabíróság udvara tele van emberekkel. Szegény, elégedetlen, de határozott akaratú, igazságot még nem követelő, csak kérő kis csapat. Jön a szolgabíró. Nézése, mikor végig siklik az embereken olyan, mint egy új Napóleoné. Biztos fellépése is mutatja, nem lehet kétséges, hogy ma ő lesz a győztes [294](#)ezen a toprongyos seregen. Jól ismerte Naszódi a szolgabírák stílusát is. Türelmetlenül, fennhéjázóan – mint aki haszontalan dolognak tartja az emberekkel való bármilyen foglalkozást – kiált rá a főszolgabíró arra a parasztra, aki elkezdené mondani a sérelmeket: „Hallja-e kend! Miért nem az öreganyja születésénél kezdte el? Vízkeresztnél tart kend, most meg maholnap Mindszentek napja lesz – hát ezt mind végig akarja

mesélni kend. Mondtam már: nem érek rá a kendtek ostobaságát hallgatni!” Pedig nem volt ostobaság, amit a parasztek előadtak.

A tizenegyedik mázsáért arattak. (!) Természetesen a cséplés is az ő dolguk volt. Minden kaszára három nap robot is ki volt kötve. Az is benne volt a szerződésben, hogy amennyiben „silány lesz a jószág”, akkor még aratás előtt újra egyezkedni fognak. Mikor már megtörtént a behordás, hiába várták a cséplést. Az uraság nem volt hajlandó a munkát elrendelni. Mondta ugyan a télen, hogy az ő cséplőgépe rossz, de azzal biztatta az embereket, hogy majd a faluból a gazdákét fogja elkérni. Az uraság azonban nem sietett a bérbevevéssel, hanem megvárta, amíg minden gazda végzett, mert így kevesebb a bér. Közben megjött az esős időszak és a gabona az asztagon „úgy kicsírázott és úgy nekitenyészedett, hogy javába legettetni lehetne rajta”. Azt kérték hát az uraságtól, hogy térítse meg a veszteségüket, mert tönkrement az egész gabona. Miután a parasztek kára legalább 15 mázsa, úgy gondolták, hogy 10 mázsára mindenképpen igényt tarthatnának. „A részre adja ezt rá ténsuraságunk, aztán szent a béke. Ha nem, hát akkor a szolgabíró úr teygen igazságot.”

A szolgabíró, mint mindig, most is a parasztek kárára hozta meg megfellebbezhetetlen ítéletét. „Szóval tiz mázsával is meglegesztek – förmed rájuk a szolgabíró –, hát még a ruhát is lehúznátok az uraságról?! Vén akasztófa! Dolgozni nem akarnak, hanem a sok részt elvinnék. Dologkerülő banda. Hanem tesztek én majd köztetek igazságot, de mindjárt! A törvény nevében kimondom, ha vissza nem mentek és azt a munkát el nem végzitek szerződés szerint, mindegyiket lecsukatlak harminc napra. Ha pedig valami galibát is mertek csinálni, hát leövetlek benneteket, mint a kehes lovat. Most pedig takarodjatok innen rögtön zsványok. És már hivatta is a csendőrösvezetőt, hogy szavainak súlyát az államhatalom fegyveres képviselője is alátámassza és megerősítse.”

Az író a következőképpen vonja le az esetből az igazságot, az egyszerű emberek igazságát: Minek olyan törvény, amelyik még azt az igen megszolgált kis kenyérnek valót is kiveszi a dolgos ember zsákjából. Sok családos szegény ember szájába adja mondanivalóját – akinek éppúgy fáj, mint az írónak, hogy a szolgabírák ilyen hatalommal rendelkeznek – és belesűríti a Sopron megyei falvak parasztjainak átkozódását: „Hogy verte volna meg az Isten a kigondolóját a megcsinálójával együtt.”

A báró mellett még a főszolgabíró hatalma is eltörpül. Azon a környéken, ahol Naszódi jegyzősegédeskedett, az urak hatalomvágya talán még nagyobb volt, mint más vidékeken. Herceg Esterházy és óriási Sopron megyei birtokának árnyékában a kisebb urak is nagyobbak képzelték magukat. A szegény paraszt és a báró ellentétét mutatja Naszódi „Egy jegyzősegéd feljegyzéseiből” c. novellájában. Azt is állítja Naszódi ebben a novellában, hogy a paraszt a hatalom birtokában mindig emberségesebb és nemesebb gondolkodású lesz, mint a hatalom jelenlegi birtokosa, a báró. A báró cselédje, aki a bárónak végzett munkája közben leesik a négy öles létráról és örökös koldus lesz, öt forint végkielégítést kap a bárótól. „Most aztán Szerencse Klára, élj a kölykeiddel, 295 meg a koldus uraddal” – mondja Naszódi –. És a válasz erre: „Mehetünk lopni, koldulni. Az Isten akárhova tette volna a báróját minden birtokával együtt!” Majd így folytatódik a párbeszéd: „Elhiszi-e segéd úr, ha én báró volnék, akármelyik kéregetőnek is adnék öt forintot, nem az olyan embernek, aki az én majoromban lett koldussá. – Egy jegyzősegéd a báró ellen ugyan mit tehetne, szegény Klára? Még a főszolgabíró se semmit...”

Naszódi gondolatai és elképzelései előremutatóak és ezeket abban a biztos tudatban hangoztatta, hogy megvalósulásuk nem késhet sokáig. Ezeknek a gondolatoknak kifejezésére gyakran hívja segítségül a természetet. „Az abrak” című novellájában is azt írja, hogy valamennyi szín egybeolvad és minden határvonal eltűnik a csillagtalán sötétben. Nincs enyém, tied, övé. Nem látszik, melyik a büszke,

terpeszkedő urasági tábla és melyik a béresek nyolcszáz kvadrátos, rossz konvenciók földje. Az ilyen földön hiába vesződik a szegény béres nyolc éven keresztül asszonyával együtt. Mit szerezhetek ez alatt az idő alatt megfeszített munkájukkal?! Hat gyereket... az is egyik éhesebb, mint a másik. A nyolc mérő gabonából – amit még magukénak mondhatnak – fele árpa. Hogyan ehetne ebből nyolc éhes száj eleget. Ezek a gondolatok kínozzák Flórit, az uradalmi bérest is, amikor éppen tele kocsi gabonát szállít az uraság magtárába. Elhatározza, hogy egy fél zsák gabonát elvesz az uraságéból. De máris feltámad a lelkiismerete és magával diskurál: „Mégsem való lopni, Flóri! De hát csak magam lopok? Lop a minisztertől kezdve a papon, az uraságon, a szolgabíróon, csőszön, a szolgabíróon a koldusbíróon végig mindenki. Bizony kis lovaim, bolond élet ez! Ugye mennyit dolgozunk, aztán az élnivalót mégis lopni kell.”

A falu megannyi megoldatlan kérdése éket vert a módosabb gazdák és a szegények közé is. Amikor a folyó a selyem dülöknél elszabta a partját – írja Naszódi a „Vizfogás” c. novellában – minden épkezláb embernek ki kellett menni az árvizet megakadályozni, mert aki nem ment, azt öt forint büntetéssel sújtották. Pedig a falu népe eleget mondogatta, hogy hol van hiba a szabályozásban. A válasz mindig az volt, hogy a paraszt nem mérnök, mit ért az az ilyesmihez. A paraszt csak fizessen, a víz meg csak vigye a termést. Ez a vízszabályozási társaságot már nem érdekli. Zseli Gáspi is kénytelen ütni a karót a sánchoz. Erre biztatják a gazdák is. Most kell a segítsége, de mikor nyáron erre jár egy ruha gazért ő vagy hozzá hasonló szegény ember, vagy ha csak egy kosárra való vesszőre volna szükség, akkor mindjárt rájuk mordulnak a gazdák, hogy nekik itt semmi keresnivalójuk nincs, menjenek a saját birtokukra. Mintha volna máshol birtokuk a temetőn kívül.

Gáspi mégis magáénak tartja a veszélyeztetett földet és termést; úgy dolgozik mint a sajátján. – Ady Endre „A grófi szérún” című versében ugyanezt a gondolatot öntötte művészi formába. Naszódi prózában ugyancsak meghatóan ír erről ebben a novellában. – Az önfeledt munka közben szerencsétlenül lép Zseli Gáspár és a kavargó örvényből alig tudják kihúzni társai. A víz miatt egy esztendő nehéz munkája, kenyere ismét teljesen semmivé lett. A gazdáknak csak egy esztendő, de a szegény Zseli Gáspinak annál több. A hideg víz ágyba döntötte és feküdt, feküdt. Nem volt a világon már semmijük, a betegség mindent felemésztett. Az asszony a szegény szomszédoktól kért hol egy zompör krumplit, hol egy fél kenyeret, ebből éltek négy apró gyermekükkel. Volt ugyan az asszony a bírónál egy kis segítségért, de a gazdák megmagyarázták neki, hogy nem kívánhat Gáspár segítséget tőlük, hiszen maguknak is elég a bajuk, és különben sem ők az okai Gáspi vízbeesésének. Jó szóval, vigasszal 296 csak a falu plébánosa látta el a szerencsétlen asszonyt. Ő viszont a paptól szívesebben fogadott volna egy-egy bögre tejet, egy-egy elviselt rongyot gyermekei részére.

A cselédek mindennapos életmódját is hüen rajzolja meg az író. A szegény ember főzése nem sokból áll. Hajnalban, amikor felkel, megfőzi az ebédre való levest. Aztán megy a dolgára. A reggeli: kenyér. A férfi kortyint egy kis pálinkát, a gyermekek kenyerére is csöppent, azután jól van. Délre egyik gyerek, a nagyobbik, megmelegíti a levest. Ha meg napközben megéheznek a gyerekek, ott áll a fazékban a főtt cukorrépa. Jó eledel az nagyon. A göbölők csak nyersen eszik, mégis mennyire meghízna tőle... A béres nem lehet kényes, nem mint az urak vagy az úrfélék; reggel kávé, sonka, délre pecsenye, sütemény bor, van uzsonnája, vacsorája.

A béres odujának elengedhetetlen kelléke a kályha-tűzhely. Ez kályha is, tűzhely is egyszerre. Okos találmány nagyon. Míg főznek rajta, egyúttal a szobát is bemelegíti. Télen nem kell kétfelé tüzelni. A konyha behelyezkedik a szobába, így rengeteg fa megtakarítható. Aztán az ételgőz, a krumpli és a cukorrépa gőze, a sütőben sülők gőze is segíti melegíteni a szobát. A tűzhely vaslapjai között, repedésein kiver a láng, a füst. Ezt a két-három bérescsalád, aki a szobában együtt lakik, fel sem veszi; ez már

elkeveredik a töbi szag, gőz és piszok között. („Veszedelem” c. novella.)

A megrokkant, öreg béresek kilátástalanságát és céltalan életét is papírra veti Naszódi. Az öreget elzavarják a fiatalok a munkából, mert teljesítménye kevesebb és ez hátrányosan befolyásolja a fiatalok fizetését. Az öregeket a fiatalok gúnyosan „penzióba” küldik, mintha nem esne jól bármely béresnek, ha megöregszik. Nyugdíjról persze az uraságnál szó sem lehetett. Pedig jobban rájuk férne, mint azokra a nagyurakra, akiknek úgyszólván sok a birtokuk, mégis húznak még penziót is. „Csakhogy nem ad nekem penziót mégse senki – mondja az öreg Tói –. Dolgoznom is, de már nem köllök, mert öreg vagyok, ha meg enni kérek, azt mondják: nem keres kend semmit, csak eszik.”

Az öreg Tói, kapáját maga elé teszi, állát rátámasztja a nyél végére és nézi, nézi, mint haladnak tőle mind messzebbre a kapások, akik éppen olyan szegény emberek mint ő, akikre, ha megöregszenek, épp az a sors vár, amire ő jutott. Mégis azok ütötték ki a kezéből a kapát: a kenyeret, ha a szűkösöt is. („Az öreg Tói nem kapálhat” c. novella.)

„Könnyebb kenyér” című rövid novellájában arra mutat rá Naszódi, hogy még a koldulással is többet lehet keresni, mint az uraságnál teljes erőfeszítéssel. Ezért a béresek még a munkában megrokkant koldust is irigylésre méltónak találják. Ezt a keretet használja fel a novellában a szerző sok minden más elmondására.

Cséplés van. A temérdek gabonából minden tizedik mázsán is huszonhated magával osztozik a cséplő. Ez az aratórész. A gépész állandóan sürgeti, sőt fenyegeti az amúgy is szorgoskodó cséplőt. Ferci, a kéveadogató az embertelen hajsza miatt megcsúszik és a gép leszabja a lábát. Mindenki sajnálja, csak az ispán ragadtatja magát durva szitkokra. „Úgy kellett a kutyának – üvölti –. Bár a fejét vitte volna le a masina.” Magában meg csak azon sopánkodik, hogy milyen sok pénzébe kerül majd a kórház. Jóval a szerencsétlenség után a báró elküldi az orvost, hogy nézze meg a szerencsétlenül járt fiút és vegye rá, hogy az ő költségén tanuljon ipart. A báró nagylelkűségét azonban sem a fiú, sem az anyja nem fogadja el, mert a gyerek a koldulással jobban jár. Helyette inkább egy verklit kér a bárótól, amit az hamarosan meg is küld neki. Azóta együtt járnak az anyjával verklizni faluról falura. Még malacot is hízlaltak az összekoldult elesésén.

Mikor Ferci rágyújtott egy-egy cigarettára, az anyja meg vitte haza a mészárszékből vacsorára a húst: a szomszédokat elfogta az irigység. Váltig azt hajtogatták: „Míg Ferciék dologra jártak, sohasem éltek ilyen könnyen, mint most.”

A béresség édekeit védi Naszódi „Mérnek” c. novellájában is. A béresgazda magtáros – maga sem tudja miért – az uradalom hasznára próbálja becsapni a bérességet. Purgai Magda azonban nem hagyja magát: „Nézzék, asszonyok, ezt a búzát – tüzeli a többieket is – ebből csak korpát ad haza a molnár. Hát így is lehet becsapni a bérességet?! Magtáros ur! Mondja meg az urnak: csessze meg a búzáját!” A béresgazda azonban nem érez lelkiismeretfurdalást testvérei becsapása miatt. Sőt szidalmazza Purgai Magdát, hogy még meg sem melegedett a majorban, máris felzendíti a cselédséget. A hangoskodásra sietve előkerül az ispán is. Olyan, mint egy megvadult bika. Már messziről ordít: „Mi kell nektek! Válogattok a búzában? Mars ki. Csukja be magtáros a kaput!”

A novella legfőbb mondanivalója az, hogy az egészséges kiállítás, a közös vállalkozás bátorságot ad, a bátorságtól pedig az urak is meghátrálnak. A magtár előtt hamarosan összeverődik az egész cselédség. És amint együtt vannak, egymást tüzelik a szörnyű gyűlöletben az úr ellen. Már bátrak és elszántak... jöjjön, aminek jönni kell. A veszély nagyságát felméri az úr is. Az agyondolgozott éhes nép áll a tele magtár előtt.

Karba tett kezekkel és még várnak.

A magtáros pedig a legnyájasabb hangon tessékeli be őket: „No asszonyok, melyik búzából mérjünk? Választhatnak. A nép egyelőre még beéri ennyivel is” – ez az író végkövetkeztetése.

A parasztság végső elkeseredéséből adódó elszántságát az író néha kiélezettebb helyzetekben is bemutatja.

A répahányok ott állnak a föld végén és megfogadják, hogy addig egyetlen répát sem vesznek ki, amíg az intéző meg nem adja nekik azt a hatost, amivel tartozik nekik. Vagy pedig elviszik a répát. Erre a célra hoztak is magukkal egy-egy nagy „zsidózsákok”. Mikor az intéző erről tudomást szerez, leakasztja rövid télikabátját, vadászfegyverét, zsebébe rak néhány „magot” is, gondolja magában, hátha így kell majd eldönteni a vitát. A derék erős ember még nagy görcsös somfabotját is előveszi – így már határozottan harcias a külseje is – és indul. Különösen jól festi a szerző az intéző lelki konfliktusát, melyet saját magával vív útközben. Eszébe jut ugyanis, hogy a Kaszinóban az elmúlt héten ugyancsak hasonló összeg meg nem adásáért tiltottak ki onnan valakit. Ez más, ezek csak parasztok, nyugtatta meg magát, illetve a belső lázadót végül is.

Határozottan rosszul kezdte azonban érezni magát, mikor odaért a földhöz és látta, hogy a nagy csírázó kések és a répafeszegető ásók igen veszedelmesen csillognak egyik-másik ember kezében. Komoly zendülés támad, mikor az egyik ember kiadja a jelszót: „Nohát, emberek, akkor elő a zsákkal és vigyük a répát!” Az intéző lekapja a puskát és szalad a cselédeihez. Azok meg fejszével indulnak a parasztok ellen. Az egyik paraszt két mondata mutatja az igazi elszántságot. Az egyik: „Megálljatok, béresek, megemlegetitek a mai napot.” A másik: „Ha becsuknak, kieresztenek: a becsület nem veszik, mert úgy sincs.” (Kontraktus-bontraktus.)

Támadta Naszódi azokat a papokat is, akik megtagadva származásukat, az urak és a szegények harcában nem a szegényeket, hanem az urakat támogatták, [298](#) nem enyhítették nyomorúságukat, hanem visszaéltek azok kiszolgáltatott helyzetével.

„Felszabadulás” című novellájában azt írja le, hogy a pap nem hajlandó hitelbe temetni. Így egy öreg paraszt látja el a pap feladatát. Halotti búcsúbeszédében így szól: „Atyafiak! Ehol ni, temetünk. Aztán se pap se circumdederutn. Ugye pedig, mikor az öreg uraságot temették, hat pap is volt, minisztránsyerek is egy falka. A mi halottunknak meg egy se jutott; se pap, se minisztráns. De ez még nem is volna baj. Mert hej mennyi ember kerül a föld alá papi ceremónia nélkül. És ezek közül még eddig egyet se vetett ki a föld. Nem is azt panaszlom, hogy ide nem került pap, hanem azt, hogy miért nem került. Jól járt a Gyuri. Most egyvel kevesebben vagyunk, akik a gazdák marháit, disznait elöl elesszük a cukorrépát, meg a krumplit. Az asztalos megcsinálta a koporsót, a zsidó meg adott szemfödelet; mindkettő emberségre. Csak a pap mondta, hogy ő a malasztot nem adja ingyen vagy hitelbe, mint a zsidó tavasszal az ültetni való kukoricáját. Mert úgy van az, hogy a cifra temetést, bűnbocsánatot és mennyországot csakis pénzért osztogatja a pap. Persze csak uraságoknak, pénzes embereknek.”

Maró gúnnyal ostorozza azt a plébánost is, aki azt vallja, hogy ki kell prédikálni a templomban azokat a „bugris parasztokat”, akik nem tudják, hogy a „kenyéradó” urakat hogyan kell megbecsülni. Kifogásolja azt is, hogy a lakmározó urakkal, a szolgabíróval, a jegyzővel az aljárásbíróval a pap is minden esetben összekoccintja poharát, mintegy szövetséget kötve a parasztok ellen.

Mérhetetlen gyűlölettel ír a renegátokról, akik nagyobb fizetséget és jobb állást remélve elárulják saját osztályukat és a munkások ügyét. Naszódi felismerte és „Vasutasok” című novellájában helyesen

érezkelteti azt, hogy a munkásság és a parasztság célja ugyanaz, érdekük azonos és nem ellentétes, ha ők ezt még nem is látják.

Valamelyik, Sopron megyei kisvárosi állomás – nyilván a kapuvári – élethű leírásával kezdődik a novella. A sinek mellett egy paraszt szánt. „Szántok, vetek, vesződöm – mondatja a paraszttal – a termés meg az uraké adóba. Magam, a családom rongyoskodik, az urak meg elszivarozzák, urizálják keresetünket. A sárkány nyelné el valamennyi pantallósát...” Az arrajövő vonat megijeszti az állatot. A mozdonyvezető meg a kormos fűtő jót nevet a paraszton, amint a megvadult jószág csitítgatásával kínlódik. Persze ők is csak a maguk baját érzik. Van nekik is elég. Esőben hóban, szélben, fagyban, kánikulában a forró gépen állni, milliókra menő értékekről éjjel-nappal, az életük kockáztatásával is felelni, nem kis gond. És miért? Mi lesz az idegromboló, megfeszített munkában eltöltött élet jutalma!? Kora öregség, rokkantság, talán kegyelemkenyér. Mindamellettt ők mégis uraknak tartják magukat és a parasztot ők is lenézik, kinevetik. A faeke és a gőzmozdony: évszázadok kultúrájának határjelzői egymás mellett. Még nem tudják, hogyan is férhetne ez össze. A paraszt gondolatai közben Szekeres Antal történetét meséli a vasúti pénztáros. Szekeresre a hazatérő munkások dühösen ordították: „Renegát! Megkérdeztem az egyik munkástól – folytatja a pénztáros –, hogy milyen dolog ez. Honnan ismerik Szekereset? Így tudtam meg, hogy köztük volt munkás. Kitűnő tehetségű és eszű munkás volt. Ő volt a bizalmi férfiuk. Egy alkalommal sztrájkoltak és mivel a gyárosnak rettegett veszedelme volt, lekenyerezte hivatallal.”

„Osztozás” című novellája azt mutatja, hogy a szegény embernek még [299](#) meghalni is nehezebb, mint másnak, mert a keveset nagyon nehéz elosztani az örökösök között. Megrázó erővel festi ebben a novellájában a paraszt földéhségét.

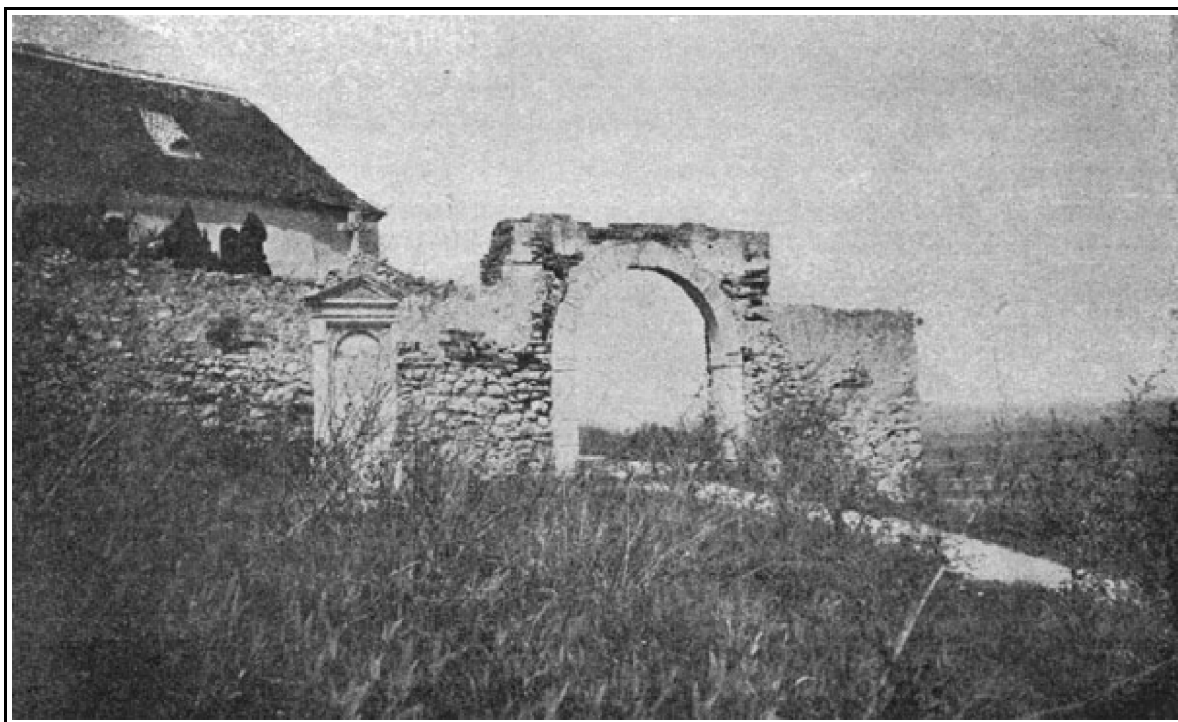
Budapesti tartózkodásának, ottani életének keserű tapasztalatait írja le a „Korzón” című novellájában. Életének ebben az utolsó időszakában egyre inkább megerősödik benne hite egy jobb és boldogabb világ születésében.

Ott üldögél a Stefánia út egyik padján – írja a novellában – és nézi a sokadalmat. Különösen a fogatokat, mert a gyalogjáró emberek ott nem sokat számítanak. Mindenhol arról panaszkodnak, hogy nincs pénz. De erre a pompára van. Ha az emberek egy hatossal több napszámot kérnek, arra mindig az a felelet, hogy tönkre megy az ipar, vagy nem lehet a nagy napszámot kigazdálkodni a földbirtokból. A munkás éljen pizsokban, egyék krumplit vagy fagyökeket. Az elnyomott osztályok nevében írja a következőket: „Nekünk is volna helyünk a gumis keréken járó hintóknban. Rászolgálunk. Jobban mint azok, akik most terpeszkednek bennük. Mi mégis gyalog járunk.

Türelemmel gyalog járunk és ránk fogják, hogy túlkövetelők vagyunk. Csak az vigasztal, hogy lesz, lesz, lesz, de lesz ám. Én már ugyan nem érem meg, az igaz. De ezekkel a szememmel látom, hogy másképp lesz, és ez a fő. Nem leszünk mi mindig azoknak kapcái.”

Hazafelé egy mellékutcában gyerekek, szegény emberek gyerekei birkóznak. Nekik mondja: „Csak birkózzatok. Legalább hozzászoktok. Elég sokszor szükségetek lesz rá. Egész életetek birkózás lesz, kenyérért, jogért, embermivoltotok elismertetéséért.”

Naszódi valóban nem érthette meg a nagyobb kenyeret, a jogot és az elnyomott osztályok felnőtt emberréválását. Felszabadulásunk napján, 1945. április 4-én ünnepelte volna hetvenedik születésnapját és annak a világnak születését, amelyért életének rövid, harmincegy esztendejét áldozta.

A balfi temető kapuja (1653). Csatkai Endre felvétele. (1930)

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Lovas Gyula: A Sopron–Kanizsa közötti vasút

300 Lovas Gyula: A Sopron–Kanizsa közötti vasút

Sopron kereskedelmi köreinek még 1836-ban felmerült terve a tengerpart felé vezető vasút megépítésére – az anyagi eszközök elégtelensége, a politikai események sodra és más okok miatt – csak terv maradt még hosszú ideig. Bár időnként újra szóba került az a vasútvonal, mely a város kereskedelmi életének fellendítője lehetett volna, mégsem valósulhatott meg.

Amikor a korábbi terv egy részletének, a Sopron–Bécsújhely közötti vasútvonalnak megépítésére alakult társaság 1845. március 30-án első közgyűlését tartotta, azon Széchenyi István is megjelent. Magyar nyelvű beszédében köszöntötte a várost, mely – szavai szerint – már sokat tett közlekedése fejlesztése érdekében, s 1836 óta szeretett terve a városnak, hogy megépüljön a Sopron–Bécs közötti vasút és az a tengerpartig is továbbvezetessék. Terv is készült, hogy a gazdag Nyugat-Magyarországon keresztül, Kőszeg–Szombathely–Körmend–Varasd–Zágráb–Károlyváros–Fiume, illetve a Száva folyásirányát követve Ober–Laibachig vezessen.

A pontosan egy évvel később, 1846. március 28-án megtartott második közgyűlés jegyzőkönyvébe vette a vasút Sopronból való továbbvezetésének ügyét és az előmunkálatok megkezdésének szükségességét. E közgyűlésen hangzott el Széchenyi mondata, mikor a vasút továbbvezetésének szükségességéről beszélt. Ha a kanizsai vasút megépül, „a Semmeringen fű fog nőni.” Ausztriában is felvetődött a Bécset a tengerparttal összekötő vasút megépítésének terve, azonban osztrák területen keresztül. Ez a vonal az Alpokon keresztül

kapcsolhatta csak össze a fővárost Trieszttel, tehát Széchenyi azokra a terepnehézségekre célzott, melyek ennek a Semmeringen keresztül vezető vasútnak útjában álltak.

A soproniak tudták, ha ez a hegyi vonal megépül, akkor ez igen jelentős forgalmat hódít el Soprontól, tehát örömmel hallották Széchenyi szavait. Néhány hónappal később Rohonczy Ignác országgyűlési követnek azonban már óvatosabb hangon írt. Azt ajánlotta, hogy a tervezett vonalat ne az országhatárhoz közel vessék, vigyék Kanizsának az ország belsejében, hogy a Semmeringen át vezetni szándékozott vasúttal való párhuzamosság látszata csökkenjen.

A Sopron–Németújhelyi Vasút Társaság harmadik közgyűlésén, 1847 febr. 28-án Lewiczky Antal mérnök tervezetét ismertették, mely szerint a Sopronból továbbvezetendő vasút Nagycenk–Lövő–Sárvár, majd a Balaton érintésével vezetett volna Kanizsára.

Közben befejeződött Sopron–Bécsújhely között a vasútépítés, és 1847. augusztus 20-án átadták a forgalomnak. Sopron ezzel összeköttetést kapott Bécs felé. A kis vasút azonban nem válthatta be a soproniak hozzáfűzött reményeit. Üzemét a gloggnitzi vasút, Sina vasútja vette át olyan anyagi feltételek mellett, melyek a kis vonal gazdaságos vezetését eleve lehetetlenné tették.

Még 1847. szeptember 16-án a vasút engedélyt kapott a továbbvezetés előmunkálataira. Lewiczky mérnök most beutazta a tervezett vonalat és a Társaság december 5-én megtartott rendkívüli közgyűlésén beszámolt útjáról. Beszámolójában a korábban Sárváron át vezetett vonaltervet ismertette, majd egy másik vonalvezetést is ajánlott Kőszeg–Szombathely–Zalaszentgrót–Balatonhidvég–Kanizsa vonalvezetéssel, azzal a hozzáfűzéssel, hogy ez kivitelezésre alkalmasabb. Ezt a közgyűlés végül is kivitelezésre alkalmasnak elfogadta.

301A soproni vasúttársaság 1848-ban ezt a kanizsai vasútervet egy a soproni Kulcsár-nyomdában készült füzetben közzétette.

A nádornak és a rendeknek ajánlott füzet szinte kétségbeesett hangon ismertette a vasút helyzetét.

„Mily mértékben közeledett a Trieszt felé Stájerországon keresztül vezetett vaspálya bevégeztéhez: ugyan azon arányban lett, hazánk nyugati megyéinek kereskedelmi érdekeire nézve, a káros visszahatás naponként érezhetőbb,” – így kezdődik a füzet. Majd azokra a terhekre panaszkodik, melyek a gloggnitzi társaság által vitt üzemből rájuk hárul. Kéri, támogassa az országgyűlés a kanizsai vasút kamatbiztosítás mellett történő megépítését, valamint azt, hogy a két vasutat, tehát a már megépült bécsújhelyi és a tervezett kanizsai vonalat egybekapcsolhassák és a kamatgaranciát a már megépített részre is kiterjesszék. Ugyanis a vasúttársaságnak még 120 ezer forint építési költség adóssága is volt, az ennek fedezésére kibocsátott részvényekre azonban a befizetések nem történtek meg, hiszen a vasút iránt a bizalom a tőke részéről gyengült. A vasúttársaság azért kérte a kamatbiztosítás megszavazását az országgyűléstől, mert így kívánta a pénzügyi körök érdeklődését a már meglévő és a tervezés alatt levő kanizsai vonal iránt felkelteni.

Kőszeg örömmel fogadta a tervet és már december 12-én átírt a soproni tanácsnak, kérte, hogy támogassa a kanizsai vasútnak Kőszegen át való vezetését, és a 4%-os kamatbiztosítás megszavazására utasítsa követét.

Az 1848/49-es esztendőket követő évek aligha kedvezhettek Magyarországon a vasútépítésnek. Ausztria számára pedig az Itália felé vezető vasút megépítése egyben az olasz területeinek katonai ellenőrzését, megtarthatását is jelentette. Ezért vállalta Ausztria az óriási anyagi kiadásokkal járó vasútépítést a Semmeringen keresztül, ahelyett, hogy a jelentősen rövidebb és összehasonlíthatatlanul kevesebb

terepnehézségen keresztül vivő, Nyugat-Magyarországon végig futó vonalat építette volna meg. A magyar szabadságharc Ausztriának intó példa volt arra, hogy egy katonai jelentőségű vonalat ne a számára bizonytalan Magyarországon keresztül építsen meg.

Nyugat-Magyarország pedig várta e vasutat és ezért, mint Kanizsa város példája is bizonyítja, kész volt áldozatot is hozni. Kanizsa ugyanis 1850-ben nyilatkozatot adott ki, melyben kijelentette, hogy egy Kanizsára, vagy onnan épülő vasútvonal részére földterületet az építő társaságnak ingyen enged át, az építkezéshez szükséges téglát, fát és a város területén található más építőanyagot pedig a legolcsóbb áron kész eladni.

Mégis még hosszan kellett várni, míg vállalkozás akadt e vasút megépítésére. Különösképp szomorú kilátásokat ígért az 1853-as esztendő. Kiderült, hogy Ausztria állami költségvetésének deficitje addig 315 és fél millió forintot ért el, tehát államköltségen építendő vasútra nem lehet várni. 1854. november 10-én a hivatalos Wiener Zeitung egy, az egész Monarchiára kiterjedő vasúthálózat tervet közölt, mely vonalak megépítésére hívták fel a pénzügyi körök figyelmét. A tervben szereplő vonalakra az állam kamatbiztosítást ígért. A felsorolásban szerepelt a Sopron–Kanizsa közötti vasút is.

Sopron, de a Dunántúl jórésze is, így az egész kanizsai vasút által érintett területnek kereskedelmi, ipari életét is a soproni kereskedelmi és iparkamara irányította, tehát reá hárult a feladat: megtenni a lehető legtöbbet, hogy a most már hivatalosan is elismert forgalmi és kereskedelmi irányú vasutat kapjon. Ekkor a semmeringi vonal legnehezebb szakasza már elkészült, csak a [302](#)Trieszt–Laibach rész építése volt hátra, tehát a kanizsai vonal már nem jelenthetett versenytársat.

Mégis egy év kellett hozzá, míg cselekvésig jutott el a dolog. 1854 december elején a kamara engedélyt kért a helytartótanács soproni osztályától, hogy engedélyezze soproni kereskedők, testületek és hatóságok, valamint helyi és környékbeli földbirtokosok, tőkések összehívását december 16-ra, azzal a céllal, hogy a résztvevők megtárgyalják a soproni vasút továbbépítésének lehetőségeit és a teendőket.

A népes gyűlésen főrendiek, Széchenyi Kálmán és János, Esterházy Miklós, Festetics György, Batthyány Fülöp mellett Somogy–Zala–Vas és Sopron megye küldöttei jelentek meg, de az érdekelt városok és a cs. kir. államvasúti társaság is képviseltette magát.

A kamara elnökének megnyitója után a soproni vasúti ügyek lelkes híve, Tschurl Ede olvasta fel előadását.

Elmondotta, hogy Sopron vidékén az 1847-ben megnyitott, ma már az államvasút által megváltott Sopron–Országhatár vonal csak kezdete lehet annak a magyar vonalnak, mely a tengerpartig kell, hogy vezessen, mégpedig az 1832/36. évi országgyűlés 8. tc. alapján egyrészt Fiume, másrészt Eszék és Törökország felé.

Az előző évben a kormány által kiadott hálózattervben szerepel ez a vonal is. Hogy az érdeklődést e vonal iránt felkeltse, a kamara egy füzetet ad ki, melyben a vonal várható forgalmát, építési költségeit ismerteti. A vonalat 1846/48-ban a soproni társaság kitűzette. Mindkét tervezett vonalvezetés a Balaton érintésével vitt Kanizsára. Elmondotta, hogy mi az említett vonal megépítését sürgető ok:

Mielőtt a Déli államvasút vonala 1854-ben a Semmeringen át megépült, a Trieszt–Bécs közötti áruszállítás útja Magyarországon és itt, Sopronon át vitt, tehát e forgalomnak a déli megyék, Horvátország és Szlavónia is érezték hasznát.

A semmeringi pálya megépülte előtt a forgalom erre vitelét a kedvező terepviszonyok mellett az itt olcsón

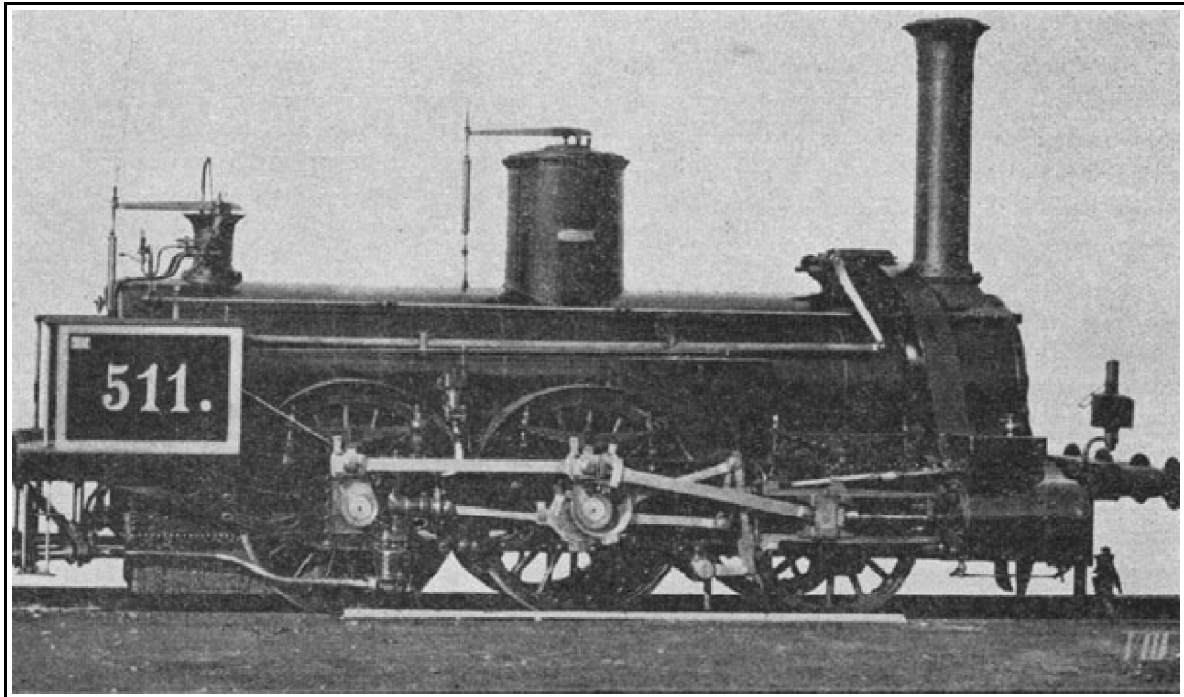
vásárolható takarmány, kedvező vámlehetőségek segítették elő. Ezt a forgalmat most a Semmering vasút hódította el. Ez a költséges vonalvezetés, a kerülő és a vontatási nehézségek ellenére is, olcsóbb szállítást biztosít, mint a Sopronon át történő szekérfuvarozás. Tehát egy még olcsóbban szállító vasútnak kell visszahódítani e forgalmat ismét erre az útvonalra.

Zárószavaiban állította, hogy a Sopron–Kanizsa között megépülő vasút erre alkalmas, hisz rövidebb lenne s olcsóbb lenne a kevesebb emelkedőn át vezető vonalon a vontatás is. Azután felhívta a megjelenteket, hogy alakítsanak társaságot a kanizsai vasút megépítésére, hiszen a jó gazdasági kilátásokkal és forgalommal biztató vonalra a kül- és belföldi pénzpiac megfelelő kamat mellett biztosítani fogja az alaptőkét.

A lelkes hozzászólók között volt Szombathely képviselője, ki azt hangoztatta, hogy ez a vonal ne Steyerország, de Pécs–Eszék–Belgrád–Konstantinápoly felé létesítsen kapcsolatot.

Befejezésül határozatot hoztak, kimondták, hogy a gyűlés egy vasúti társaság alapítója, majd egy 25 tagú bizottságot választottak, melynek feladatául adták, hogy a vasútengedélyezési törvény alapján járjon el a szükséges engedélyek és az előmunkálatokhoz szükséges pénz megszerzése érdekében, úgyhogy a munkálatok már 1856 tavaszán elkezdődhessenek. Továbbá dolgozza ki [303a](#) részvénytársaság tervezetét, majd jóváhagyása után kezdje meg a részvényjegyző aláírások gyűjtését.

Az újságokban megjelent híradások mutatják azt az érdeklődést, mely a tervezett vasút felé irányult. Az Ödenburger Intelligenz- und Anzeiger Blatt (Ö. I. B.) 1856. évi január harmadiki számában a két vonalvezetési tervvel foglalkozó cikket közölte. A Kőszegen át vezető vonal megépítésénél ugyanis két alagút építésére is szükség lett volna, egyesek tehát a Sárváron át való vitelt tartották megfelelőbbnek. Az újság cikkírója a kőszegi kizűzést veszi védelmébe: „Kőszeg iránt a Haza a hősi küzdelemért a törökök ellen hálás kell legyen. Szombathelynél kereskedelmi jelentősége mellett a sok egyházi és világi hivatal jön tekintetbe.”

Ez a mozdony továbbította a Sopronból Nagykanizsára 1865. szeptember 21-én indított első vonatot
Építette a STEG (Staatseisenbahngesellschaft) mozdonygyár 1859-ben Kessler tervei alapján

Csakhamar újabb társaság is alakult e vasútvonal megépítésére, melyben francia, osztrák és magyar mánások-tőkésék, élükön Zichy Ede gróffal, csoportosultak, de e vonal megépítésén kívül egy nagyobb vasúthálózat kiépítését vették tervbe. A külföldi tőkésék közt Sina, Gordon és Eskeles bárókat is ott találjuk.

A két társaság egyszerre kapott 1856 tavaszán építési engedélyt, de az Ö. I. B. április 4-i száma már arról írt, hogy „nem valószínűtlen, hogy a két társaság egyesíti erőit a közös célért.” Valóban a két társaság egyesült és megalakították a Ferenc József Keleti Vasút Társaságot, mely kötelezettséget vállalt, hogy a célt, melyet a soproni társaság maga elé tűzött, a kanizsai vasutat, megépíti.

Az Ö. I. B. 1856. május 10-i számában egész oldalas tájékoztatást ad a társaság terveiről. Közölte olvasóival, hogy április 12-én befejeződtek a tárgyalások [304](#) az állam és a vasúttársaság képviselői között és engedélyt kaptak a Bécs–Sopron–Kanizsa–Pécs, Buda–Kanizsa, Újszöny–Székesfehérvár, Eszék–Zimony vasútvonalak építésére, a Keleti Vasút viszont kötelezettséget vállalt, hogy a vonalakat 10 éven belül megépíti.

A társaság 1856. augusztus 20-án tényleges építési és üzemi engedélyt kapott az említett vonalakra, s mint már tavasszal köztudomású lett, az állam október 8-án kiadott közleményben tudtul adta, hogy a vasútvállalkozásba fektetett tőke 5,2%-os kamatját biztosítja 1862. január 1-én kezdődően 90 évre. 1857. február 14-én jóváhagyták a társaság alapszabályait. Érdekes a szöveg következő része:

„Az alapépítmény földmunkái és műtárgyai kétvágányra készüljenek, de csak akkor kell lefektetni a második vágányt, ha az egy évi jövedelem mérföldenként 150.000 convencionális Forintot elér.”

Kiderült azonban csakhamar, hogy a társaság anyagi erői nem elegendők a vasúterv egyszerre történő megvalósítására. A vállalkozás építési ügyeinek élére Ettl Károly nagy tapasztalatú mérnök került, ki ekkor már 1500 km vasút megépítésében vett részt. Láta, hogy a társaság anyagi erői gyengék, csak fokozatosan lehet megépíteni a tervezett vonalakat. Röviddel hivatalba lépése után „műveleti” tervet adott ki, melyben közölte:

Először azokat a vonalakat kívánja megépíteni, amelyek forgalmukkal a már meglévő vonalak jövedelmét növelik, tehát a következő építkezésekhez a társaság üzleti nyereségéből kíván anyagi alapot teremteni. Azt is közölte, mindig csak akkora építésbe kezd, amekkorát az így rendelkezésre álló anyagiak és a részvényesek várható befizetései alapján előre láthatóan be is tud fejezni. Majd hivatkozva az anyagi alapok bizonytalan voltára, a kormánytól az építési határidő kitolását kérte, még más építési és pénzügyi könnyítésekkel együtt, sőt egyes kevésbé jelentősnek vélt vonalak megépítésének kötelezettsége alól is felmentést kért.

Ekkor a társaság két vonalon, a Székesfehérvár–Újszöny és Buda–Kanizsa vonalon már folytak a kitűzési munkák, úgy intézkedtek, hogy a Székesfehérvár–Újszöny vonalon 1859 első felében, a Buda–Kanizsa vonal pedig a következő évben elkészüljön.

Sopron és a kanizsai vasút által érintett városok, megyék most döbrentek rá a szépnevű vasúttársaság bizonytalan voltára, s arra, hogy a kanizsai vasút ügyében ismét rossz lóra tettek. De a kormányzat is felfigyelt az eseményekre. Az osztrák kormány kereskedelmi tárcájának minisztere, az energikus Bruck, az ugyancsak anyagi nehézségekkel küszködő „Kärntner Bahn” megsegítésére a lombard-velencei vasút pénzügyi köreinél keresett és talált is segítséget. A tőkecsoport magába olvasztotta a Kärntner–Bahnt, majd 1858. szeptember 23-án született megegyezés során egyesült a Keleti Vasút Társasággal. Maga Széchenyi, a soproniak kanizsai vasútjáért aggódva, Döblingből figyelte a Keleti Vasút sorsát. 1858. október 14-én Zichy Edéhez írt levelében Zichyt, mint a feloszló társaság egyik magyar vezetőjét, igyekszik visszatartani a társaságból való kilépéstől.

„Most hallom keserü érzéssel, hogy azon mezőt, melyen olyan termékeny voltál, oda akarod hagyni. Én mindig aggódtam a Ferenc József (Keleti) vasútpálya tekintetében, melynek tulajdonképp te vagy nemzője, nevelője – mert hiszen a semmeringi csodautnak, mely Minotaurust hozza emlékezetünkbe – sokféle áldozat kell és most elhagynád gyermekedet? Hogy neked, Apponyinak, Festeticsnek, Waldsteinnek... Nektek magyaroknak, kik ezen ügy élén állotok 305 súlyos felfeladástok, s vajmi tövises helyzetetek van – azt mindig gyanítottam, sőt nyilvánosan tudtam, mert hiszen, habár mindenben, így pénzben sohasem volt gazdag s magyar, s most még kevésbé az, mint vala bármikor.”

1858 nyarán a soproni kamara egy kétségbeesett hangú kérvényt intézett a Sopron–Kanizsa–Eszék vasútvonal megépítésének sürgetése céljából a kereskedelmi miniszterhez, egy másolatát pedig a helytatótanács soproni osztályának küldte el. Kérte ebben, hogy támogassa a kormánynál ennek az igen fontos vonalnak az építését.

Az iparkamara június 7-én megtartott ülésén pedig ismét Tschurl Ede számolt be a kanizsai vasút ügyének állásáról. Vádlóan mondta, hogy a Keleti Vasút ígéretet tett, hogy a csatlakozás fejében az építési terv első helyére teszi a kanizsai vonalat. Azonban az események során kitűnt, hogy előbb a Buda–Kanizsa és az Újszöny–Székesfehérvár vonal kerül megépítésre. Kissé azonban túlzásnak hangzik Tschurl azon állítása, hogy ha a Keleti Vasút ezt az ígéretet nem teszi, a soproni társaság önállóan már megépítette volna önjerejéből a vasutat Kanizsáig, most már csak az onnan való továbbvezetésről kellene tárgyalni. Hiszen a

szükséges építési tőke előteremtése aligha sikerülhetett volna a soproniaknak, mikor a Ferenc József Keleti Vasút Társaság köré csoportosult pénzcsoportok ereje sem volt elég a vonalak megépítésére, igaz, hogy nagy hálózat megépítését vállalták.

A kormány irányításával folyt tárgyalások eredményeként megszületett e hatalmas „cs. és kir. szab. déli állam, – lombard – velencei és középítáliei vasut társaság.” Ez vette át a már 1847-ben megépített és 1854-ben az állam által megváltott Sopron–Országhatár közötti vonalat is, tehát közvetlen kapcsolatba került Sopronnal. Az egyesülés során az új társaság a Keleti Vasút kötelezettségeit is átvette. A soproniakat méltán aggasztotta az egyesüléssel kapcsolatosan a kanizsai vasút sorsa. Az aggodás arra késztette a soproni kamarát, hogy a helytartótanácsra keresztül kérvénnyel forduljon Albrecht főherceghez, az ország kormányzójához. Kérte a főherceget, hogy támogassa a soproniak kérését a kanizsai vasút megépítésében, sőt merészen arra kérte, hogy járjon el annak érdekében, hogy csak akkor ratifikálják az egyesülést, ha a létrejött társaság kötelezettséget vállal a keleti vasútvonalak és ezek között a kanizsai vonal megépítésére.

A kamara két-három évenként jelentést adott ki a hozzá tartozó megyék ipari és kereskedelmi életének alakulásáról. Ezek a jelentések mindig részletesen foglalkoztak a vasútépítésekkel, a már meglévő vasutak forgalmának alakulásával, de igen részletesen megokolták mindig a kanizsai vonal megépítésének szükségességét. Már az 1852. évi jelentésben is így szerepelt:

„Az 1847 óta üzemben lévő vasút jelentős a kerület és Ausztria közti kereskedelemben, de igazán akkor lesz jelentős, ha megépül Kanizsáig.” Az 1860–62. évekről kiadott jelentés is ennek szükségességét ismétli:

„A győr–bécsi vasútvonal megnyitása után (1855) az itteni piacra hozott gabonamennyiség mindjárt alászállott. A buda-nehérvár-kanizsai vonalak a még fennálló élénkebb forgalom maradványait is eltávolították, és a forgalom irányát egészen megváltoztatták.”

Ám az új vasúttársaság a tervezett vasútvonalakra építési határidőt állapított meg, melyben az Újszőny–Székesnehérvár közötti megépítését 1863, a Sopron–Kanizsa közötti vasútvonal megépítését 1865-re tűzték ki. A soproni kereskedelemre még súlyosabb hátrányt jelentettek, hogy az előbbi vonalat már 1860. június 1-én átadták a forgalomnak, tehát a Bécs felé irányuló forgalom 306 árúmenyisége a déli megyékből már székesnehérvári berakással kerülhetett vasútra.

A kamara 1862 tavaszán szinte könyörögve írt Bécsbe, Wikkenburg kereskedelmi miniszternek:

„Sopron jelentősége a Wien–Győr–Székesnehérvár vonal megépültével egyre csökkent, gabona és állatpiacai jelentéktelen vasútja miatt már nem jelentősek. Csak Önben van a soproniak minden reménye, hogy a déli összeköttetés megépüljön. Sopron–Szombathely–Körmennd–Zalaegerszeg és Kanizsa fájdalommal várja Öntől reményeinek valóraváltását.”

1863. december 30-án kelt levél érkezett a helytartótanácsból a városi tanácshoz a hírral: a kereskedelmi miniszter megengedte november 13-án kelt rendeletével a Sopron–Kanizsa vonal megépítését a benyújtott tervek alapján, kéri a várost, hogy támogassa a vasutat az építés és főleg a területmegvéltás során.

Most végre elérkezett a város ahhoz, miért 1836 óta annyi küzdelmet folytatott. Már következő év (1864) tavaszán megkezdődtek a földmunkák, bár nem azon a vonalon, melyen az 1848-as kitézés megtörtént. A módosított vonalvezetés kedvezőbb volt és Sopron területén minden jelentősebb műtárgy nélkül vezetett, Szombathelyig is csak három jelentősebb létesítmény: a nagycenti és vejkei töltés, valamint a büki ártéri híd érdemel említést. A vonal további részén Vasvár után a vízválasztó hegy alatt az első tervek szerint

alagutat szándékoztak építeni, majd a pillanatnyilag olcsóbb megoldást választották az 1600 méter hosszúra tervezett alagút helyett, és átvágták a hegyet. Ez a bevágás máig az egész vonal legnehezebb szakasza, hol a pálya ezer méterenként 13,4 métert emelkedik. A nagyobb tehervonatokat még ma, a nagyteljesítményű mozdonyok alkalmazása esetén is csak tologéppel tudják felsegíteni. Bizony az alagút építésének költségét többszörösen fordították már a tolószolgálat költségeire. Az újságok az építkezés előrehaladásáról rendszeresen tájékoztatták olvasóikat. A báméskodó, vasútépítést látni kívánó soproniak kíváncsiskodásukkal szinte az építkezést is akadályozták, de 1865 augusztusában már a távirdaoszlopok felállítása is megtörtént a pálya mellett. Új és új dátumok jelentek meg a vonal megnyitásáról. Majd szeptember 8-án a Bécs felől befutott két, egyenként 16 kocsiából álló „benépesítő” vonat és elindult az új vonalra. A kis népvándorlásszerű vonatokkal az állomási és pályaszemélyzet érkezett a vasút Ausztriában levő többi vonaláról. Másnap egy főtisztviselőkből, műszakiakból álló bizottság indult el a soproni pályaudvarról, előkészítette a vonal személyzetét a szolgálat megkezdésére, hogy ha a forgalom majd megindul, az zökkenő nélkül lebonnyolható legyen.

A soproniak ünnepélyes megnyitásra számítottak. Ezzel szemben az Ödenburger Lokalblatt szeptember 20-i keltezéssel csak egy kis cikket közöl:

„Ma 8 óra 45 perckor a különvonat az 511 sz. mozdonnyal Bécsből megérkezett és 9 óra 50 perckor teljes csendben elindult Nagykanizsára.”

Széchenyi magyar érdekeket, a magyar kereskedelmet szolgáló vasútnak álmodta a kanizsai vasutat. Azonban a valóban jelentős forgalmú, komoly fővonalak sorába került vonal szelleme, nyelve és főleg haszna nem volt magyar. A déli vasút idegen vonalairól idetelepített személyzet magyarul nem tudott és sokáig nem is tanult meg. Így esett meg, hogy a soproni indóházban Budára magyarul megcímzett csomagot a raktáros nem akarta felvenni, mert állítása szerint nem tudta, hol van Buda. S mikor németül megmagyarázták neki, [307](#) hogy tulajdonképp a vasút Ofen nevű állomására címezték, még neki állt feljebb, mondván, ki velük beszélni akar, tanuljon meg németül.

Az Ofen állomásnévvel kapcsolatosan, sajnos, a raktárosnak volt igaza, hisz a mai Budapest déli pu. neve ekkor még valóban Ofen volt. De még 1890-ben is ott díszelgett a magyar főváros Buda állomásának neve alatt az Ofen név.

Így írhatta még 1873-ban a Sopron c. lap, hogy Lajtaszentmiklóstól befelé olyan, ki nem tud németül, ne utazzon, mert a pénztárnokok, de különösen a konduktorok a magyarok kérdéseire rá sem hederítenek, vagy fitymáló gorombasággal azt mondják: nix ungarisch...

Majd odébb rosszállóan jegyezte meg, hogy hogy a büki állomáson mindent látni, csak magyar felírást nem. De hasonlóképpen írt Hollós József is „A vármegye” c. füzetében:

„A vasut személyzete mind német volt. Német az üzleti nyelv is. Az állomást a kalauz németül kiáltotta ki. Csak amely állomásnak nem volt német neve, annak kiáltotta magyar nevét, mint például Acsádnak.”

Csak 1874-ben került le Sopron, Nagycenk, Lövvő állomásokról a német tábla, bár előtte már igen sok bírálat érte ezért a vasutat. Az 1871-ben kiadott kamarai jelentés igen óvatos fogalmazásban így írt:

„Végre azon kívánalmat kell kifejeznünk, hogy oly hivatalnokok alkalmaztassanak, akik azon nyelvet bírják, melyek az illető vidéken beszéltetnek.” 1874-ben aztán kötelezővé lett a magyar vasutakon a magyar nyelv.

Az első világháború befejezéséig a nemzetközi kereskedelem egyik igen jelentős vonala lett a kanizsai vasút. Azok, akik a vonal kedvező fekvésére számítva sürgették a vasút megépítését és jelentős forgalmat ígértek megépültére, nem csalódtak. A déli vasút akkor híres rézkupolás mozdonya, a balatoni express, a fiumei gyors szerelvényei mellett jól megrakott teherszerelvényekkel robogtak a vonalon. S a vonal által érintett területek gazdasági, ipari életére is jelentős eredményt hozott a vonal, csak a szomszédunkban levő egykori nagyecenki és büki cukorgyárat, Szombathely ipari fejlődését tekintjük. Sopron gazdasági életében is élénkület hozott a vasút, ha a város korábbi jelentőségét már nem adhatta is vissza.

Az első világháborút lezáró békeszerződések a vonal jelentőségét erősen csökkentették. A Sopron déli pu.-tól a GySEV állomása mellett Magyarfalváig vezető szakaszát felszedték, és 1953. május 15 óta a kanizsai vonalra Sopronból kiinduló vonatok a GySEV pályaudvarán haladnak keresztül. A vonal jelentősége már a Déli Vasút 1932-ben történt állami kezelésbe vételekor lecsökkent, ma pedig a Szombathelyig terjedő vonalrész a földrajzi és politikai, gazdasági tényezők megváltozásával jelentős átmenő forgalmát elvesztette. A Szombathelytől Kanizsáig terjedő rész ma is sokkal élénkebb forgalmat bonyolít le és a vonal teljes rekonstrukcióval készül a jubileumra.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Boross Marietta: Zöldségtermelés a Fertő tó déli partján (Adatok Hegykő, Fertőhomok és Hidegség zöldségtermeléséhez)

308 Boross Marietta: Zöldségtermelés a Fertő tó déli partján (Adatok Hegykő, Fertőhomok és Hidegség zöldségtermeléséhez)

A Fertő tó déli partjának négy községe foglalkozott és foglalkozik ma is piacra történő zöldségtermeléssel: Hegykő, Fertőhomok, Hidegség és Fertőboz. A községek nemzetiségét tekintve: Fertőboz német, Fertőhomok és Hidegség zömében horvát, Hegykő színmagyar község. Egy-egy községnek a határterülete 2 000 és 5 000 k. hold között váltakozik. A földterület megoszlása eléggé aránytalan képet mutatott. A községek határából jelentős területet foglaltak el a Fertő tó nádas, ingoványos részei¹⁽²⁾, a megmaradt területből a nagybirtok is jelentős részt foglalt.²⁽³⁾ Ezért a vizsgált községek mindegyikében nagyszámú agrárproletár réteggel találkoztunk a múltban, és hogy kivándorlás nem történt, sem időszaki vagy cseléd munkára nagyobb mértékben nem szegődtek el, annak egyedül és kizárólagos oka a zöldségtermelésben található. „Második Mezőkövesd lettünk volna, ha nem foglalkoztunk volna zöldséggel” – mondja nemegy kisbirtokos és agrárproletár.

A fenti községeknek a zöldségtermelését Erdei Ferenc „sajátosnak” mondja, mert mind ez ideig sem a termelés, sem az értékesítés nem specializálódott. A parasztságnak majd minden rétege foglalkozik termelésével, csak úgy parasztmódrá, mert a legutóbbi időig sem a többszöri ültetést, sem a locsolást nem alkalmazták. Igazi parasztkultúrát folytatnak – írja a továbbiakban – melynek módszerei századosak már. Szántóföldi módon termelik veteményeiket, specializálódásról itt nem beszélhetünk, mert földjükön minden megtermő és minden piacra vihető zöldség megtalálható. Talán csak annyiban van a községek termelésében némi helyi sajátosság, hogy Fertőboz inkább borsót és uborkát, Hidegség paradicsomot és salátát, Fertőhomok uborkát, paradicsomot és zöldséget, Hegykő zöldséget és hagymát termelt fő hangsúllyal a többi mellett. A termelés sokféleségére utal Kulcsár István hegykői gazdálkodó: „Olyan volt a határunk, mind a japán szőnyeg, vagy talán még az sem volt olyan cifra.”

Ezt a fajta kerti kultúrát Erdei Ferenc így értékeli: kifejlődésének feltételei sokkal inkább természetiek, mint

társadalmiak. A paraszti nép végig csak paraszt-módra termelt, és kapitalista polgári vállalatok híján paraszti kofázkodás útján hozta forgalomba termékeit. A fertői tájegységen kívül még három ilyen kertterményeket művelő paraszti kultúrát találunk hazánkban: 1. Kalocsa vidékén, 2. Szigetközben, 3. Csepel szigetén. Ha közelebbről vizsgáljuk őket, akkor azt találjuk, hogy mindegyik vízmenti kisparaszti község. Ezek a kis kertművelő szigetek megmaradtak vagy egy közeli fogyasztópiac kiszolgálójának – mint azt a Fertő melléki községek esetében látjuk –, vagy vándor batyuzó kereskedést láttak el és folytattak portékáikkal. Ha összehasonlítjuk ezt a fajta termelést Makó, Kecskemét vagy Nagykőrös exportképes kultúrájával, azt találjuk, hogy ezeket a falvakat sohasem kapta meg a polgári 309 levegő, ezért nem tudtak kilépni primitív paraszti elzárkózottságukból és lényegében ma is ott vannak, ahol egy századdal ezelőtt.³⁽⁴⁾

A fentieket figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy ezekben a falvakban nem is szakmunka a kerti művelés, minden család munkaerejének arányában foglalkozik vele, közönséges kiegészítője a szántóföldi termelésnek. A községekben végzett helyszíni vizsgálatok azt mutatták, hogy még a legkonjunkturálisabb időkben sem haladta meg a kerti veteménnyel bevetett terület szántóföldjeiknek az 5–12%-át. A vele foglalkozók majdnem kizárólag asszonyok, gyerekek és öregek.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Boross Marietta: Zöldségtermelés a Fertő tó déli partján (Adatok Hegykő, Fertőhomok és Hidegség zöldségtermeléséhez) / A zöldségtermelés kialakulásának feltételei

A zöldségtermelés kialakulásának feltételei

A rendelkezésünkre álló gyér történeti anyagból a következőket tudjuk közzétenni a környék zöldségtermelésére vonatkozóan. Egyes adatok szerint e falvakban a zöldségtermelést a szerzetesek honosították meg, különösen egy az 1774-es években Kiscenken működő remetének tulajdonítanak jelentős szerepet. Paúr Iván szerint a kertészet „volt legnemesebb foglalkozása emberünknek, és ez a foglalkozás hálás is volt, mert ma is felismerhető nyomokat hagyott maga után. A kunyhóját övező kerti telepen volt alkalmuk a Boz, Hidegség és Fertőhomok asszonyainak magukat kertésznőkké kiképezni.”⁴⁽⁵⁾

A hidegségi paróchián található krónika szerint, mely a múlt század közepéről tudósít – Csetkovics István helyi plébános érdeme a zöldségfélék termelésének megkedveltetése Hidegségen. Ő 1840 és 1846 között lelkészkedett a községben.

Paúr Iván előbb idézett cikkében 1883-ban a fenti községeknek nagyarányú termeléséről ír: „Ők nem amolyan kis veteményes kerti ágyakban, hanem holdakra menő kiterjedésben termesztene a szabad mezőn és a könnyű és homokos minőségű talajban, kitünően izletes terményt képes előállítani, és el kell ismerni: mind ezzel a földművelés egy, másutt alig tekintetbe jövő szépen fizető külön ágát alapították meg, mely legalább ilyen nagy szabásu arányban az egész megye területén nem üzetik sehol.”

Mint az előbbiekből kitűnik, a zöldségtermelésnek az alapjait a 18. sz. végén rakták le, a termelés igazi lendületet a múlt század második felében vett, amikor is a vízszabályozással és az úrbéri elkülönzéssel kapcsolatban több helyütt a legelőket felszántották, és az így nyert földeken – majd az 1890-es években országszerte fellépő filoxéra járvánnyal a majd teljesen kipusztult szőlők helyére – itt is zöldséget ültettek. Nagyobbodott a termelés a 20-as évek elején végrehajtott földbirtokreform következtében. Így pl. az OFB 16762/1924 sz. rendelete nyomán Hidegségen kisajátították a plébániának a „kertek alatt” lévő 1550 n. öl és a községnek 2010 n. öl és a volt úrbéreseknak, a plébánia külső kertje mellett elterülő 2410 n. öl réjtjét. A

földeket házhely építés céljaira osztották ki, annak ellenére, hogy azok a házépítkezéshez nem voltak alkalmasak. A szegénység mégis ragaszkodott hozzá, mert a feltört földeken kiválóan tudott zöldséget termelni. Fertőbozon a zsellérek a legelőket törték fel, mert ott osztottak nekik, Hegykőn a Fertő tó partjának lecsapolt részein, amit ezért „proletárföldeknek” és „árendásföldeknek” is neveztek.

A csekély számú írásos anyag mellett a zöldségtermesztés eredetére és fejlődésére nézve a szájhagyományra is voltunk utalva. A ma megkérdezett 70–80 310 éves adatközlők kivétel nélkül vallják: „már a dédöregapám is emlegette, hogy vesződtek a zöldséggel,” vagy egy másik: „zöldségtermelés mindig volt a faluban, mert ezek nélkül meg nem élhetünk”. Az eredetre nézve a többség a kiscenki remetére hivatkozik, sőt egyesek úgy tudják, hogy Mátyás király és Mária Terézia idejében is jelentős volt a termelés, az előbbi a dinnyét, az utóbbi a zöldséget az említett községekből is hozatta.

Jelentősebb zöldségtermelés az első háború idején indult meg, amikor is a zöldségnek az osztrák piacokon volt nagy kereslete. Ezt támasztja alá nemegy adatközlő, így többek között Zámbo Géza ma 86 éves hegykői gazdálkodó is, aki szerint 9 éves korában még oly csekély volt a termelés, hogy azt az asszonyok háton elhordták a piacra.

Ugrásszerűen emelkedett a termelés az 1940-es években, a második világháború idején, a német kereslet hatására. Művelésében elsőrendűen az agrárproletariátus és a kisföldű parasztság vett részt.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Boross Marietta: Zöldségtermelés a Fertő tó déli partján (Adatok Hegykő, Fertőhomok és Hidegség zöldségtermeléséhez) / A zöldségtermelők társadalma

A zöldségtermelők társadalma

Megvizsgáltuk, hogy a második világháborúig a falvakban található birtokkategóriák – földnélküliek és törpebirtokosok, középbirtokosok, nagygazdák és a nagybirtokosok – mennyiben segítettek elő, vagy vállaltak részt a termelésben. Itt is, mint a többi kerti növényeket termelő vidékeknél, érvényes az a megállapítás, hogy „két birtokkategória és a velejáró társadalmi csoport az, mely kerti termékeket – tehát a termelés legfelsőbb fokát – soha sem produkálta: Az uri nagybirtok és az 50 holdon felüli törzsök telkes gazda.”⁵⁶ A vizsgált 311 területen is a nagybirtok és a nagyparaszti gazdaságok mint termelők nem jöhettek számításba. Ilyen célra feles földet a nagybirtok nem adott ki, a nagy paraszti gazdaságok annál inkább. A nagybirtok, mint kerti növényeket a fogyasztás számára palántanevelési szinten produkálta. Így a falvak kertészkedő lakosai Nagycenken, Hegykőn és Pinnyén szerezték be az uradalmi kertészekről palánta-szükségletüket.

Az egyes birtokkategóriák e falvakban nem válnak el élesen. Hiszen itt elsősorban nem a földbirtok nagysága tesz valakit tekintélyes jó gazdává, hanem földjei művelésének az intenzitása, falubeli lakásának rendezettsége, számos állatának mennyisége és a készpénz tartaléka. A megkérdezettek többsége így válaszol: „nem volt sok földünk, de pénzünk mindig volt elég, mert a férfiak a marhából és sertésből, a nők a zöldségből pénzeltek.” Ha az egyiknek vagy másinak az értékesítésével baj volt, a válságokat akkor sem érezték annyira meg, mert ha az egyik nem, akkor a másik sikerült.

Az egyes birtokcsoportok így vettek részt a termelésben:

A nagygazdák, jelen esetben 18–60 k. holdig, csak mint termeltetők voltak jelentősek. A zöldséget – határuknak arra alkalmas földterületein – felesekkel műveltették. A földművelés náluk főleg a takarmány és

a kenyérgabona termelésére irányult. Zöldséggel földterületük nagysága és családjuk munkaerejének hiánya miatt sem tudtak foglalkozni. A feleseknek rendszerint határuk elhanyagolt földjeit adták ki, és miután a zöltség kiváló előveteménye akár a kenyérgabonának, akár a takarmánynak, ezért szívesen adtak bérbe.

A középparasztok, 8–25 k. holdig olyan mértékben vettek részt a termelésben, ahogy azt a családjuk munkaereje megengedte. A sokgyermekesek a birtokukon termelhető mennyiségnek a maximumát produkálták. Itt a termelés **312**foka és a termelt zöltségféléknek a mennyisége a családnak a munkaerejétől függött.

A kisparasztok és agrárproletárok 8 k. holdig, voltak a zöltségtermelésnek a tulajdonképpeni művelői. Földjük minden alkalmas részén termeltek. Ha a saját földjük kimerült, akkor a nagygazdáknál vállaltak felesbe. Családjuknak az egész munkaerejét ennek a termelésére összpontosították. Gyermeküket már korán, 6–8 éves korban munkába állították. A kötelező iskolázatásnak a múltban csak igen vontatottan tettek eleget, alig várták, hogy a gyermek az „iskolából kimuljon” és a kertben teljes értékű munkát végezhesen. Saját maguk és az állataik részére az élelmet a piacon vásárolták meg. Ők képezték az állandóan piacra járó és ősszel zöltségcserére menők zömét. Kenyérkereseti **313**lehetőségeik így festettek: télen nádaratás, tavasszal kerti munka, majd a kapások művelésében – kukorica, burgonya – vállaltak részes munkát. Nyáron arattak és „masináltak”, ősszel a betakarításnál segédkeztek, közben mindig – ahogyan a szükség kívánta – zöldegesföldön dolgoztak. Megállapíthatjuk, hogy a földnélküli és kisparaszti tömegeknek a munkája nélkül sohasem fejlődött volna ki és nem vált volna a közeli piacok kielégítőjévé a Fertő tó környéki zöldestermelés.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Boross Marietta: Zöldestermelés a Fertő tó déli partján (Adatok Hegykő, Fertőhomok és Hidegség zöldestermeléséhez) / A zöldestermelés technikája

A zöldestermelés technikája

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Boross Marietta: Zöldestermelés a Fertő tó déli partján (Adatok Hegykő, Fertőhomok és Hidegség zöldestermeléséhez) / A zöldestermelés technikája / Termelt növények

Termelt növények

Erre a fajta kertkultúrára jellemző, hogy a monokultúrás zöldestermelést nem ismerték. A termelt növényfélések sokasága jellemzi őket. Az általuk ismert és termelt növényfajták felsorolását kronológiai sorrendben tesszük: termeltek káposztát, petrezselymet, sárgarépat, hagymát, foghagymát, cukorborsót, zöldbabot, kerekrepat, céklarépat, zellert, paradicsomot és paprikát. Az utobbiaknak a termelése főleg az 1930–1944-es évek között volt igen jelentős. Új növények megjelenése a régebben termelteknek az elhagyását, vagy **314**termelésének a csökkenését is eredményezhette, így pl. mikor a szigetközi falvak nagymértékben kezdték a káposztát termelni, a Fertő környéki községek felhagytak vele. „Elöntötte már a piacokat velük a Szigetköz” – mondták.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Boross Marietta: Zöldestermelés a Fertő tó déli partján (Adatok Hegykő, Fertőhomok és Hidegség zöldestermeléséhez) / A zöldestermelés technikája / Földkiválasztás, földelőkészítés

Földkiválasztás, földelőkészítés

A zöldséghez alkalmas földterület kiválasztása az asszony dolga volt. Már a nyárvégi „tarlóbuktatáskor” ment ki a gazdával a határba, keresve a zöldségtermeléshez alkalmas földeket. „Ide zellert, oda petrezsilomot, oda morkont, amoda meg paprikát tesztek – a többi földdel meg csinálhatsz, amit akarsz” – mondták. A gazdák nem szerették a földjeiken a zöldségnek való helykihagyást, mert az amúgy is kis parcellákat vágták felébe, negyedébe vagy nyolcadába, így a szántóföldi munkák, a zöldségnek a különböző érési ideje miatt, nehézségekbe ütköztek.

Meg kell jegyezni, hogy a birtokelaprózódások következtében egy-egy földparcella alig volt 800 – vagy 1000 n. öl. De még egy ilyen darab föld sem volt teljes egészében alkalmas kertészkedésre. A felsorolt zöldségféléknek más-más struktúrájú és más-más fekvésű földek voltak alkalmasak. Így pl. a zellernek „először is szivós, vagyis vizes, de igen jól trágyázott és jól megmunkált föld volt alkalmas. De olyan legyen a földje, hogy vizes homok, és agyag is legyen a földben, vagyis jó neki az erős föld is akkor, ha keverve van homokkal. A petrezsilomnak legjobb az agyagos föld keverve homokkal. A lapra, vagyis a nedves részre nem szabad vetni, mert akkor a vezérgyökere megrohad.” A hagymának trágyázott, de nem vizenyős, paprikának a gazdag víztartalμού, mélyebben fekvő földek, cukorborsónak a kissé homokos, partos, hamar felmelegedők voltak alkalmasak. A községek földjeiről általánosságban megjegyezhetjük, hogy azok jó talajerőben voltak, a gazdaságokban folyó nagyarányú állattartás a szükséges trágyamennyiséget biztosította.

De nemcsak a termeléshez alkalmas földminőséget válogatták meg, hanem gondosan ügyeltek a zöldségnek az előveteményére is. A vetésforgóban gabona vagy kapásnövény volt a zöldségnek az előveteménye, ezek ugyanis a földeket igen megtisztították a különböző gyomoktól.

A talajelőkészítés kizárólag ásóval történt a múltban. Az őszi mezőgazdasági munkák végeztével, az egész családnak munkabíró tagjai kimentek ásni, a nők is és a férfiak mindaddig, míg a fagy ki nem „szorította őket”, majd tavasszal, amikor a „föld fagya kiment” tovább folytatták. „Hej de rossz mesterséget választottak a mi öregeink” – mondták gyakran ásás közben. „Annyit ástam, hogy minden évben egy ásót elváltattam” – emlékeznek az idősebbek. A győri zöldségtermelő vidékhez – Öttevény, Kunsziget – hasonlóan itt is divatban volt az ásáshoz való „segítség hívás”. Rokonoktól, jó barátoktól és szomszédoktól kértek segítséget. Az így kapott munkákat más mezei munkában segítették vissza.

Az első háború emberhiánya hozta magával a kevésbé munkaigényes szántás bevezetését. Így pl. Hegykőn már 1918-ban a sárgarépat szántásba tették. Egyszeri ásás elegendő volt, addig vasekével a gyomirtás és a földstruktúra javítása miatt legalább kétszer kellett szántani három arasznyira, hogy a „gyökér” szép egyenletesen nőjön. Akinek nem volt elegendő igaereje – ilyen mély szántáshoz négy ökör kellett –, ott két eke ment egymás után, az egyik „fölözött”, a másik „mélyített”. Ehhez a munkához a rokonság fogott össze, mert az egyes fogattal való szántásnál, fordulónként kellett az ekét állítani, ami igen meglasztotta a munkát, így egy 800 n. öles földnek a szántása még három napot is igénybe vett.

315 Az egyik nap felásott földet még aznap fafejű, vasfogú gereblyével elsimították és mindjárt bevetették, hogy a földje ne száradjon. Tavasszal a zöldséget korán igyekeztek vetni; tudunk arról is, hogy vasvillával forgatták meg a földet, hogy mielőbb száradjon, mert aki terményével „először tudott piacra menni, az nyert.”

Éppen a korai vetés miatt sokáig idegenkedtek attól, hogy a zöldségszföldre állatot vezessenek, mert az a

gyenge földet „megnyomta”. Ezért ástak, gereblyéztek, kézzel vetettek és – ha szükség volt rá –kis kézi hengerrel nyomták el a föld felszínét, hogy a mag több nedvességet kapjon.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Boross Marietta: Zöldségtermelés a Fertő tó déli partján (Adatok Hegykő, Fertőhomok és Hidegség zöldségtermeléséhez) / A zöldségtermelés technikája / Vetés

Vetés

A vetőmagot általában maguk termelték. A „gyökérnél” a szép, hosszú, mellékajtásmentes egyedeket választották ki, melyeket gondos téli elraktározás után tavasszal barázdába ültettek. Találtunk olyan termelőt is, aki a magnak szánt zöldséget a földön hagyja. A többség véleménye szerint „az soha sem ad olyan jó magot, mind a kitett.” A termelt zöldségfélésegekből leginkább a borsómagot vásárolták a boziaktól.

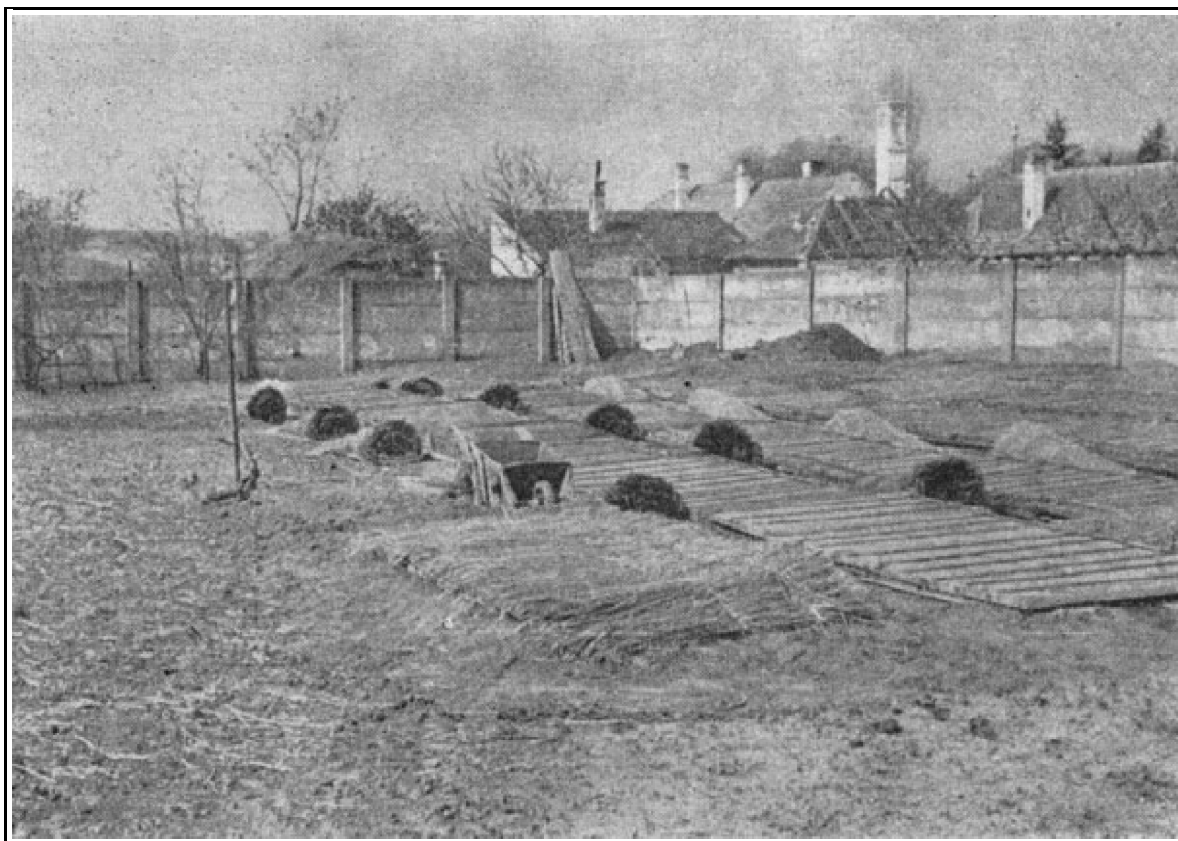
A zöldségmagvakkal kézzel vetették. A köténybe öntöttek 2–3 deci magot és a vető kis léptekkel haladt, a magokat a mutató és a hüvelykujja közé vette s úgy szórta. Ha a vetést sűrűbbre akarták, akkor három ujjal vetettek. Így pl. a hagymamagot mindig három ujjal szórták, „mert így mindig igen bőviben voltunk a hagymának”. A gyakorlatlanabb vetők az aprómagot homokkal keverték, hogy a magok egyenletesebben szóródjanak. Ezt a vetést még ma **316** is előnyösebbnek tartják, több és szebb termés van utána. Akadályozta a vetést, hogy kézzel csak szélmentes időben tudtak vetni.

A gépi vetés a 20-as években a zöldségnek a nagyobb kereslete hatására kezdődött. Először a nagygépeket állították be úgy, hogy csak minden második csöve vetett. A kis, ún. „tulógépek” a negyvenes években jöttek divatba. Típusban a magyaróvári Kühne-gyár készítményei voltak kedveltek. Gyorsan elterjedt a nagygépek rovasára, mert ezt emberi erővel húzták és így elkerülhető volt, hogy az állatok összetapossák a nedves földet. Ez okból huzatták emberi erővel a „levélfogásnak” az egyik szárnyát is. Mint az egyik termelő mondta: „az ember húzta a boronát, pedig nem azért húzta, hogy ő abban talált örömet, hanem azért, hogy ha csak két nappal is előbb, de minél előbb a mag belekerüljön a földbe, hiszen még egy nap is sokat jelentett a vetésnél.”

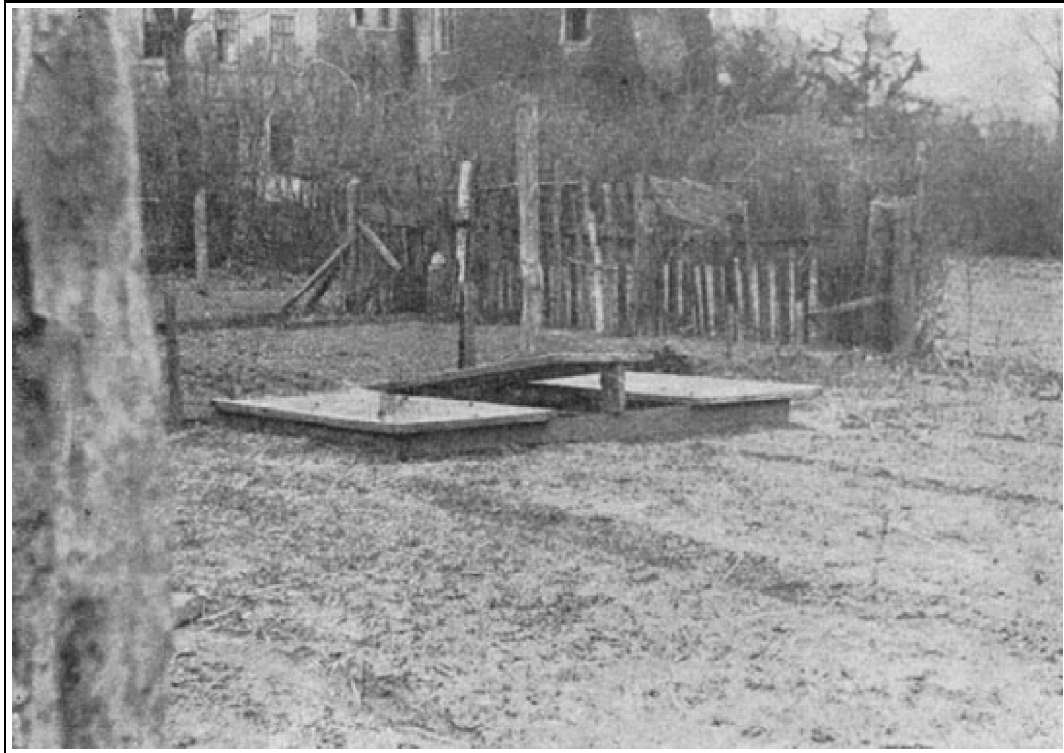
1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Boross Marietta: Zöldségtermelés a Fertő tó déli partján (Adatok Hegykő, Fertőhomok és Hidegség zöldségtermeléséhez) / A zöldségtermelés technikája / Melegágy, palántanevelés, palántázás

Melegágy, palántanevelés, palántázás

A termelt zöldségféléknek egy nagy részét, a paprikát, paradicsomot, zellert, káposztát, kelkáposztát, karfiolt, kalarábét nem magról, hanem palántáról termelték. A palántát a múltban a nagycenki, pinnyi és a hegykői uradalmi kertészekről vásárolták. A felszabadulás után a kertészek tovább termeltek palántát, de akkor már az új gazdák is hozzájárultak a palántaneveléshez. Így pl. a hegykői gazdák közül sokan a melegágykészítéshez trágyát adtak. Egy kocsi jó érett trágyáért paradicsomból 400 szálát, paprikából és zellerből 500–500 szálát adtak. Még ma is vannak a faluban olyan gazdák, akik nem készítenek melegágyat, hanem a palántáért minden évben trágyát adnak. A gazda már újévkor értesíti a kertészt, hogy hány ezer paradicsom, zeller és paprika palántára van szüksége. A kertészek által termeltet jobbnak tartják, mert az erőteljesebb „pikírozott” palántát nevel. (1., 2. kép).

1. Melegágyak a kertészetben. Hegykő

2. Melegágyak házi kiskertben. Hidegség

Májusban az asszonyok „vigyázzák egymást”, nehogy a szomszéd előbb palántázzon, mint ő. Általános vélemény, hogy amikor már mezítláb lehet járni, akkor már lehet palántázni is. Ez általában május 10–15-e körül van. A fagyosszenteket a többség megvárja, mert „aki előbb ültet, az sokat reckéroz, esetleg kidobja a pénzt az ablakon.”

A múltban a palántának kézzel csináltak helyet, újabban a nagyobb termelés és a kertészek hatására „ültetőfát” használnak. Hidegségen és Fertőhomokon a paprikának, paradicsomnak és uborkának „fészket” vagy „rónát” húznak. Általában csak a kiültetésnél öntöznek, de szeretik megvárni az esős időt, mert az sok fáradságot takarít meg nekik.

A parasztság kisebb mennyiségben ládákból és rossz edényekben termelt palántát a múltban. Melegágyakat fokozatosan a húszas évek óta készítenek, elsősorban azok, akiknek a megfelelő földmennyiség és munkaerő rendelkezésükre áll. Helyét a kertnek védett részében már ősszel 40 cm mélyen kiássák, trágyával rakják tele, hogy a föld fagyától védjék, és készítéséhez tavasszal időben kezdhessenek. Februárban a gödörben hagyott trágyát a melegágy készítése előtt kiszórják és érett lótrágyát taposnak bele, ha nem volt lótrágya, akkor a marhatrágya is megtette, bár az nem volt olyan heves. Készítés közben állandóan taposták. Amikor a gödör már megtelt, akkor tették rá a deszkakereteket, majd tovább tömtek trágyával, míg a felső szélé a peremtől 25 cm-re lesz. Ekkor teszik rá az üveget, majd házi készítésű zsupszalmából font takaróval terítik le, hogy az ágy jól bemelegedjék. A jól elkészített melegágy már 4–5 nap alatt „begyullad”, jelül az üvegek gyöngyözni kezdenek. Ekkor teszik rá a kövér erdei földet, kb. 10–12 cm-es vastagságban. Majd megvárják, [317](#) míg a föld is átmelegszik, és ha az üveg ismét kezd gyöngyözni, lehet vetni. A magokat vetés előtt általában egy éjjel langyos vízben áztatják, ágyban vagy

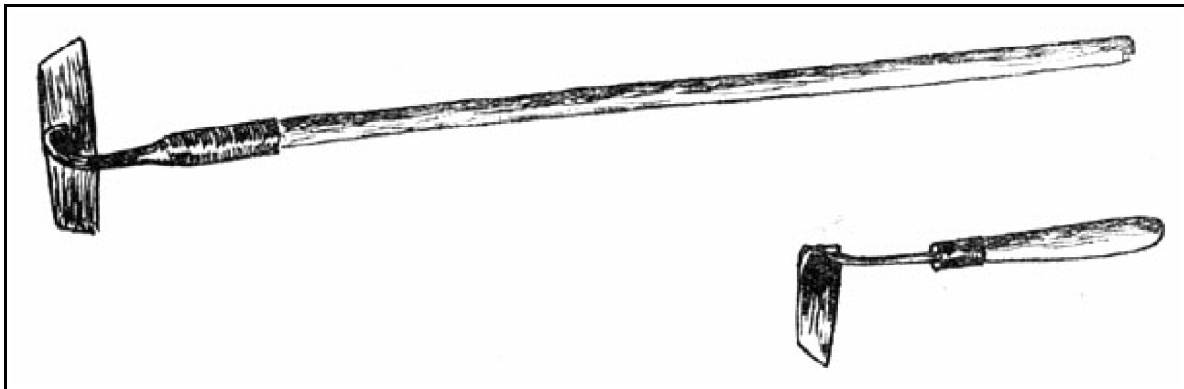
kemencében csíráztatják, majd két ujjal pergetve vetik. A magra földet rostálnak és deszkával „lapogatják” simára.

A melegágy gondozása mindig az asszony dolga volt. Állott vízzel öntözi, szellőzteti, vigyáz, hogy a meleg ki ne „szökjön”, de vigyáz arra is, hogy az ágy „be ne gyulladjon.” Időrendben először paprika, zeller, majd paradicsom palántát neveltek a melegágyban.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Boross Marietta: Zöldségtermelés a Fertő tó déli partján (Adatok Hegykő, Fertőhomok és Hidegség zöldségtermeléséhez) / A zöldségtermelés technikája / A zöldségfélék gondozása

A zöldségfélék gondozása

A gyökérezöldség gondozása a kézi vetés után igen fáradságos és időtrábló volt. Amikor a zöldség négy levelet nevelt, akkor gyomlálták először. Ezt a munkát kizárólag asszonyok és gyerekek végezték. A kiszedett gyomot „előköténybe” szedték és a föld végébe hordták. Pár hétre került sor a ritkításra. A töveket egymástól arasznyi távolságra hagyták meg, meghagyva az erősebb 318szálakat. Az első háború előtt rossz késsel, vásott evőkanállal lazították meg a közét. A többtermelésnek volt köszönhető, hogy a ritkításhoz kis kapákat készítettek, rendszerint az elhasznált kaszának a pengéjéből. Sok hasonlóságot, sőt nemegy esetben azonosságot is mutatnak a győri és makói zöldségtermelők által használtakéval. Sokáig ragaszkodtak – a munkatöbblet ellenére is sokan – a zöldségnek a szórva vetéséhez, ma is kis háztáji földjeiken sokan így termelnek. „A földeket így jobban ki tudjuk használni – mondják – több terem, és egyenletesebb gyökereket lehet így nevelni, ami a csomóban való eladásnál igen lényeges. (3. kép).

3. Sorba vetett zöldségközök lazításához használt kapa. Fertőhomok

4. Szórva vetett zöldség lazításához használt kiskapa. Fertőhomok

A sorbavetett zöldségnek a gondozása lényegesen könnyebb, közét hosszúnyelű kaparókkal tisztítják, és csak tövek közét gyomlálják, ritkítják. Hátránya a gyökérnek az egyenlőtlensége. (4. kép).

A zöldséget kétszer, ha esős a nyár, háromszor is kapálják, a szórva vetett zöldséget még augusztus végén gyomlálják, hogy a szedés idejére földje tiszta legyen. (5. kép).

5. Ugorkavetéshez „róna kihúzása” a kertben. Hidegség

A földre kiültetett palánták gondozása egyedül csak a kapálás munkájában nyilvánul meg. Akkor kapálnak először, ha a palánta „megfogant”, majd minden két-három hétben, de eső után általában mindig, különben a föld igen kiszárad, „megcserepesedik.”

Hidegségen és Fertőhomokon a paradicsomot karózzák és zsupszalmából készült kötözőanyaggal kötik a karóhoz.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Boross Marietta: Zöldségtermelés a Fertő tó déli partján (Adatok Hegykő, Fertőhomok és Hidegség zöldségtermeléséhez) / A zöldségtermelés technikája / Zöldségfajták

319 Zöldségfajták

A termelt zöldségfajtáknak itt csupán a népnyelvi terminológiáját adjuk. Így pl. hagymából a vörös és sárgahéjút termelik, zöldségből az ún. hegykői fajta van mindenütt elterjedve, sárgarépából termesztik a hosszú, ún. levesrépát, de újabban a rövid és nagyobb cukortartalmú karotta-répának is van sikere. Babból legjobban a „guggonülő” szeretik, mert ennek a gondozása kevesebb munkát ad. Paprikából az erfurtit, később váltak ismertté a hazai bogyzslói és cecei fajták, amit ők formájáról elnevezve három és négysarkosnak ismernek. A fűszerpaprikának a termelése egészen újkeletű, kis mértékben termelik a cseresznye és az apró hegyes erős paprikát. Zellerből kétfélét ismernek, a kis és nagycsírásat. Újabban a fertői kísérleti telepnek a kezdeményezésére Hegykőn kezdik termelni a sima gumójú zellert. Uborkából az ún. hosszú zöldet termelik salátának, a félhosszút és aprót pedig őszi eltennivalónak. Paradicsomból eleinte a gerezdest ismerték és szerették Hidegségen, később a piac kívánalmára tértek át a kevesebb magú és

nagyobb nedvtartalmú Lucullus és Koraiak királya elnevezésű fajtákra.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Boross Marietta: Zöldségtermelés a Fertő tó déli partján (Adatok Hegykő, Fertőhomok és Hidegség zöldségtermeléséhez) / A zöldségtermelés technikája / Piac

Piac

A falvak asszonyainak a piacra készülés, menés és árusítás egyik legjelentősebb munkájuk volt. A piacozásokból szerzett pénzt háztartásuk szükségletét, jó értékesítés esetén még ruházatuk pótlását is biztosította, sőt egy-egy újabb parcella föld megvételéhez is hozzásegített.

A piacra az év minden hónapjában mentek – éppen a zöldségféléknek a sokfélesége miatt.⁶⁽⁷⁾ A zöldségféléseken kívül még februárban és márciusban magokat is árultak, főleg zöldség, hagyma és uborkának a magját, amit a régi gyakorlat szerint még ma sem súlyra, hanem kis- és leveseskanállal mérnek.

A piacot megelőző nap kezdenek felkészülni. Az áru számbavételénél az egyik fő szempont az, hogy semmiből ne vigyenek sokat, mert az lerontja az árakat. A szedésnél mindig a javát szedik le, mert a többi még utána nő, „a szépet jobban el lehet adni, mind a rongyot”. A piacra vitt mennyiséget a következőkben tudjuk érzékeltetni. Átlagban egy asszony a piacra visz 60 csomót zöldségből, 40 csomót sárgarépből, 20–25 kg-ot paprikából, ami egy zsákot tölt meg, uborkából egy zsákkal visznek, ami átlagban 35 kg, eltennivaló apró uborkából egy „kari” kosárral, zellerből 20 db-ot, hagymából 25–30 kg-ot, foghagymából mindig vékonyan vittek, 2–3 táblánál sohasem pakkoltak többet.⁷⁽⁸⁾ Paradicsomból átlag 50 kg-ot tesznek egy kétfülű kosárba.

A terményekért kapott pénz számítása, már a szántóföldön kezdődik, úgy szednek, amennyi pénzt akarnak majd kapni. A szedett árut a múltban a föld végére vitték ruhában, amit – ha többet szedtek – a határból hazatérő szállított a falubeli házhoz. A fogatnélküliek családjuk segítségével háton vitték, vagy „tragacson” tolták árujukat haza. (6., 7. kép).

6. Zöldség összekészítése piachoz a földön. Hegykő

7. Zöldségféle hazatolás „tragacs”-on. Hegykő

321A zöldségnek piacképes áruvátétele este kezdődik. A készítése, kötözése időtrabló, nemegyszer az éjszakába nyúló foglalatossága volt a családnak. Ezért vették e falvak lakói olyan örömmel a községek villamosítását. Szeptember végéig a zöldséget mossák és úgy csomózzák, azután a télire való eltevés miatt a mosást elhagyják. A gyökerek kötözéséhez zsupszalmát használnak, amit megnedvesítenek, majd a zöldségnek a derekát kötik át vele. Az így elkészített csomót „puslinak” hívják. Úgy válogatják, hogy egyforma nagyságúak kerüljenek egy csomóba, mert arra igen ügyeltek, hogy a csomók súlya hasonló legyen. A csomozásnál a helyi piac szokásaihoz is alkalmazkodnak. Így pl. a szombathelyi és a csornai piacon úgy szeretik, ha a csomóban két szál fehér, egy szál sárgarépa és zeller zöldje van. A kapuvári piacra két szál fehérrépat és egy szál sárgarépat kötnek össze. A soproni és a győri piacra kettőt tesznek a piros és kettőt a fehér répából. (8. kép).

8. Sárgarépa csomóba kötése. Hegykő

A hagyomány nemcsak a termelésnél, hanem a piacozásnál is megfigyelhető. A legutóbbi időig általános a csomóra, darabra való eladás. Olyannyira, hogy az öregek nem is tudják, hogyan kell „kilára” mérni. Az első háború előtt mindent csak csomó- és darabszám adtak, így pl. az uborkát százanként, a borsót csomónként vagy literre, a paprikát tizenként, egyedül az újabban termesztett paradicsomot adták mindig súlyra. (9. kép).

9. Petrezselyem árusítása, csomóban, piacon

Még ma is szívesebben adnak mindent csomóra, darabra, halomra, kanállal, decire, mint súlyra. Még ma is így nyilatkoznak: „Súlyra csak akkor adunk, hogyha egyformán jövünk ki.” A nagykereskedelem természetesen csak súlyra vásárol, ezért az első primőr árut egyénileg értékesítik és csak darabszámra, ha így már eladathatatlan, akkor súlyra is adják.

Míg a termelés kevesebb volt, addig az asszonyok gyalog, háton hordták el az árut a piacokra. A termelés növekedésével kezdtek el kocsin szállítani. Egy-egy kocsira még három-négy asszony is felpakolt. A fuvar vagy visszasegítésért, vagy gyalognapszámban való ledolgozásért, vagy pénzbeli fizetségért ment. Mindegyik községben volt hét-nyolc fuvaros – rendszerint a kisbirtokosok közül –, akik szállítottak. (10. kép).

10. Háton szállított zöldség. Hegykő

A kocsira rakodásnak is megvolt a törvénye, alulra kerültek a kevésbé törekeny áruk, így a zöldség, hagyma, zeller, tetejére a paprika és a paradicsom.

Piacra a múltban leginkább Sopronba és Kapuvárra jártak, mégpedig Sopronba inkább az úrbéres gazdák, Kapuvárra a zsellérek. A piactartási napok így oszlanak meg: Sopronban hétfőn és pénteken, Kapuváron csütörtökön, Csornán szerdán, Győrött kedden és szombaton van hetipiac a mindennapos kisebb piacok mellett. Ősszel mentek a nagy vásárookra, így Kőszegre, Szombathelyre, Sárvárra, Csornára, Tatabányára, 1914 előtt a kis- és nagymartoni vásárokat is látogatták. A vásárokra általában harminc gazda bérelt egy vagont.

Az eladás sikere függ az eladónak az élelmességétől és ügyességétől. A piacot jól ismerő asszony először körbejár és tájékozódik, hogy miből mennyi van, és aszerint „engedi” vagy „tartja ki az árát”. Sokat nem jó egyszerre vinni, de ha úgy adódik, hogy egész fuvar árut visz egy család, akkor kétfelé pakolnak, „mert a vevő olcsón akarja, ha sokat lát”. Van olyan élelmes hegykői asszony, aki a gyümölcsösök közé pakol, mert ott a zöldségjén mindenkinek megakad a szeme. (11. kép).

11. Árusítás a soproni piacon

A községek asszonyainak egyik fontos munkaterülete a piac, ismerik jól az eladás lehetőségeit. Pl. nagy hidegben szeretnek menni, mert akkor kevesebben [322](#)vállalkoznak az útra. „Jól felöltöztünk, aztán meg a pénz is melegített” – mint ahogy a férfiak mondják, „némelyik asszony, meg is halna, ha nem mehetne piacra.” A zöldségből kapott pénzzel az asszony rendelkezik. Piacos napokon hazafelé „úgy csörgetik a zsebükben a pénzt, mind a tehén a kolompot” – mondják gúnyosan rájuk.

Az asszonyok a piacon nem költségeskedtek, egy-egy kifli és tíz dkg felvágott volt a legnagyobb luxus, amit megengedtek maguknak. Ekkor végezték el a vásárlásokat is.

Hidegség, Fertőhomok és Hegykő lakosai – lehet mondani – úgy 50–60 %-ban maguk értékesítették árujukat. A kisebbik fele a termésnek ment el a közvetítő kereskedelem útján. Főleg Fertőhomokon voltak olyan szegényebbek, akik vásároltak össze zöldséget, különösen akinek kevés termett, attól vettek, az olyanok kérték is őket: „vigye el az enyémet is.” A nagygazdák bolgár kereskedők útján értékesítették termékeiket. Volt olyan év, hogy tizennyolc bolgár kereskedő járta a falvakat, egymásra licitálva vásárolták a zöldséget, csak hogy kapjanak. Volt aztán olyan év is, hogy drágább volt a zöldség, mint a hús, persze jöttek olyan dekonjunkturális évek is, hogy egyáltalán nem tudtak árulni, de azért a zöldségtermeléssel nem hagytak fel, mert ha minden negyedik évben „beütött”, akkor is érdemes volt vele foglalkozni.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Boross Marietta: Zöldségtermelés a Fertő tó déli partján (Adatok Hegykő, Fertőhomok és Hidegség zöldségtermeléséhez) / A zöldségtermelés technikája / Csere

Csere

Az értékesítésnek a másik formája a zöldségféléknek más terményért való elcserélése. Cserére leginkább a Rába- és Moson-környéki falvakba jártak. Az első háború előtt a szegénység kis zöldségkészletét háton is elhordta és babot cserélt érte. A gazdalakosságnál a csere főleg arra irányult, hogy állatainknak a takarmányt ezúton tudják megszerezni. Rendszerint egy kocsi áruval mentek, és nem súlyra, de szakajtószám cseréltek. A gazdák egymás előtt titkolták, hogy mikor hová mennek, mert ha egy „községet igen megleptek”, akkor nagyon keveset adtak árujukért. Általában kialakult árak voltak, egy zsompor (spirális kötésű szakajtó) hagymáért két zsompor csöveskukoricát, négy-öt csomó zöldségért szintén egy zsompor csöveskukoricát adtak. A cserélők azon igyekeztek, hogy árujukon mielőbb túladjanak, azért a nagy zsomporokban való cserének voltak a hívei. Emiatt vittek magukkal nagyobb szakajtót is és kikötötték, hogy csak azzal cserélnek, ha a cserélő esetleg nagyobbat hozott, akkor az övékét nem vették elő. Átlagban három-négy napig voltak távol. A cseretakarmányon – kukorica, árpa – sertéseiket hízlalták.

A Fertő tó déli partjának nagymúltú zöldségtermelése is ma már átalakulóban van. Mindegyik községben a nagyüzemi gazdálkodás lépett előtérbe. A tanulmányban vázoltakat ma már csak a kis háztáji földeken végzik, szűkebb és nemegyszer kezdetlegesebb feltételek között. Éppen ezért tartottuk szükségesnek, hogy helyszíni gyűjtőút alapján, amikor a teljesség érdekében az idősek emlékezetére is támaszkodtunk – bemutattuk e sok hagyományt őrző zöldségtermelési kultúrát.

A tanulmányhoz értékes adatokat szolgáltatottak: Farkas Lajosné, Hipsák Vera, id. Horváth Lajosné, Koczán Imre, Koczán István, Kulcsár Mihály, Zámbo Géza és Zsugonits Ferenc hegykői, Farkas Istvánné, Németh István, Krajcsovics Vendelné fertőhomoki, Bális Péter, Horváth Gyula, Vegebauer Miklós hidegségi gazdálkodók. Ez úton is megköszönöm szíves segítségüket. A fényképeket és rajzokat a szerző készítette.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Mollay Károly: Kottanner Jánosné emlékirata (A legrégebb német női memoár) (1439–1440)

**323 Mollay Károly: Kottanner Jánosné emlékirata
(A legrégebb német női memoár)
(1439–1440)**

(Befejezés)

Pütkösd napjának (1440. máj. 15.) reggelén korán felkeltem, megfürösztöttem a nemes királyt és elkészítettem, ahogy csak tudtam. Ezután abba a templomba vitték, amelyben minden királyt koronáznak. Sok derék ember volt itt, egyháziak és világiak, amint előbb már hallottátok¹⁰⁽⁹⁾. Miután a templomba értünk, az ifjú királyt odavitték a szentélyhez. A szentélybe vezető ajtó zárva volt, a polgárok belül, nagyságos úrnöm pedig az ajtón kívül volt, fiával, a nemes királlyal. Nagyságos úrnöm magyarul beszélt velük, a polgárok pedig belülről ugyancsak magyarul válaszoltak önnagyságának. Így aztán önnagysága megesküdtött fia, a nemes király helyett, mivel ezen a napon önnagysága⁴²⁽¹⁰⁾ éppen tizenkét hetes volt. Miután ez régi jogszokásuk szerint megtörtént, kitárták az ajtót és természetes urukat és úrnőjüket beengedték, aztán a többieket is, akik ide hivatalosak voltak, egyháziakat és világiakat. Erzsébet

kisasszony, az ifjú királyleány fent állt az orgona mellett, azért hogy önegységának a tolongásban baja ne essék, mivel még csak negyedik évében volt. Mikor megkezdődött a mise, az ifjú királyt fel kellett emelnem, hogy önegységát megbérmálják. A Galgóczit, Vajda Miklóst szemelték ki arra, hogy az ifjú királyt lovaggá üsse, mivel ő valódi országbeli volt. A nemes Cillei grófnak volt egy kardja, belső oldalán⁴³⁽¹¹⁾ ezüsttel kiverve és aranyozva, találó mondást is tettek rá, amely így hangzott: „Tántorithatatlanul”. Ezt a kardot az ifjú királynak ajándékozta, hogy önegységát ezzel üssék lovaggá. Ekkor én, *Kottanner*³³⁽¹²⁾ *Jánosné*³³⁽¹³⁾ karomra vettem a királyt. A Galgóczi pedig kezébe vette a kardot és a királyt lovaggá ütötte. Olyan jól mérte rá az ütések, hogy jócskán éreztem a karomat. A nemes királyné, mellettem állva, észrevette ezt és (magyarul) így szólt a Galgóczihoz: „Az Istenért, meg ne sértse!”, ami németül így hangzik: „Az Istenért, ne sértsd meg!”. Ő erre így válaszolt (magyarul): „Nem!”, ami azt jelenti: „Nem!”. És nevetett. Ezután a főtisztelendő prelátus, az esztergomi érsek vette a szent olajat és⁶⁰⁽¹⁴⁾ *ajtókon voltak*.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Helytörténet-írásunk időszerű kérdései

330 Helytörténet-írásunk időszerű kérdései

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Helytörténet-írásunk időszerű kérdései / Szakál Ernő: Hitelesítő ásatást kér Scarbantia kapitóliumának temploma!

Szakál Ernő: Hitelesítő ásatást kér Scarbantia kapitóliumának temploma!

A soproni Liszt Ferenc Múzeum Fabricius-házi kőtárának monumentális márványszobrai, Juppiter – Juno – Minerva szoborcsoportozatát, azaz a szobroknak egyes részeit és töredékeit a mai Tanácsháza alapozási földmunkáinak során találták 1893 őszén és 1894-re átmenő telén.

A kiemelt töredékeket először az új városháza udvarán helyezték el, onnan 1913-ban a városi múzeum kertjébe kerültek. Itt feküdtek 1935 júniusáig, amikor is Camillo Praschniker bécsi művészettörténész tanár tanítványaival az elméleti rekonstrukciót elkészítette. A szobrok a városi múzeum alagsorában a lapidáriumba kerültek, ahonnan 1962-ben kiemeltettek, hogy a Fabricius-ház kőtárában jussanak méltóbb

elhelyezésre, felállításra.

A szobroknak, a scarbantiai kapitóliumi triász monumentális plasztikáinak leírásával és az újabb kutatási eredményekkel itt részletesen nem foglalkozhatunk. Megemlítenénk tartjuk azonban azt, hogy az áthelyezés során végzett kutatómunka eredményeképp ma hitelesebb és teljesebb összeállítást láthatunk. Az új kutatási eredmények publikálása sem késhet soká, melyek lényege az, hogy itt nem a provinciában, helyben készült plasztikákkal van dolgunk; azok görög márványból készültek Görögországban vagy Kisázsiaiban és készen kerültek Scarbantiába. E felismerés a szobrok jelentőségét, értékét rendkívül megváltoztatja.

A megtalálás és feltárás körülményeiről Bella Lajos leírását ismerjük a Tudományos Akadémiához írt leveléből, melyet az Archaeologiai Értesítő XIV. kötete a levelezés rovatban teljes egészében közölt.

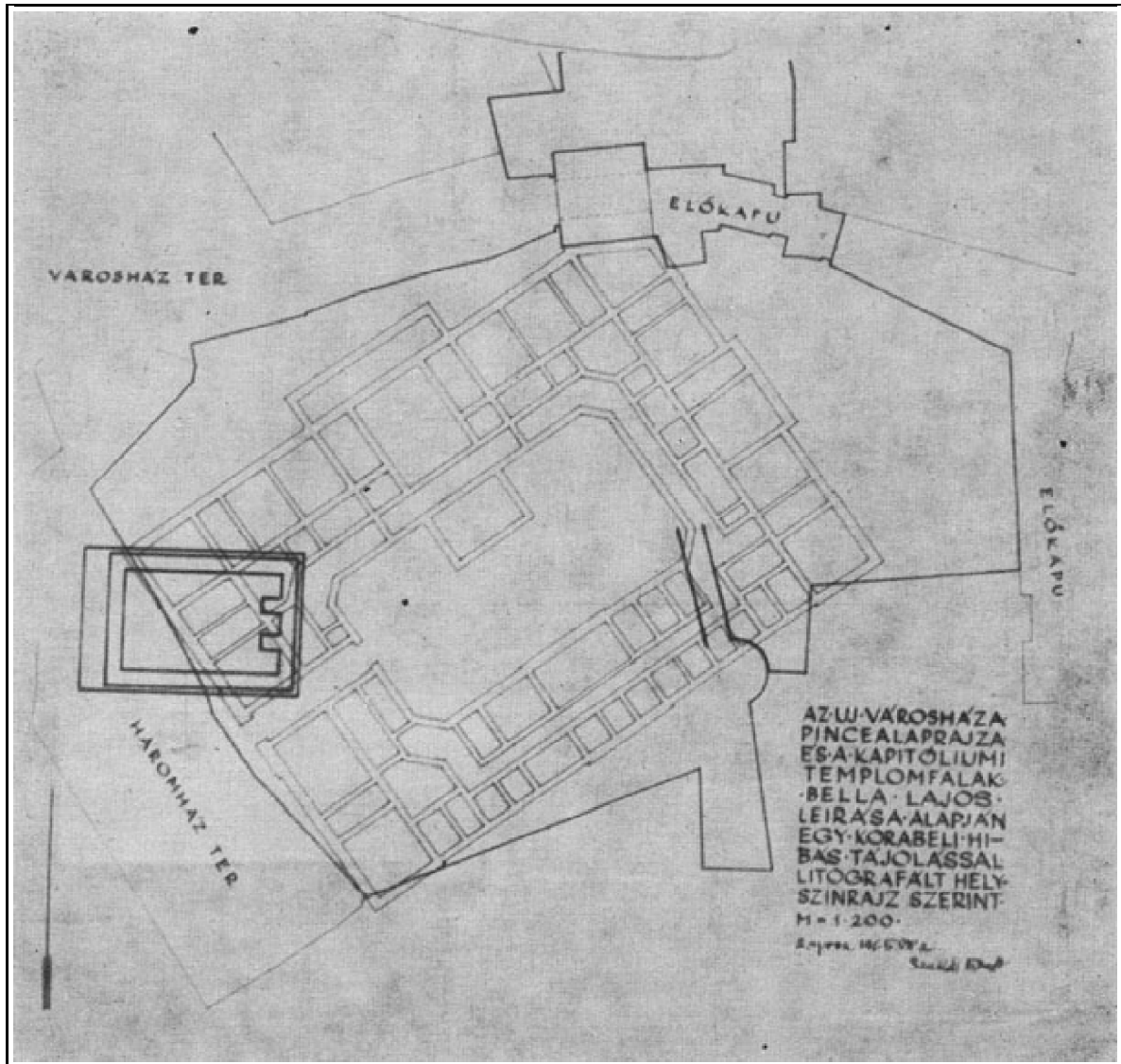
Szó szerint kell idéznünk Bella Lajos jelentésének egyes szakaszait, tanulmányoznunk kell a levél szövegét, hogy következtetéseink a kapitóliumi templom helyének meghatározásához vezessenek.

A jelentés bevezető sorai után hamarosan felkelti figyelmünket Bella levele azzal, hogy: *„Érdekes volt a különböző koru falaknak a szemlélése is. A hosszukás négyszög alakú beépítendő területen nem kevesebb mint 27 falra bukkantak, melyek ugyancsak próbára tették a munkások csákányait, fészítő eszközeit, sőt egynémelyik minden szerszámon kifogott olyannyira, hogy csak dynamittal boldogulhattak vele. Ez különösen a terület keleti oldalán volt az eset, hol két párhuzamos egymáshoz közel eső 2,5–3 méternyi vastagságú falakat kellett szétrobbantani.”*

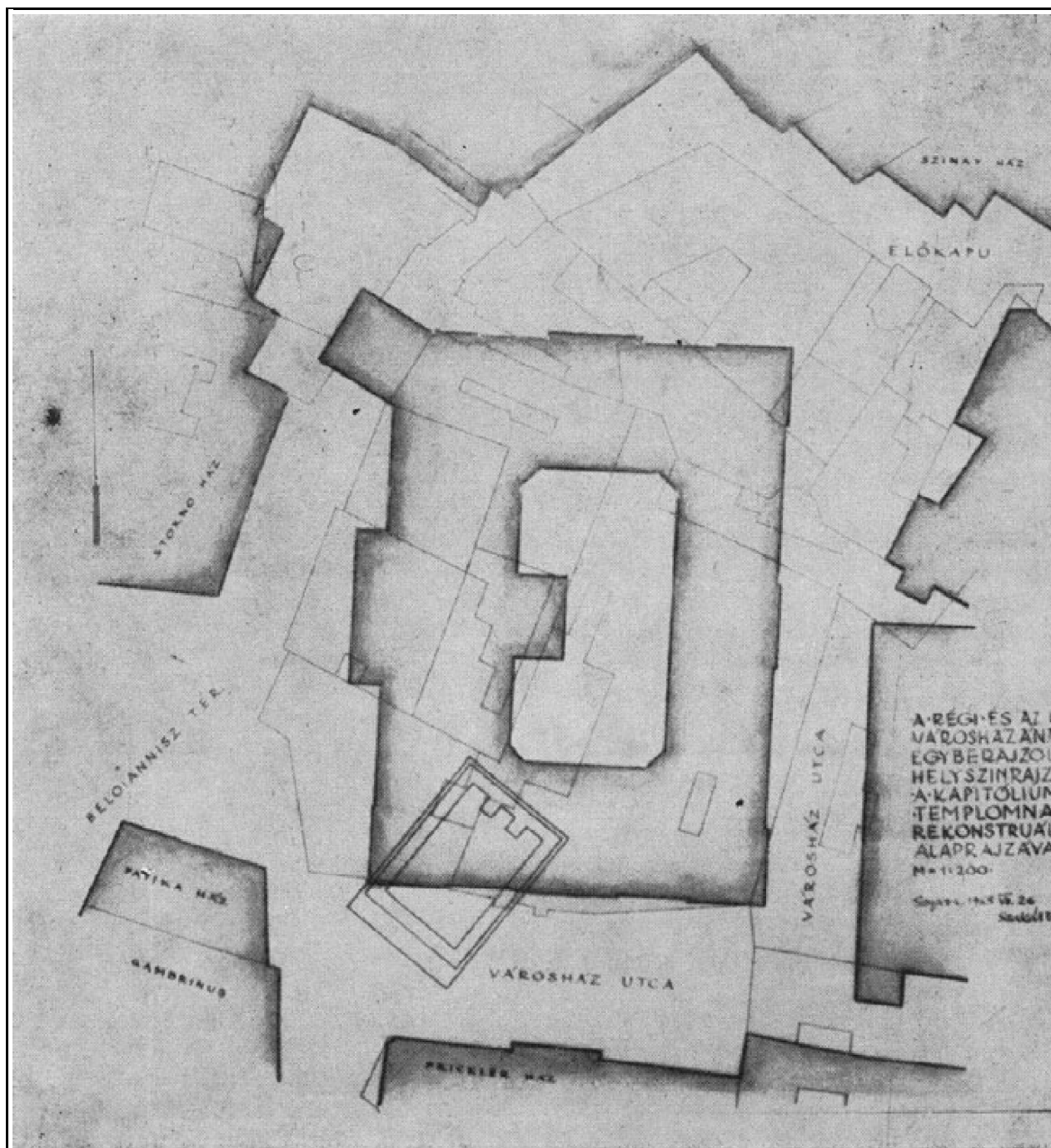
Ezen vastag falak a városfalak voltak, melyeknek folytatólagos csonkját ma is láthatjuk a Városház u. 8. számú ház mellett. Úgy hisszük, nem szükséges kitérni és kommentálni azt a tényt, hogy csak dynamittal boldogulhattak a falak bontásánál. De nézzük, mit ír a továbbiakban Bella:

„A nyugati oldalon aránylag kevesebb fáradtsággal boldogultak a falak áttörésével. Egyike e falaknak élénk színű füstést mutatott és kétségtelenül római eredetű volt. Ennek közelében néhány nagyobb márványdarabot is találtak a munkások, melyek megmosatván egy ülő alakhoz hozzátartozó részei gyanánt bizonyultak be; e részek egy szörnyen devastált fej, továbbá a bal váll mesterileg faragott 331rúncokkal a hónaljában, nemkülönben az alaknak széken ülő, majdnem köbméternyi része, végre számos kisebb-nagyobb töredék, mely a szoborhoz tartozni látszott.”

Tehát alapárokásás közben, egy élénk festésű fal áttörésével egyidőben megtalálták Juppiter hatalmas torzóját. A levél sorai nem hagynak afelől kétséget, hogy a feltárás, azaz az árokásás helyén a Juppiter torzó kisebb töredékei megvoltak, *a szoborhoz tartozni látszottak*. Megemlítenénk, hogy már Bellának feltűntek a mesterileg faragott ráncok, a szobrok minőségi faragása. Az egyéb leletek, bélyeges téglák és felirati táblák leírása után Bella megállapítja, hogy *„mind a leletekből bizonyos vala az, hogy itt nem közönséges jelentőségű helyen jár az alapfalak árka. Föltettem tehát magamban azt, hogy mihelyt a tél beálltával az építő munkát abbahagyják, e területet fölsátom. Addig is az árokból fölvetődő holmik gyűjtésére szoritkoztam.”*

332 Ez utóbbi mondat Bella figyelő magatartását jellemzi, hiszen a nem közönséges jelentőségű hely arra készíteti, hogy amikor lehetett, azonnal hozzáfogjon a rendszeres feltáráshoz, amiről így ír: „beállott a tél fagya, az építés félbemaradt és megkezdődött az ásatás. Az alszint két helyiségét egészen 4,20 méter mélységig tárattam föl; ily módon egy 9,8 méter széles termet ástunk ki; melynek hossza a háromházszer felé esván, itten leszen majd meghatározandó. A terem három fala körül a keleti szép kváderokból épült, a melynek közepe táján két másfél méternyi vastag fal derékszög alatt 1,8 méternyire kiszökelyvén, két méter széles fülkét zártak közbe szépen festett falakkal.” Majd a továbbiakban: „A falaknak meglévő része 1,64 méternyi volt. Mind az északi, mind a déli fal opus incertum.”

Ennyit tudunk tehát magáról a teremről, a templomról, melynek majd embermagasságnyi festett falai, fülkés keleti fala Bella előtt feltárult. Figyelemre méltó az a tény, hogy ahol lehet, méreteket is közöl, a falvastagságról azonban nem tudósít [333](#)bennünket, így feltehető, hogy azt nem is állapította meg; kutatómunkája csak a teremelsőre szorítkozott. "A teremnek föltárt részében összesen 23 nagy márványtömböt találtam, melyek nyilvánvalólag három nagy szobornak alkotó részei, az egyik a fönt

említett ülő szobor, a másik alkalmasint Minerva álló szobra, míg a harmadik valószínűleg egy császárnak faragott képe lehetett.” A levélből, Bella jelentéséből még csak ennyit: *„Többi közt egy baglyot meg egy caduceust is találtam, mindmegannyi márványból való; a darabok száma több ezerre rug.”*

A több ezer darab említése első pillanatra túlzásnak tűnik, de hogyha figyelembe vesszük a szobrok közel kétszeres életnagyságú méreteit, azok tömegét és azt, hogy tűzvész volt a szobrok elpusztítója, a sok-sok töredék érthetővé válik. A templom égésével együttjáró hőhatás a felületek folyamatos lepattogzását okozta, főként a plasztikák kiálló részein. Rombadőlés után a töredékek valószínűleg a helyszínen maradtak. Kivételt képezhetnek azok a töredékek, melyek egy későbbi beépítés alapfalába kerültek.

Amikor magunk elé tesszük a mai Városháza helyszínrajzát, azt látjuk, hogy az épület lényegében a fő égtájak szerint fekszik, hiszen főhomlokzatának vonala a geodéziai Észak-tól csak 4 fokkal tér el Kelet felé, s tekintettel a Tanácsháza téglalapalakú alaprajzára, a volt Háromház tér felé néző homlokzat közeli pontossággal Nyugat-Keleti irányú. Mint Bella leveléből láttuk, a mai Tanácsháza területét, a *négyszög alakú beépítendő területet* kell nekünk is szem előtt tartanunk akkor, amikor a templom helyét meg akarjuk határozni. De amikor Bella leírásában azt olvassuk, hogy megtalálta, feltárta a terem keleti, északi és déli falát, érthetlenné válik az a határozott kijelentése, hogy *„a terem hossza a Háromház tér felé esvén, itten leszen majd meghatározandó.”* A leírást ebben a formában pontatlannak kell vennünk, mert ezenmód a leírt falak, a terem nem határozható meg.

A régi városháza lebontott épületkomplexuma, az Előkapu eredeti képe mindenkit érdeklődéssel tölt el, aki Sopron múltjával foglalkozik. Amikor a kapitóliumi szobrok áthelyezésének publikációjával és egyéb kutatási programmal kapcsolatban tájékozódni akartam a régi városháza idején fennállott helyszínrajzi viszonyokról, átnéztem Sopron Város Tanácsa ipari-műszaki osztályán azt a térképanyagot, mely segítségemre lehetett. A különféle térképek között találtam egy litografált helyszínrajzot, mely az új városháza építése előtt készült. Ez a régi városháza, a csatlakozó Előkapu-i épületek, a toronyórház és a farkasverem előtti védőmű területét tünteti fel. A helyszínrajz rendeltetését címe ismerteti: *„Az ujonnan építendő városház építési telke.”* A helyszínrajz minden felirata magyar és német nyelven szerepel. Kivételt képez az alsó jobb sarokban: Lit. L. Thiering, Oedenburg felirat és a helyszínrajz jobb felső sarka felől ferdén lefelé mutató nyíl csúcsánál levő „Nord” szócska. A meglepő ezen az 1:200-as léptékű helyszínrajzon az, hogy a „Nord” szócskával jelölt nyíl *nem északra, hanem északnyugatra mutat.* Az északi iránytól pontosan 49 fokkal tér el. E különlegesség elgondolkoztatott, mert e helyszínrajz hibás tájolása folytán a meghatározások is hibásak, tévesek lehetnek.

Bella leírásában a terem különböző falait s azt a tényt, hogy annak hossza a Háromház tér felé esik, a tényleges égtájakkal összeegyeztetni nem lehetett. Tételezzük azonban fel, hogy Bella a hibás tájolású korabeli telekhelyszínrajz alapján írta le a feltárt falakat. Ez különösen akkor válik elfogadhatóvá, amikor a helyszínrajz összefüggésben van azokkal a munkálatokkal, melyek e telek beépítését célozzák.

Bella Lajos értékes tudósításának és a hibás tájolásnak összevetése meglepő eredményre vezet, mert a feltárt keleti, északi és déli fal feltételezése után a terem hossza a Háromház tér felé esik, amikor is a hosszfalak, az északi és déli fal a mai Tanácsháza déli falát mintegy 45°-os szögben, ferdén metszik.

Most már megkísérelhetjük a megadott méretekkel a termet, keleti falában a fülkékkel úgy elhelyezni, hogy Bella Lajos leírása a hibás tájolású helyszínrajzzal egyértelművé váljék.

Hogyha *„az ujonnan építendő városház építési telke”* litografiára ráhelyezzük a mai városháza pincefalainak, alapfalainak rajzát, közelebb jutunk a keresett templomhoz [334](#) is. A *„nyugati oldalon”*,

....„az alszint két helyiségét egészen 4,20 méter mélységig tárattam föl” – mondja, tehát nem tárta fel a mai déli kapualj területét, mely a nyugati és keleti helyiségeket elválasztja egymástól. Figyelembe kell vennünk azt is, hogy Juppiter torzóját, és így feltehetően a középső fülkét, alapárok ásásakor találják, s csak a két helyiség feltárásakor kerül elő a „két nagy sarok” a két oldalsó fülke, a számos töredékkal, mely mindmégannyi márványból való.

A kapitóliumi templom a fentiek szerint lényegében a 2. sz. helyszínrajz szerint fekszik, bejáratával a Háromház tér alatt, ahol feltehetően középkori beépítés nem volt. Ugyanilyen intakt terület még a mai Tanácsháza udvarának délnyugati sarka, mely a régi városháza udvarának is egy részét képezte.

Hogy mi okozhatta a litografált helyszínrajzon a hibás tájolást, csak feltevésekre vagyunk utalva. A mágnestű jelezte északi irány ily nagy eltérést nem mutathat, mert 1890 körül a mágneses elhajlás csak 10° körül volt. Valószínűbb az, hogy a lényegében északnyugati irány szélirányt jelölt, melyet a litografus negatív képe akaratlanul is megfordított. Hogy nem előre betervezett jelzés a „Nord”, azt talán az is igazolja, hogy nem előzi meg magyar „észak” jelölés. Emellett az erősen műszaki rajzban az égtájat jelölő nyíl nagyon is dekoratív-naturalisztikus törekvésű, amit a litografus számlájára kell írunk.

Visszatérve a lényegre, kívánatos lenne itt a hitelesítő ásatás, feltárás, mert amennyiben a belváros műemlékei helyreállításának során a végleges útburkolatok elkészülnek – a Városház utca az 1967. évi tervben szerepel – Scarbantia kapitóliumi templomának megismeréséről le kell mondanunk, ami a tudományos kutatómunka pótolhatatlan kára lenne.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Helytörténet-írásunk időszerű kérdései / Szakál Ernő: Hitelesítő ásatást kér Scarbantia kapitóliumának temploma! / Megjegyzések

Megjegyzések

A litografált helyszínrajzot Szakál Ede városi főmérnök bocsátotta rendelkezésemre, s a tájolási hibát illetően az uralkodó északnyugat-délkeleti szélirány lehetőséget is ő vetette fel.

A régi városháza környékének meghatározásánál nagy hasznát vettem Klausz Adolf 1863-ban készült térképének, melyet Thier Antal bocsátott szívesen rendelkezésemre.

A cikkben a Városház utca déli könyökrészét a régi elnevezés szerint következetesen Háromház térnek írtam, s ugyanígy a régi és új Városháza neveket használtam ott, ahol azt a szöveg érthetősége megkívánta.

A hibás tájolás közismert példája Oláh Miklós 1536-i leírása a visegrádi palotáról, melynél 90 fokos eltéréssel kell tájékozódunk. Itt a tévedést az okozhatta, hogy Visegrádnál a Duna észak felé folyik, s a kápolna a szokásos kelet-nyugati tájolás helyett észak-déli irányban fekszik.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Helytörténet-írásunk időszerű kérdései / Szakál Ernő: Hitelesítő ásatást kér Scarbantia kapitóliumának temploma! / Wo lag der Kapitolinische Tempel in Scarbantia?

Wo lag der Kapitolinische Tempel in Scarbantia?

Die im Jahre 1962 ausgeführten Übersiedlungsarbeiten der Kapitolinischen Trias von Scarbantia, waren auch mit weitgehenden wissenschaftlichen Forschungen verbunden.

Die wertvollen Plastiken, die Bruchstücke der Juppiter, Juno und Minerva-Statuen wurden im Jahre 1893–94 gefunden. Die Statuen rekonstruierte Dr. Camillo Praschniker mit seinen Schülern im Jahre 1935, in einer wertvollen Arbeit.

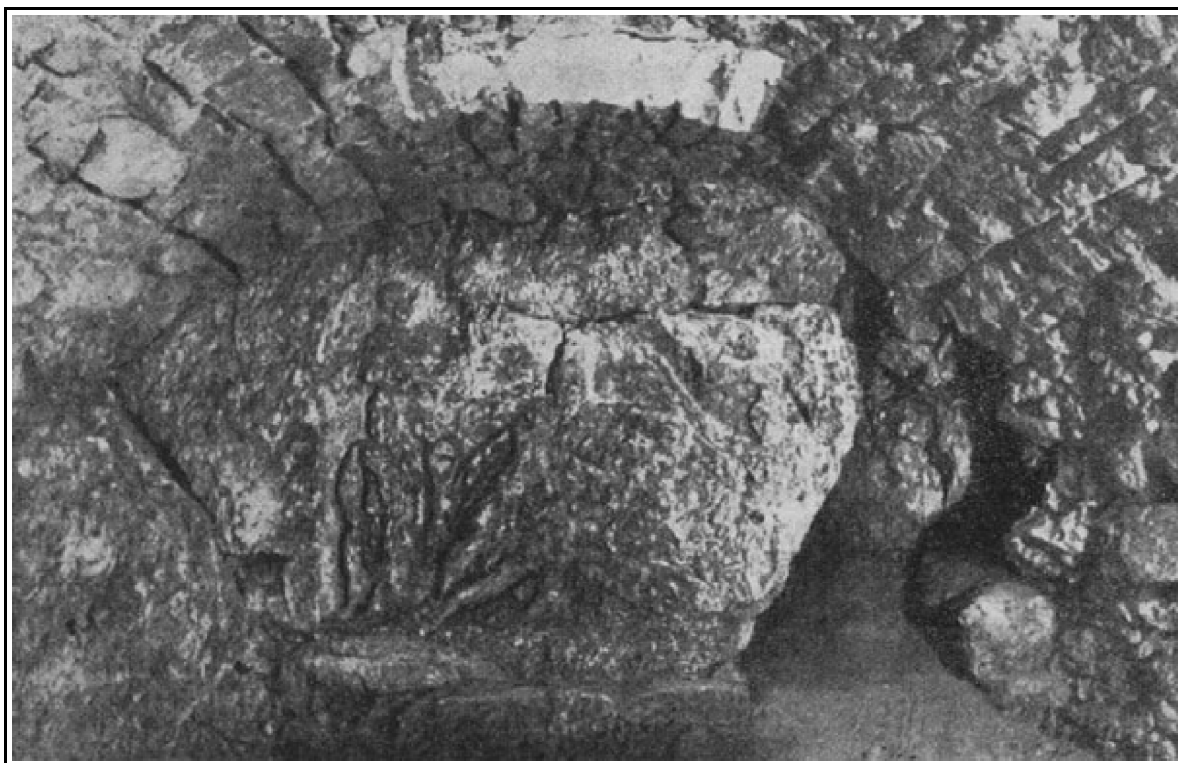
Bei der Zerlegung und Neuaufstellung der Plastiken wurden neuere wertvolle Schlüsse gezogen, welche in einer noch in Arbeit stehender Publikation behandelt werden sollen. Wir kennen also die Plastiken, wissen aber sehr wenig von den Umständen der Ausgrabung.

335 Der einzige Bericht ist ein ziemlich ausführlicher Brief, den der Archeologe Bella im Jahre 1894 an die Akademie der Wissenschaften in Budapest schrieb. Er schreibt unter anderen, dass er bei den Fundamentierungs-Arbeiten des Rathausbaues einen Saal ausgegraben hat, dessen Ostwand mit Nischen von Quadern, die Nord und Südwand dagegen opus incertum gebaut sind. Zwischen diesen Wänden fand er die Bruchstücke der Trias-Marmorplastiken.

Er deutet genau an, dass er die Länge des Saales nicht behaupten konnte, da diese Länge in der Richtung des Dreihäuser-Platzes liegt. Da das Parallelogramm des Dreihäuserplatzes bereits genau in der Richtung West-Ost liegt, kann man mit Bellas Beschreibung gar nicht weiter kommen.

Bei den Studien älterer Pläne und Grundrisse der Stadt fand man eine Litographie vom Baugrund des neuen Rathauses, in welchem Plan die „Nord“ Richtung ganz falsch, mit einer 49 gradigen Abneigung gegen Westen eingezeichnet ist.

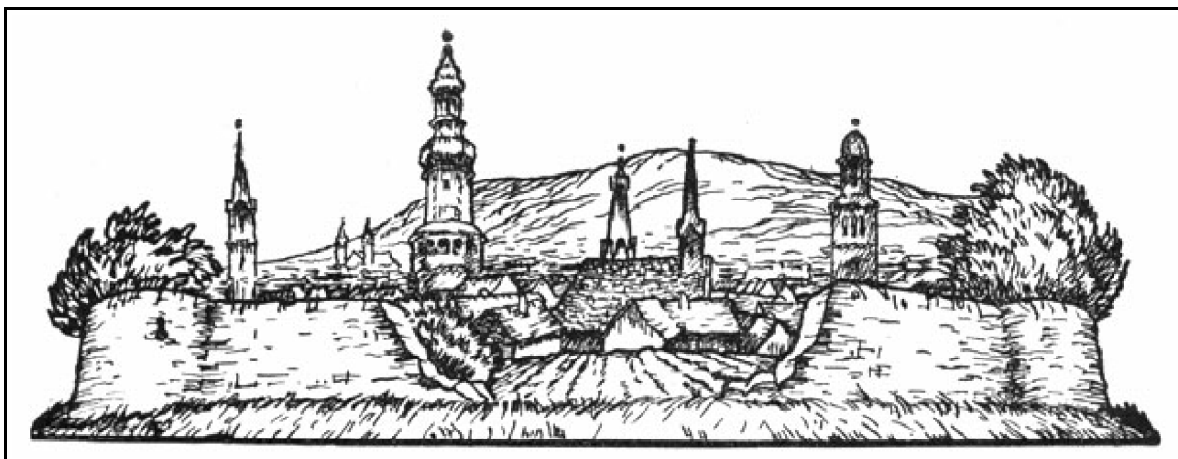
Wenn wir nunmehr diese um 1890 entstandene Litographie mit der Beschreibung Bellas benützen, stellt es sich heraus, dass wir die Lage des Kapitolonischen Tempels mit ziemlicher Sicherheit behaupten können.

A fertőrákosi Mithras barlang. (Diebold Károly felvétele)

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Helytörténeti adattár

336 Helytörténeti adattár

Berta Jenő: A magyar–szovjet tudományos kapcsolatok néhány soproni vonatkozása a Horthy-fasizmus időszakából

A Magyar Tanácsköztársaság leverését követően kiépült ellenforradalmi rendszer, a Horthy-fasizmus külpolitikai vonalvezetésének legjellemzőbb sajátossága a szovjetellenesség volt. A magyar uralkodó osztályok gyűlölettel viseltettek a világ első proletár államával szemben. Jól tudták, hogy az 1917-es Októberi Szocialista Forradalom jelentős mértékben hozzájárult az első világháború utáni nemzetközi forradalmi fellendüléshez, a Magyar Tanácsköztársaság győzelméhez is. Azt is tudták, hogy a nemzetközi tőke, az imperialista hatalmak segítségével helyreállított osztályuralmuk ingatag talajon jött létre. Reszkettek 1919 emlékétől és egy újabb proletár forradalom lehetőségétől. A Szovjetunió létében és közvetlen szomszédságában osztályuralmuk ellen irányuló súlyos fenyegetést láttak.

A magyar uralkodó osztályok kiépítették fasiszta politikai rendszerüket a dolgozó tömegek fékentartása érdekében. Nemzetközi síkon pedig tudatosan vállalták és két évtizeden át játszották a burzsoá társadalmi rend kelet-európai „végvári vitéz”-nek a szerepét. Ez a szerepjátszás 1941. június 26-án – Magyarországnak a Szovjetunió elleni háborúba való belépésével – szörnyű nemzeti katasztrófába torkollott.

A Horthy-fasizmus ideológiai rendszerének gerincét – bel- és külpolitikájuknak megfelelően – a kommunista- és szovjetellenesség képezte. Az ideológiai fegyverek egész arzenálját, hatalmas propagandagépezetük valamennyi eszközét felhasználták annak érdekében, hogy politikailag és lélektanilag megfelelően előkészítsék népellenes büntettüket.

Céljaik szolgálatába állították a hivatalos kultúr- és tudománypolitikát is. Arra törekedtek, hogy a kultúra és tudomány területein is megakadályozzák a normális kapcsolatok kialakulását. Igyekeztek a magyar szellemi életet hermetikusan elzárni a „bolsevista fertőzés”-től. Nem esett szó a fiatal szovjet állam szocialista kultúrájáról, a szovjet irodalom és művészet eredményeiről, a szovjet közoktatás, tudomány és gazdaság sikereiről.

Kétségtelen, hogy a magyar uralkodó osztályok ilyen irányú törekvései nem maradtak eredménytelenek. Mindenekelőtt a kispolgárságot és az értelmiséget sikerült megfertőzniük, de a munkásosztály és a parasztság egy részében is sikerült szovjetellenes hangulatot kelteni. A kultúra és tudomány területén sikerült megakadályozni a sokoldalú, normális kapcsolatok kialakulását. Az a törekvés azonban, hogy légmentesen elzárják a magyar népet, a magyar szellemi életet a Szovjetunióból eredő mindenfajta 337hatástól, kudarcot vallott. Ez mindenekelőtt a magyar kommunisták érdeme. De érdeme azoknak az embereknek is, akikből nem sikerült kiölni a normális kapcsolatok megteremtésének igényét, az erre való törekvéseket. Nekik köszönhető, hogy gyenge kis szálacskák szövődtek – de szövődtek! –, hogy létrejöttek bizonyos kapcsolatok még ilyen nehéz viszonyok között is.

Kötelességünk felkutatni és megmenteni a feledés homályától nemzeti történetünk e sötét korszakának ezen ritka jelenségeit, mert helyük van, értéket képviselnek haladó hagyományaink rendszerében.

A *soproni Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola* majdnem teljesen ismeretlen volt a nemzetközi tudományos körök és a közvélemény előtt az 1920-as években. Az intézmény tanári karára hárult annak tudatosítása, hogy a soproni Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola a nagy múlttal rendelkező selmecbányai intézmény utóda, a selmeci hagyományok közvetlen örököse.¹⁽¹⁵⁾ Le kellett adni az új „névjegyet”, dokumentálni kellett az utódlás tényét. Ehhez a legjobb eszköz az intézmény múltjához méltó új tudományos eredmények elérése és ezek széleskörű publikálása lehetett. Ennek felismerése vezette az intézmény professzorait akkor, amikor 1929-ben megjelentették a főiskola „*Bánya- és kohómérnöki osztály Közleményei*” című tudományos kiadványát.

A kiadvány szerkesztői *Dr. Tárczy-Hornoch Antal* és *Cotel Ernő* professzorok voltak. Ők írtak előszót a „Közlemények” első számához, melyben hangsúlyozták: „Minthogy ezzel a kötetel és a majd következőkkel leginkább az a célunk, hogy a bányászati-kohászati ágazat munkásságát a szakirodalom nemzetközi fórumain rendszeresen bemutathassuk s hogy a külföld minden nevesebb, jelentősebb tudományos intézményével és rokonintézetével szorosabb kapcsolatba, valamint csereviszonyba léphessünk... Vállalkozásunk első kötetét tisztelettel ajánljuk igen tisztelt Kartásaink és minden érdeklődő szíves jóindulatába.”²⁽¹⁶⁾

Ez a kiadvány csak idegen – német és angol – nyelven jelent meg, s túlzás nélkül mondható, eljutott a világ minden tájára. Elküldték a *Moszkvai Bányászati Akadémiának* is, ahol a „Közleményeket” szívesen fogadták és csereküldeményként a „Moszkvai Bányászati Akadémia Értesítője”-nek három kötetét juttatták el Sopronba. Így létesült kapcsolat a burzsoá és ráadásul fasiszta politikai rendszerű Magyarország és a Szovjetunió két felsőoktatási intézménye között, mégpedig 1929-ben a magyar fasiszta rendszer radikalizálódása, a Gömbös-csoport előtérbe kerülése, a német orientáció megerősödése idején.

Ez azonban csak szerény kezdete volt a *Soproni Egyetem* szovjet kapcsolatainak.³⁽¹⁷⁾ Az 1930-as években e kapcsolatok köre jelentősen kiszélesedett, egyre tartalmasabbá vált. Ebben mindkét fél tevékenyen közreműködött. A szakágazat szovjet tudósai, oktatási intézményeinek dolgozói komoly érdeklődést mutattak a Soproni Egyetem „Közleményei” iránt. Érdeklődésük ékes bizonyítékai azok az újabb és újabb megkeresések, melyek különböző szovjet intézményektől a Soproni Egyetemhez érkeztek. A szovjet tudósok és szakemberek magasra értékelték **338a** „Bánya- és kohómérnöki osztály Közleményei”-ben megjelent új kutatási eredményeket. A Soproni Egyetem – mely 1929-ben a kapcsolatok kezdeményezője volt – a különböző megkeresésekre pozitív válaszokat adott, szakkiadványait készségesen a szovjet kollégák rendelkezésére bocsátotta és örömmel fogadta a különböző szovjet intézményektől érkező cserekiadványokat.

1931-ben a *Donyeci Bányászati Intézettel*, 1933-ban a leningrádi *Geológiai és Nyersanyagkutatás Igazgatóságának Geológiai Központi Könyvtárával* vette fel a kapcsolatot a Soproni Egyetem. E kapcsolatok tartalmi vonatkozásainak megvilágítása érdekében felhívom a figyelmet a következő jelentős momentumra. A Donyeci Bányászati Intézet gondozásában, 1932-ben megjelent orosz nyelven a Soproni Egyetem tanszékvezető professzora, *Finkey József* „A nedves ércfeldolgozás tudományos alapjai” c. könyve. *Finkey József* könyvét *E. F. Meller*, a Donyeci Bányászati Intézet professzora az orosz nyelvű kiadásához írt előszavában így méltatta: „Irodalmunk a természeti kincsek feldolgozásának kérdésében, az ércfeldolgozás, méginkább a szénkihozatal vonatkozásában eléggé szegényes. *Finkey* mérnök könyvének lefordítása értékes hozzájárulás az ércfeldolgozás és részben a szénfeldolgozás kérdéseinek hazai irodalmához.” Az előszó utolsó mondatait idézem: „Az utóbbi időben nálunk, a Szovjetunióban, a

feldolgozás problémája a termékek minősége javításának, a szocialista építés üteme gyorsításának kérdéseként jelentkezik és nyer egyre nagyobb jelentőséget. Ezért Finkey könyvének lefordítása segítséget jelent tudományos és gyakorlati munkásainknak e kérdések megoldásában.” Ezek a szavak egyben rámutatnak az általam vázolt kapcsolatok politikai jelentőségére is.

1937-ben a *Leningrádi Bányászati Intézet* keresett kapcsolatot a Soproni Egyetemmel. *M. Saltikov* – az intézet könyvtárának igazgatója – 1937. október 28-án keltezett leveléből idézek: „Igen tisztelt Urak! Mivel az Önök kiadványai bennünket nagyon érdekelnek, szeretnénk Önökkel állandó csereforgalmat létesíteni. Éppen ezért megküldjük Önöknek a mi „ANNALES DE L'INSTITUT DES MINES A LENINGRAD” c. folyóiratunkat...”⁴⁽¹⁸⁾ Az 1937. november 30-án keltezett válaszlévlében ezt olvashatjuk: „Hivatkozással az Önök 1937. X. 28-i nagybecsű levelére, közöljük Önökkel, hogy készségesen létesítünk Önökkel állandó csereforgalmat és ezúton kérjük az Önök által megjelölt cserepéldányokat...”⁵⁽¹⁹⁾

A Soproni Egyetem és a Leningrádi Bányászati Intézet között létrejött folyóiratcsere az 1937–1941-es években folyamatos volt. A sorozatos levélváltások alkalmával újabb és újabb – a kapcsolatok intenzívebbé tételére irányuló – javaslatok hangzottak el. Számos ezek közül megvalósult.

1940-ben a Szovjetunió legnagyobb könyvtárától, a *Leninről* elnevezett moszkvai *Őszszövetségi Könyvtártól* érkezett levél Sopronba. A Lenin Könyvtár nemzetközi könyvcseré osztályának vezetője folyóiratcsere létesítésére tett javaslatot. 1941 tavaszán erre vonatkozóan megállapodás született. Ez tűnik ki a szovjet tárgyaló fél 1941. május 30-án kelt leveléből: „Meválaszolva írásukat, ahol Önök beleegyezésüket nyilvánították egy velünk való rendszeres folyóiratcsere bevezetéséhez, közöljük Önökkel, hogy számunkra fontos az Önök »Mitteilungen...«-nek az 1940. évi első számtól való beszerzése és az, hogy a továbbiakban ezt a folyóiratot rendszeresen kapjuk.” A Soproni Egyetem válaszáat 1941. június 18-án keltezték és így szól: „Az Önök 1941. V. 30-i 26/1128 sz. levelét köszönettel megkaptuk és közöljük Önökkel, hogy a mi »Mitteilungen...« kiadványunkért az Önök részéről ellenszolgáltatásként felajánlott kiadványokat... csereképpen szívesen fogadjuk.” Sajnos, ennek a levélnek nemcsak a másolata, az eredetije is itt maradt Sopronban. Külső oldalán a következő feljegyzéssel: „...a közbejött hadiállapot miatt a jelen irat nem továbbított. Sopron, 1941. június 30.” került irattárba.

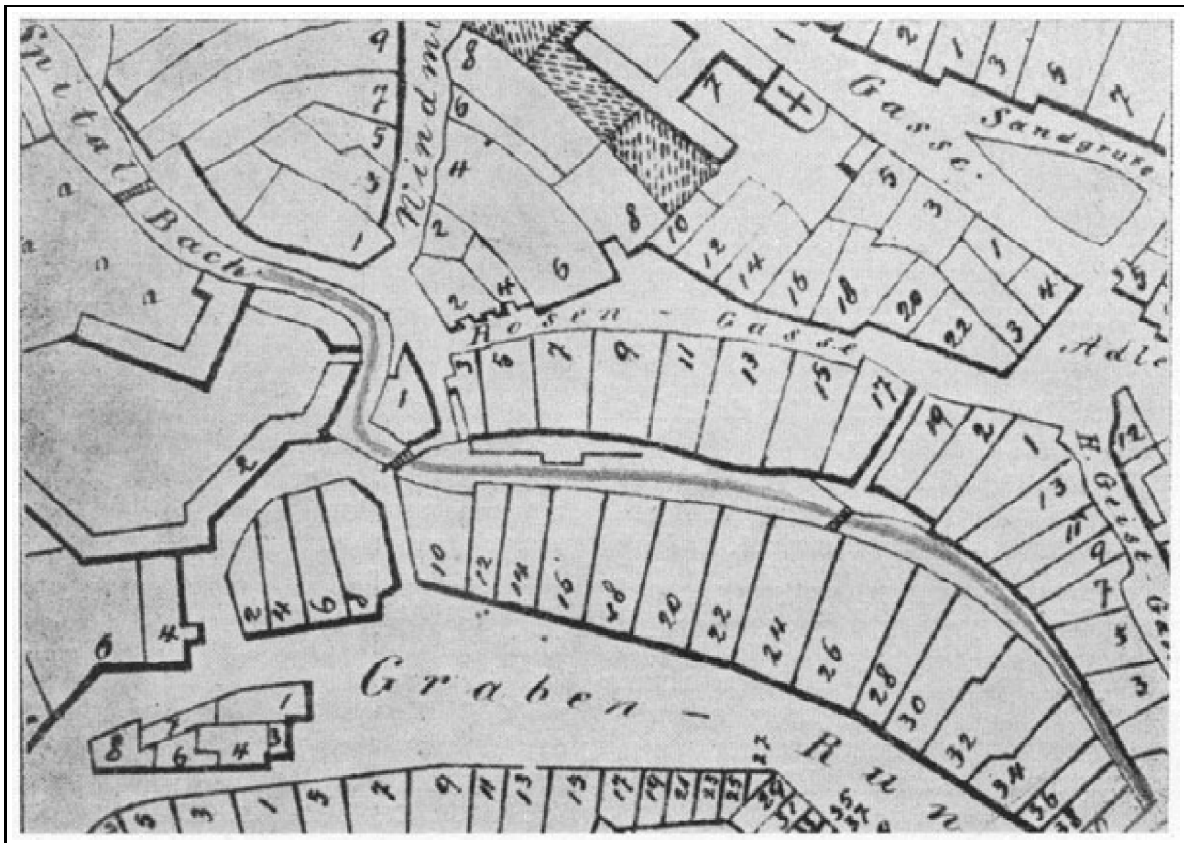
³³⁹Napjainkban a társadalmi rendszer azonosságából, a közös célokból táplálkozva egyre erősebbé válik a magyar–szovjet barátság. A két ország között sokirányú, gyümölcsöző kapcsolatok, a közös erőfeszítések legkülönbözőbb formái léteznek. Számunkra talán természetesnek, köznapinak, sőt jelentéktelennek tűnhetnek az általam vázolt tudományos kapcsolatok kétségkívül szerény formái. Ha a történetiség követelményéről nem felejtkezünk el, ha e kapcsolatokat egybevetjük koruk sajátosságaival, akkor – bármennyire mértéktartók legyünk is az értékelést illetően – azt kell mondanunk, hogy a Soproni Egyetem szovjet kapcsolatai a Horthy-korszak ritka és értékes mozzanatai.

Elismerés illeti azokat az embereket, akik e kapcsolatokat kimunkálták és ápták. Elismerés illeti őket, mert képesek voltak megőrizni integritásukat a fasizmus lélekölő eszmerendszerével és törekvéseivel szemben, mert bizonyítékát adták annak, hogy a különböző társadalmi rendszerekben és politikai viszonyok között élő becsületes emberek gyümölcsöző kapcsolatokat teremthetnek egymással.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Helytörténeti adattár / Boronkai Pál: Árvizek Sopronban

Boronkai Pál: Árvizek Sopronban

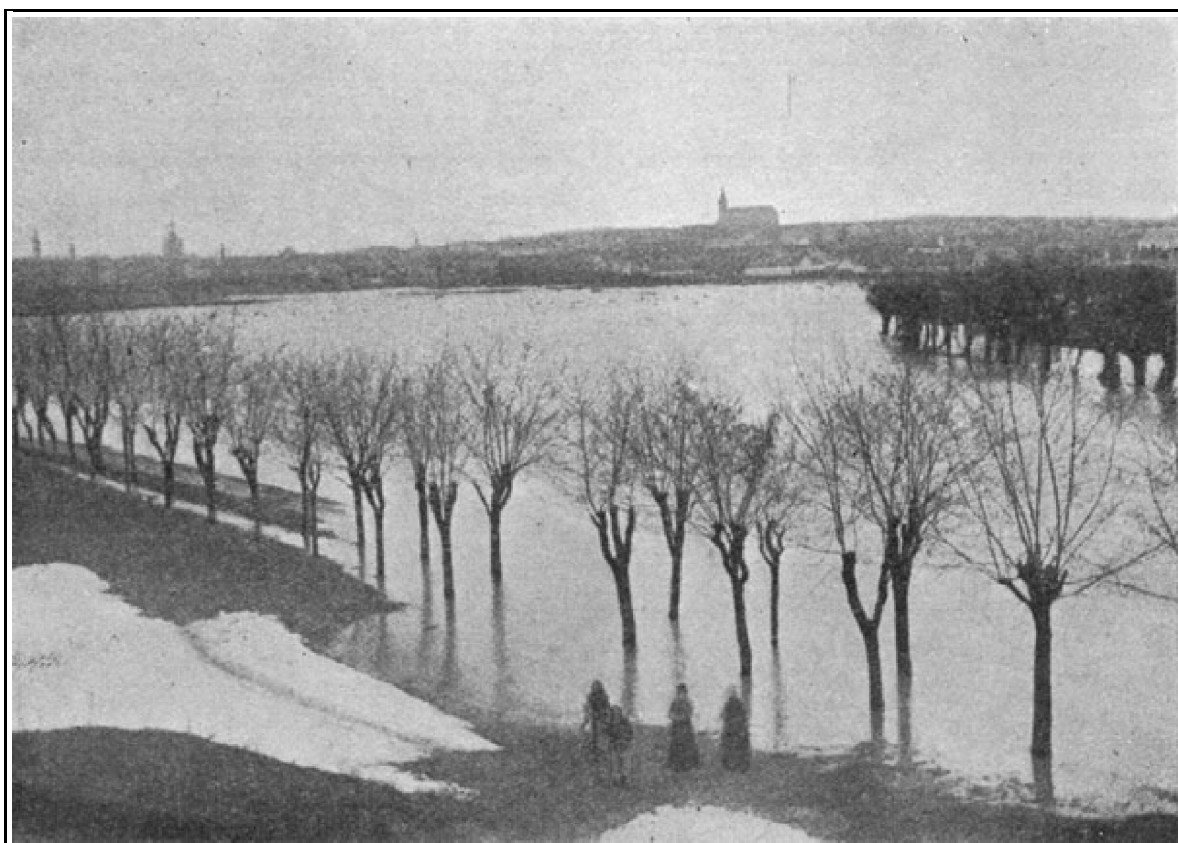
A Sopronon át folydogáló Ikva és Bánfalvi patak szeszélyességével sokszor okozott a város lakóinak bosszúságot és veszélyt. Az egyik véletlet a teljes elapadás, a másikat a pusztító árvizek jelentik. Michel krónikájában olvashatjuk, hogy 1842-ben és 1856-ban a patakok kiszáradása miatt a gabonát a Lajta-menti mamokban kellett őröltetni. A patakok elapadása azóta is sokszor megismétlődött, legutoljára az elmúlt év nyarán, amikor az Ikva medre csak – nem éppen illatos és a textilgyárak soronlévő gyártmányától függő színű – tömény szennyvizet szállított a városon keresztül. Ez okozza a város lakóinak a bosszúságot, de a veszélyt az árvizek rejtik magukban.

Az Ikva környéke 1870 körül. (Régi térképről). Adorján Attila felvétele

A Payr-krónika írja le az 1627-i árvizeket. Augusztus 24-én eredt el az eső 340 és majdnem minden nap esett, amiért a gazdák nem tudtak vetni. Ősszel két ízben is kiáradtak a patakok és nagy károkat okoztak főleg a malmokban. 1648. június 16-án a víz a Kovácsszernek (mai Lenin körút eleje) az Ikva mentén fekvő házaiba az ablakokon át tódult be. A Szélmalom utcában Hauer György kádár állatállománya fulladt a vízbe, a Rózsa utcában pedig Schneider pék fásszínjeit vitte magával a megáradt Ikva.

A Csányi-krónika az 1693. július 10- és 18-a közötti árvízről azt jegyezte fel, hogy az elöntött földekről a gazdák az árpát gereblyével halászták ki, és szárítás után rakták kazlakba.

Az Anger-rét árvízkor. (Gantner Antal felvétele az 1920-as években)

Az Amtmann-krónika az 1745. évi árvízről emlékszik meg. Az Ikva árvizeinek magasságát a Rózsa utca 1. számú ház falán elhelyezett kőtáblákon örökítették meg. A legrégebb ezek közül az 1787. évi megjelölés. A Geiger-krónika szerint 1787. május 5–6- és 7-én olyan magas volt az árhullám, hogy a Szélmalom utcában, a Rózsa utcában és a Kovácsszeren a patak felőli lakások szobái víz alá kerültek.

Az árvízszint Adria feletti magassága a városi szintezési rendszerben 213,52 m.

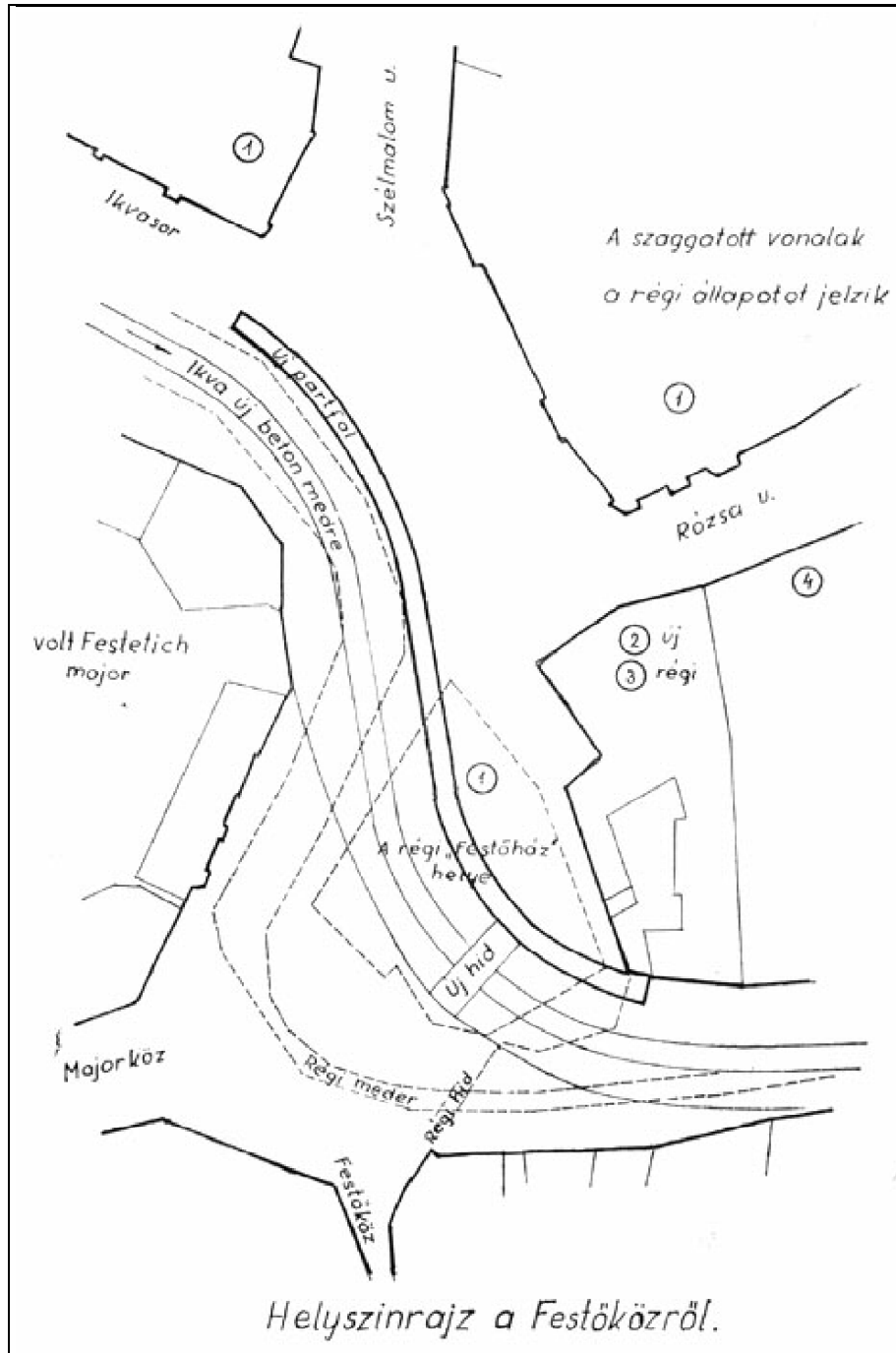
Petz Dániel posztónyíró krónikájában azt írja, hogy az 1795. július 4-i árvíz a Rózsa utca 5. sz. (ma 4. sz.) házában a folyosó második lépcsőfokáig ért, Lépesfalván pedig az Ikva egy régi kápolnát és több házat sodort el. 1813. szeptember 8-, 10-én, állandó esőzés folytán az Ikva elérte az 1787-es szintet és Cenkig előntötte a határt. (Oedenburger Zeitung 272. szám). Az 1833. szeptember 21-i árvízről ífj. Petz Dániel krónikájában feljegyezi, hogy az ár a házán folyt át, és emberemlékezet óta nem volt ilyen magas a víz.

Ugyanezt az árvizet ismerteti Geiger is krónikájában. Szerinte az év nyara szokatlanul száraz volt. Erős esők érték a várost szeptember 19-, 20- és 21-én. A veszedelem éjjel egy órakor szakadt a városra. A patak mentén fekvő házak szobáiba hatolt be a víz és az álmukból felriasztott lakóknak a padlásokon át kellett a szomszédos házakba menekülniök. A Lenin körút 25. sz., ún. Zech-átjáró (ma Gulyás csárda) a köz fele magasságáig telt meg vízzel, amely a közön át a piacra ömlött, és az átjáróban mind a 8 lépcsőfokot ellepte. A krónika szerint az árvíz a város és a környék [341](#)összes fahídját elsodorta. A táblán megjelölt árvízszint 213,80 m A. f.

1879-ben a szegedi katasztrófa évében, május 4-én Sopront is árvíz sújtotta. A „Sopron” című napilap számol be az eseményekről. Több átjáró híd pusztult el. Az Ikva a Festököznél az egyik oldalon a Rózsa utcát öntötte el, a másik oldalon a Festöközön át a volt Reisch-féle kávéházig (ma Bizományi Áruház) hatolt. A patak a Papréten (ma Ifjúság tér) is kiáradt, a Balfi úton lévő katonai gyakorlótér tengerhez hasonlított, a rétek a város és Kópháza között pedig mind víz alatt álltak. A Bánfalvi patak az „új világnál” lévő hidat szakította el, és a víz a vasúti úthoz folyt. A vasúti közlekedést Sopron és Nagycenk között töltésszakadás miatt szüneteltetni kellett. Ez az árvíz régészeti szempontból is emlékezetes maradt, mert a Papréten a víz római mozaikpadlót tett szabaddá. Az árvízszint a Festököznél 213,64 m A. f. volt.

Valamennyi árvíz elsősorban a Festöközt, a Rózsa utcát és a Szélmalom utca torkolatát lepte el. Az itt képződött torlódásnak főleg az volt az oka, hogy a mai Rózsa utca 2. sz. (ma 3. sz.) volt Schneider-féle fűszeres ház és az Ikva között állt az 1905-ben lebontott Rózsa utca 1. sz., ún. „Felsőház”. Ezt a házat kellett az Ikvának S-kanyarral megkerülnie. Az árvíz akadálytalanabb levezetése végett határozta el a városi tanács ennek a háznak a lebontását. Az akkori állapotot tünteti fel a régi térképrészlet, valamint az 1. sz. helyszínrajz, amelyen szaggatott vonalak jelölik a régi állapotot, tehát a „Felsőházat”, valamint a korábbi medret, partszélét és hidat.

A következő nagy árvíz 1914. július 18- és 19-én érte Sopront. Június hónapban 122, júliusban pedig 330 mm

342 Helyszínrajz a Festőköztől.

343 mm csapadék hullott a városra és környékére. Kovács Sándor akkori városi főmérnök jelentésében a Sopronban észlelt legmagasabb árvízszintnek mondta az akkori tetőzést, amely 3 1/2 méterrel haladta meg a rendes nyári víznívót. Az áradat olyan hirtelen jött, hogy igénybe kellett venni a katonaság segítségét. A Jezsuita-kert lakóit létrával kellett az ablakokon át kiemelni. Az Ikva árvize elborította a Sörgyár mögötti

földeket, a Vízművet, a Patak utcát, a Lackner Kristóf utcát, a volt Festetich-majort és az Ógabona téren még a Schneider-féle fűszeres bolt padlójáig ért a víz. Az áradat 4 hidat vitt el, köztük a Nagyszoda előtt is, a Paprét utcait (ma Bem utca) pedig csak a katonaság segítségével sikerült láncokkal és sodronykötelekkel rögzíteni és így megmenteni. Nagy károk keletkeztek a Nagyszodában is, ahol zsilipek és kabinok estek áldozatul. A Bánfalvi patak a Vágóhídnál a Győri utat, lejjebb pedig a lófuttatót és környékét árasztotta el. Itt is és a város felett is a termést és a szénát a víz elvitte, a földeket pedig vastag iszapréteg borította. Az árvízszint 212,77 m A. f. volt a Festőköznél.

A Szélmalom utca torkolata. 1965. (Csik Ferenc felvétele)

Az 1923 május havi 82 mm, 1924 májusi 81 mm, júniusi 130 mm, 1925 júniusi 83 mm, július 168 mm, 1926 júniusi 119 mm és júliusi 199 mm-es csapadékok is okoztak árvízkárokat, főként az akkor folyó Ikva-meder kiépítési munkákat nehezítették meg, és járultak hozzá a kivitelező vállalkozó Kämmerer Károly kőművesmester anyagi bukásához.

Súlyos következményekkel járt a Bánfalvi patak 1940. évi nyári árvize. Az előző években készült el a patak beboltozása a Múzeum utcától a Fasor utca környékéig. A boltozat végén a nyílt patakmederhez való csatlakozást lépcsős kőbukógát képezte. Az eseményeket a mérnöki hivatal jelentései, a középítési bizottság jegyzőkönyve, a tanács és a [344](#)közgyűlés határozatai, valamint a napilapok rögzítették. Június 16-án igen erős eső esett és ezt a következő napon felhőszakadás követte, amely a jelentések szerint soha nem észlelt méretben duzzasztotta meg a Bánfalvi patakot. A megduzzadt patak délután a boltozat szája előtti

kőbukógátát szakította el, és a keletkezett vízmosás gyökerestől tépte ki a patak partján álló hatalmas fákat, ezek pedig eltorlaszolták a patakboltozat nyílását. A mérnöki hivatal munkásai és a kivonult tűzoltóság igyekezett a mederbe dőlt fákat eltávolítani, hogy megakadályozzák az egész város elárasztását. A rendelkezésre álló erő nem volt elégséges a várható katasztrófa megelőzésére, ezért a városi tanács az állomásparancsnokságtól árkászszakaszokat, a fák kihúzásához pedig vontatókat kért. Négy árkászszakasz vonult ki. Összesen több mint 200 ember 17-én este 9 órától másnap délutánig megszakítás nélkül dolgozott a mentési és árvédelmi munkákon. Mivel az áramszolgáltatás is megszakadt, fáklyákkal és katonai fényszórókkal folyt a munka. A patak rohanó árja elhaborította a baloldali partot, az úttestet, a járdát és alámosta a Frankenburg út 16. sz. Szerényi-féle földszintes lakóház alapjait. A ház középső része be is szakadt, a berendezésnek csak kis részét sikerült kimenteni.

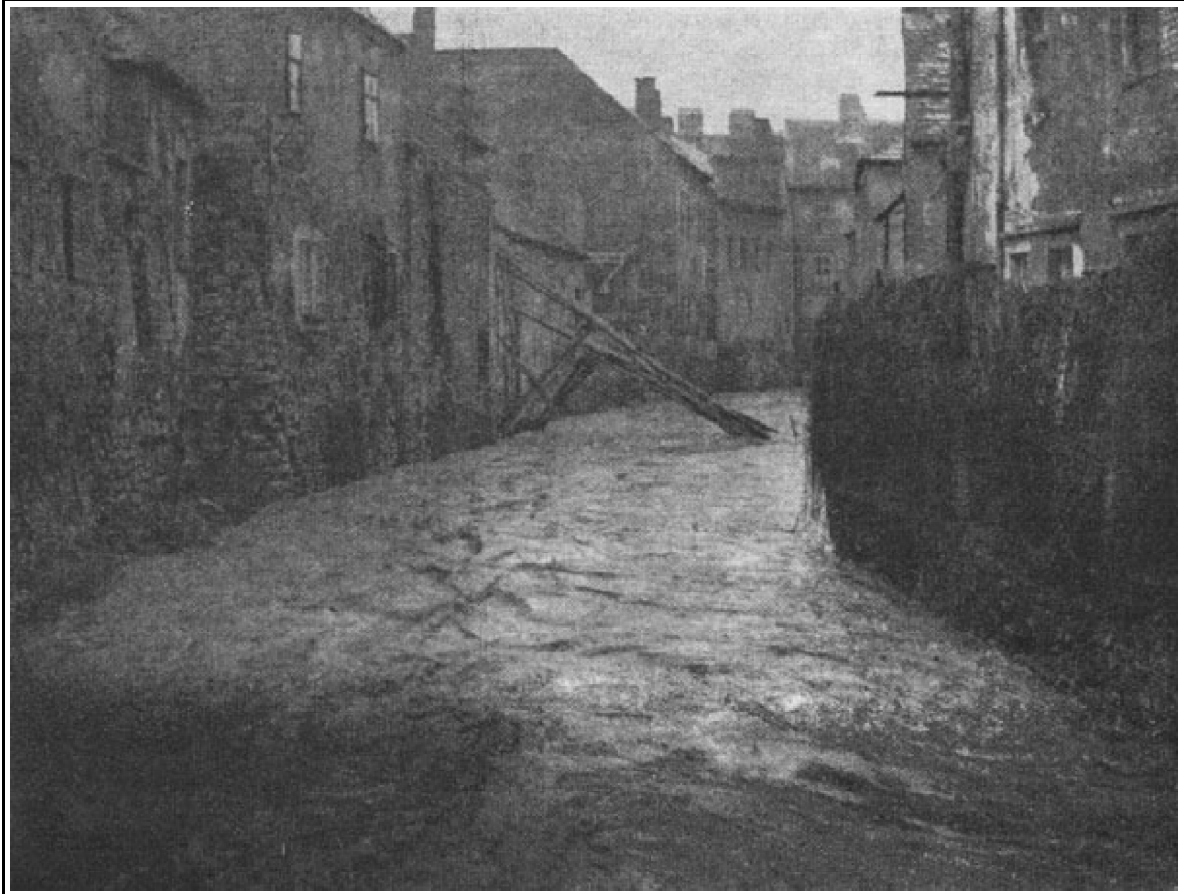

Ikvahíd. 1965. (Csik Ferenc felvétele)

Az árvíz Bánfalván is jelentékeny károkat okozott, kidöntötte a villanyoszlopokat, behatolt sok lakásba és – a napilapok szerint – az ágyakat emelgette. A nagy víz mind a MÁV, mind a GYSEV töltéseinek kőburkolatait sok helyen megbontotta, a Fásor utcai híd pilléreit úgy kimosta, hogy a híd szinte levegőben lógott. A vasútvonalon túli városrészben a patak visszaduzzasztása miatt a csatornák nem tudták befogadni a Lövérekől lezúduló vízmennyiséget, amely ezért a házak pincéit árasztotta el. A patakboltozat alsó végén az árvíz a volt Kremser-féle szappangyárat rongálta meg.

Víz alá került Kópháza is. A brennbergbányai [345](#) meteorológiai állomás június 16 és 17-én együttvéve 116

mm csapadékot mért, ami 2 napra szinte egyedülálló érték. A törvényhatósági bizottság 1940. június 26-án megtartott ülésén kimondta, hogy az árvíz okozta károkat helyreállíttatja, a Frankenburg út 16. sz. – részben beomlott – házat a város költségén újjáépítteti és megtéríti Szerényi Ferenc árvízkarát is. Így végződött a „szelid” Bánfalvi patak legnagyobb árvize.

A Gyúcsarda környéke 1965. (Csik Ferenc felvétele)

Árvíz volt 1950. november elején is, amikor november 3-án 33,0 és 4-én 66,2 mm-es csapadékot mértek a soproni meteorológiai állomáson. Az Ikvahídnál ekkor a boltváll alatt csak 40 cm maradt szabadon a vízszint felett.

Súlyosabb volt az árvízveszély 1951 június elején. A lehullott eső 2-án 23,4, 3-án 10,7, 4-én 3,4, 5-én 20,2, 6-án 28,0 mm és 7-én 16,5 mm volt. A megáradt Ikva ellepte a Vízmű fötelepét, a Bécsi úti új vasbeton híd szelvényéből csak 50 cm, a Patak utcaiból pedig csak 80 cm maradt szabadon, míg az Ösvény utcai és a Kisuszodai hidak szerkezeteinek alsó élét érintette a megduzzadt patak. A Festőközi partfalnál az árvízszint 212,22 m A. f. volt.

Az idejű nyugat-dunántúli árvíz katasztrófa okozója szintén a rendkívüli csapadék volt, amelynek mennyisége április 20-án 10,9 mm, 21-én 44,5 mm és 22-én 34,3 mm volt. Április 22-én az Ikva kilépett a medréből, elárasztotta a Somfalva és a Vízmű közötti réteket, tengerré változtatta a Vízmű és a Nagyszoda, valamint a Lehár utca és Ravazd utca között fekvő területeket. A Vízmű elektromos berendezéseit csak úgy lehetett

az elárasztás és a tönkremenetel elől megmenteni, hogy a Faraktárhoz vezető út átvágásával a víznek lefolyást biztosítottak. Sajnos, így nem lehetett az árvíznek a galéria ellenőrző aknáiba való beszívargását és a vízvezetéki víz „opálosodását” megakadályozni. ³⁴⁶Ezért a főtelepről a vízszolgáltatást a fertőtlenítés megtörténteig szüneteltetni kellett. Hatalmas partszakadások keletkeztek a volt Nagyszoda környékén. Az áradat elsodorta a Nagyszodához vezető híd felszerkezetét, megbontotta a legtöbb híd szárnyfalait és hosszú szakaszon elpusztította, illetve megrongálta a mederburkolatokat és partfalakat. A Torkos utcai fahidat le kellett bontani, nehogy alkatrészei eltorlaszolják az Ikvahíd boltozati nyílását, és veszélybe sodorják az egész várost.

A Festőkőznél a Szélmalom utca és Rózsa utca között egész tó képződött. Ennek szintje elérte a Rózsa utca 2 sz. alatti üzlethelyiség küszöbét. A legnagyobb veszély a Rózsa utca és Szentlélek utca házainak az Ikva partján álló épületszárnyait fenyegette. Ezek közül több ház felújításra vár és veszélyes állapotuk miatt a patak felé meg voltak támasztva. Itt csak a teljes aládúcolás és a hatósági kilakoltatás segített. Az Uszodakertből, továbbá az Uszoda utcából, a Rózsa utcából, a Szentlélek utcából, a Lenin körútról, a Balfi útról, a Bajnok utcából, a Bánfalvi útról és a Brennerbergi útról összesen 73 család ideiglenes kilakoltatását kellett elrendelni. A Szentlélek utca 7. sz. épület patak felé néző főfala le is dőlt, több Lenin körüti és Balfi úti ház partfala omlott le, illetve rongálódott meg.

A Bánfalvi patak árvize is több gyaloghídat sodort el, illetve rongált meg, hosszú szakaszokon bontotta meg a partfalakat és okozott partszakadásokat. Néhány épület részben be is omlott. Az összes károk Sopronban több millió forintra rúgnak. Az árvízszint tetősíkjának magassága a festőkői partfal nyugati sarkán 212,34 m A. f. volt.

Az árvíz sebességének mérésére nem volt lehetőség, de a Patak utcai hídnál észlelt vízszintből kiindulva a Bazin és Chézy-képletek alkalmazásával a sebesség másodpercenként 4,00 méterre, a vízhozam pedig másodpercenként 51 m³-re tehető.

Összefoglalóan megállapítható, hogy a város vasbeton- és téglaboltozatú hídjainak szelvényei mind megfelelnek a rendkívüli nagy árvizeknek. Nem lehet azonban ezt állítani a fahidakról, ezért újjáépítésük alkalmával nagyobb nyitott szelvényeket kellene alkalmazni. Fontos feladatnak látszik a Vízmű és galéria-vezetékének védelme, valamint a víz opálosodásának megakadályozása végett az Ikva felső szakaszán árvédelmi töltések építése. Szükség van továbbá a Fűzfasori házak állagának biztosítása céljából az Ikva-meder rendezésére, a patak korrekciójára, a megrongált mederburkolatok és partfalak újjáépítésére, védőtöltések létesítésére az ONCSA-házak táján és Bánfalva néhány helyén. Itt kell megemlíteni, hogy a Brennerberg völgyi víztárolókkal nemcsak a város ipari vízszükségletét lehetne biztosítani, hanem ezek a víztárolók fontos szerepet tölthetnének be az árvízvédelem terén is, a kárt okozó árvizek hasznosításával.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Helytörténeti adattár / Kelényi Ferenc: Sopron 1848-ban (Újabb adalékok a város 1848-as történetéhez)

Kelényi Ferenc: Sopron 1848-ban (Újabb adalékok a város 1848-as történetéhez)

Hazánk történetében szinte csak percekkel mérhetnénk azt a néhány esztendőt, amely *Petőfi Sándor* kiábrándító soproni katonáskodásától a márciusi napokig terjedt. Vajon az alföldi távlatokhoz szokott

szemével milyennek látta az akarva-akaratlan idesodródott ifjú hegyek övezte, zárt építésű, igazán városias városunkat? Egyéni gondja-baja mellett – Pákh Albert „líceumi diáktanyájá”-n túl – az őrbódé, a strázsa megszokott útvonala s a kaszárnya magas falai nem takarták-e el szeme elől a város lakosságát? Maga a költő – két ismert versén kívül – hallgatott soproni élményeiről, így aztán, bármennyire sajnálatos, ma már alig tudna valaki is feleletet adni ezekre a kérdésekre.

Azt azonban tudjuk, hogy a márciusi események hatására Sopron polgársága is felismerte történelme új tavaszának lehetőségeit, s lelkesen vallotta a nemrég még falai közt járt költő politikai hitvallását.

Egy-két évszázaddal korábban pedig még Janus-arccal – félszeggel Bécs [347](#) felé sandítva, a másikkal Erdélyt kutatva – formálta történelmét. *Bethlen* és *Thököly* csapatai előtt megnyitotta ugyan kapuit, de *Bocskay* és *Rákóczi* hadai csak messziről szemlélhették a város tornyait; ostromuk eredménytelen maradt.

Bécs idevetődő árnyéka, közvetlen közelsége, a szoros gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok, a szomszédságból adódó fokozott politikai kiszolgáltatottság s nemegy korábbi keserű tapasztalat arra intette a város mindenkori vezetőit, hogy alkalmazkodjanak a hivatalos osztrák politikához.

A reformkor hazafias áramlata azonban Sopront sem kerülte el, bár csak lassan, meglehetősen fáradtan érkezett idáig a nemzeti lelkiismeret ébresztgetésének szele. Már javában magyarul szónokoltak a pozsonyi országgyűlésen és a megyegyűléseken, de itt még a német szó járta. Miként korábbi írásomban [1\(20\)](#) utaltam rá: *Atády Vilmos* soproni ügyvéd, aki *Torma* álnéven rendszeresen küldte tudósításait az *Életképek*nek, még 1847-ben kelt híradásaiban is sűrűn panaszkodik a város magyarosodásának lassú üteme miatt. A korabeli levéltári és hírlapi anyag tanulmányozása során valóban az a vélemény alakítható ki, hogy a reformkor két évtizedének ébresztgető hatása csak kis mértékben érződött városunkban. Úgyszólván csak a márciusi napok előestéje – rövid egy-másfél év – pótolja az elmulasztottakat, hogy aztán annál hevesebben, lelkesebben nyilatkozzék meg Sopron legjobbainak nemzeti öntudata.

Tudomásom szerint – nem számítva a kisebb-nagyobb utalásokat, hivatkozásokat – eddig két nagyobb tanulmány foglalkozott tüzetesebben Sopron 1848-as múltjával: *Németh Sámuel* „A soproni diákforradalom 1848-ban” [2\(21\)](#) és *Csatkai Endre* „Sopron 1848–49-ben” [3\(22\)](#) c. munkája.

Az alábbiakban különböző hírlapi tudósítások alapján néhány újabb adalékkal járulunk hozzá Sopron 1848-as történetének megrajzolásához.

A korabeli lapok közül a győri *Hazánk* már az 1848. március 15-ét megelőző számaiban is többször utal várakozásteli jóslataival az „új idők” elkövetkezésére.

kiváltság-igénylés nélkül szilárdan, mint kőfal állanak a nemzetek milliói, hol szükség küzdenek az elrabolt szent jogokért, s kivivott győzelem után szemeikben örömkönyvek gyémántjai ragyognak, testvéreileg nyujtanak jobbot s borulnak egymás karjai közé. És a fejedelmek? ki dacolni akar a zudult elemekkel, megfutamlík; s oda hagyva trónt és mindent, idegen földön keres menhelyet, – ugyan talál é nyugalmat? s valljon nem korbácsolják é őt a leki ismeret kigyói? kik a körülmények parancsszavát felfogni bírják és értik, akarva nem akarva hódolnak a kénytelenségnek, A hatalmas *austriai császár, urunk királyunk*, mint az uralkodása alatt álló sok és nagy nemzet családok főnöke, atyailag nyujt kezét népeinek, kiktől őt mint vért szomjazó vad tigristől folytonos ámitás és rémletes torzítással távolíták azok, kik önmagukat kormányzati fő polczokra felküzdvén, a népek zsirját nadályként szivták, s mi alatt ez a folytonos szipolyozásban elvérzett, ők diszpalotákat emelének, s az elorzott nemzeti tulajdont külföldi bankokban hideg számítással tőkésíték. Lakolnak és lakolniok kell a gaz ámitóknak, hisz ön maga az igazság istenasszonya emel kardot ellenök, mert látá, hogy a népek szent jogai ellen elkövetett merényletek a mérleget tulfeszítve lenyomák, s a népek millióit eltiporni az istenség nem engedé. – Ez komoly vázlata napjainknak; és én felkiáltok mint öreg Simeon »most már nyugodtan halok; mert látják szemeim az üdvezítőt – a szent szabadságot és egyenlőséget« s mert bizton hiszem, hogy a rablánczok hosszú hordozása alatt okult nemzetek a békóbaverést többé elszivelni nem fogják. – De hát mi mit csinálunk? mit mível e hon? mit a hongyülés? haladunk békés uton, s e hont, mellyet apáink véren szereztek s nyolcz századon át vér által tartának meg, nekünk a harcziás ősök mivelt utódinak alkalmasint sikerül ténta- s papiroson megváltani; – kardunk hüvelye ugy is zsidó kezén van, vasával pedig az öreg béres vág szombat este egy hétre való dohányt: – azonban mi soproniak tegnap alakítók meg körünkben a nemzeti őrsereget, mellynek csekélységem is egyik közlegénye, ez e honban az első életjel annak megmutatására, hogy mi a támadókat, jöjjenek bár alólról vagy felülről, készen várjuk, s ha szükség lesz élet halálra álunk sorompóba.”

Stettner Lajos tudósítása alatt még ezt a rövid hírt olvashatjuk az *Életképekben*:

„Győr, Sopron, Pécs, Szeged, Miskolcz, Eperjes, Holdm. Vásárhely, Csongrád, Szentes, Selmech is igen nagy hazafiui lelkesedéssel csatlakozott a reform-mozgalmakhoz.”

1848. március 15-ének soproni eseményeiről a győri *Hazánk* 1848. április 1-i számában *Nagy L.* aláírással az alábbi részletes beszámoló jelent meg:

„A’ legközelebb lefolyt napoknak óriási eseményei városunkat is kiemelték a’ szokott egyformaság rideg öléből. – Elgondolhatják a’ nyájas olvasók! melly viri-várit idézett-elő városunk országzerte ismeretes temperamentumu lakosai között a’ szomszéd Bécsben törtéteknek hallása. Elgondolhatják, mint rémült, a’ sörös kancsó mellett megöszült nyárspolgár; mint bámult, a’ szőlőtőkék között civilisált ökrös polgár; ’s mint rágalmazá sok egyedül gyomrának élő féltudós átkozott nyelvével, a’ hosszú álomból felébredt derék szomszédainkat, ’s mint keresztelé a’ legszentebb ügyet ostoba nyughatatlanságnak. Voltak azonban, istennek hála! számosan, kik örömkönyüket hullatva egy új szabad nemzet születése feletti szent áhitattal fordulának a’ népek istenéhez, ’s – a’ tiszta sziv szeplőtlen rejtekéből, üdvös sikert ohajtván a’ szabadság lelkes bajnokai nemes működésének – buzgó imát bocsátának az emberiség ’s szabadság tökéletes diadaláért. – Ez utóbbiak közé sorozzuk a’ soproni ev. tanló-ifjuságot, melly alkalommal a’ legmelegebb részvétet tanusitva a’ bennünk közvetlen érdeklő események felett: tegnap este is, fáklyás zenével tisztelé meg az országgyűlésről [349](#)megérkezett – ’s a’ reformok érdekében kelt feliratnak a’ főrendi táblán tett szerencsés átmenetét hirdető – örömhírnököt, a’ derék gróf *Szécsenyi Jánost*. A’ fáklyásmenethez nagyszámu, a’ város lakosainak minden osztályából álló közönség csatlakozott; ’s ezek körében mondá-el lakása előtt a’ lelkes polgárgrof, először magyar, azután német nyelven az országgyűlési örömhíreket,

roppant éljenzés és vivatozás között. Erre a' tanuló ifjúság nevében Csengey Endre intézett a' grófhhoz igen jeles beszédet, 's ennek végeztével az ifjúság ,éljen az ellenzék, a' nép és a' szabadság' felkiáltások között, eltávozott. Fogadják az illetők e' tettért részükről és általuk többek részéről hazafiui hálánkat; 's legyenek meggyőződve, hogy illy tény oskolájuknak hírét nevét nem hogy compromittálná – a' mit egyik tanárjuk mondani nem átalott – sőt inkább azt, az egész haza előtt, mint lelkes ifjakat képző intézetet mutatja-be. – Ugyan ezen este hire volt, hogy az előbb is említett földmivelő polgárok, a' pékek és mészárosok ellen akrnának bizonyos demonstratiókat tenni; mi végre – nem lévén kebelünkben jelenleg rendes katonaság – a' polgári őrsereg tartotta magát készületben. De a' hir csak hir maradt, 's az éj ment volt minden nyugtalanságtól. – Ma reggel a' városi lakosság összegyülekezvén, *nemzeti őrsereget* alapított; tagjai között számosan vannak a' honoratorok 's tanuló ifjak közül is. Megkülönböztető jelül a' nemzeti örök, nemzeti színű szalagot hordanak.”

Ez a tudósítás 1848. március 16-án kelt Sopronban. Szerzője tehát mindjárt az események másnapján, az *élmény* hitelességével írja le a történeteket.

A következő napok soproni eseményeiről 1848. április 4-i keltezéssel az *Életképek* levelezési rovatában egy aláírás nélküli, lényegesen forradalmibb hangú, antiklerikális élű híradás látott napvilágot. Az ismeretlen szerző írásának bevezetőjében találó hasonlatokkal hosszasan fejtegeti a *szabadság* eszméjének lényegét, majd így folytatja:

„A' magyar szabadság örömmel töltött el minden kebelt. Szép látni mint buzog minden soproni polgár édes hazánkért és nemzetünkért! A' vármegye 's városháznál, tornyokon, szegleteken nemzeti lobogók hirdetik, hogy Sopron polgárai nem idegenek többé a' honban, mellyben születtek. Posta- és só-hivataloknál sasok helyett hetek óta nemzeti lobogókat lenget a' szellő. A' nemzeti őrsereg nagy része fegyverekkel el van látva, 's hetenkint többször hadgyakorlatok tartatnak. A' német felírások lassanként magyarral váltatnak fel. A prot. tanuló ifjúság közül néhányan műkedvelőül a' »Falusi lakodalom« című vigjátékot fogják adni, a' begyűlt pénz fegyverek megszerzésére fog fordíttatni. Vajha hazánk több városaiban e' szép és hasznos példa követőkre találna! – De engedjete meg, ha ennyi szép és nemes tettek után szivembe mártom tollamat, 's szomorun irok, miként az jelenleg érez. – Nem kell messze visszatekinteni a' multba, nem kell történeti ívek tengerén buvázkodni, a' ki él, lát, hall, tapasztalható, hogy honunk politikai életében a' papok mindig jelentékeny szerepet vittek. Ha tetteiket, mellyek hazánkra cselekvőleg vagy szenvedőleg hatottak, mérlegbe vetjük, a haszon (néhány, alapítvány) melly egynémelly által nemzetünkre háramlott, a' passivhatásu tettek irányában parányivá aljasul. A papság hasonlít azon szivtelenhez, ki egyik órában önkénytelenül fájdalmas sebeket ejt rajtunk, míg a' másokban *gyenge* irt hoz ezekre. A' papság hivatása hirdetni az isteni ígéket, igazság, józanság és békességre tanítani a' népet, mellynek pásztora, és e' hivatás szent és felséges, mint maga az isten. De mennyire ellenkező e' hivatással az, mit korunkban tapasztalhatunk! Felsajog a' honfi keble, ha meggondolja, mikép buzgólkodtak a' *szent férfiak az igazság megbuktatásán*. Tiszt- vagy követválasztásokat megelőző napokban imakönyv helyett *csutorák* forognak a' *tisztelendő kezekben*. Egy Győr megyei plébános helységében követválasztásunk előtt itczés üveggel fején az asztalra állott (mint ez a' gyűlésben elmondattott) 's így *deformálta* a' nép hitét, meggyőződését. Egy Sopron megyei plébános nem borzadtott azt prédicálni hiveinek, hogy azon zászlóknak, mellyeket a' városban kitűzni látnak, ne örüljenek, azok helyett inkább feketék illenének, hogy legalább gyászolva láthatnák **350**eltiport szabadságukat. Hogy az országgyűlési végzések reájok nézve »arany pohárban méregital«. Mint hallottam egy másik szinte Sopron megyei pap, izgatások miatt a' szolgabirótól szinte keményen megdorgáltatott. És valóban félni lehet, hahogy a' papság közt illy *hazaárlók* vannak, a' nép, mellynek terhein a' hon nem kis áldozatokkal könnyített, az üdvös eredményt talán felfogni kellőleg nem

tudván, vagy nem méltányolván, baráti jobbak helyett számtalan hideg keblekre lelünk. A' nép nem tekinti azt, hogy *mi*, hanem *ki által* mondatik. Ennek okát a' nevelésben 's az ekkorig létező feudális rendszer bilincseiben vélem rejleni. Azért a' nevelést jobb kezekre kell bízni, hogy a' nép felvilágosíttassék, ne ámittassék. Tudatni kell vele a' hon *érdekeit és igényeit*; hogy miután a' szolgaság salakjából kiemelve *szabaddá, hozzánk hasonló polgárrá tettük*: velünk kezét fogva munkáljon nemzetünk nagyságán és dicsőségén. Fájdalom, nyolcz századon keresztül »a' haza egyeseknek lakoma vala, a' népnek nem egyéb börtönnél« – most minden fia e' hazának egyformán részesül a' szabadság áldásiban, most mindenki elmondhatja a' költővel:

*Nem vagyok, magam,
Testvéreim vannak számos millió!
Ők védnek engem, én megvédem őket-
Nem félek tőled, sors, bár mit akarsz!”*

Vörösmarty „Gondolatok a könyvtárban” című versének szállóigévé lett halhatatlan sorai zárják ezt a tudósítást, melynek ismeretlen szerzője az ünnepi hangulat közepette is nagy politikai előrelátással világít rá a még alig kivívott szabadságot veszélyeztető tényezőkre.

Majdnem ugyanilyen elégedetlenség csendül ki a márciusi és áprilisi soproni eseményekkel kapcsolatosan Balás Dávid *nemzetőr*nek a győri *Hazánk* 1848. április 27-i számában megjelent tudósításából. Az ő türelmetlensége is a városi polgárság egy része magatartásának szól, s annál lelkesebben üdvözlí a szabadságot mámoros örömmel ünneplő ifjúságot, elsősorban az ősi líceum diákjait, akik a tanári vaskalapossággal szembeszállva hosszú hónapokon át az érdeklődés középpontjában álltak merész hangú *röpirataikkal*.⁴⁽²³⁾ Íme a tudósítás teljes szövege:

„A' martiusi 's aprili napok eseményei villámokint járák-át a' kebleket. Bámultuk a' nem reménylett eredményeket 's örülünk itt ott rajtok, de örömünk néma maradt. – A' szabadság egyenlőség és testvériség hangja leomlasztá a' különböző falakat, 's az omlás kábitólag szegeze sokakat földhez, mellyről egypár önkénytelen Antacust a' zsidóság vészharangja ébreszte-fel, kiket azonban a' miniszterelnök herculesi levele még idején – a' légben fojta-meg. – A' nemzetörtség alakítása még mart. hó 16-án megkezdett, 's a' gyakorlatok? gyérek! ministeri rendelkezést várunk. – A' reform napjaiban a' tanuló ifjuság sem maradt hátra: – a' két vallás növendékei egyesültek: – 's csak ezek birták a' város egyébkint halavány szinezetét életfrissé tenni; mit némelly pletyka gyártó botorul lázjelnek keresztelt. – Az ifjuság – Pest és Győr nyomán reform-kivánatokot nyomatott, mellyek a' professori tekintélyek mindennapiságát tükrözik, – 's feleletül az ev. tanárkar egy már szerencsétlen fogantatásakor aljas gyanusítással terhes felvilágosító ellenmondást adott-ki: – jót vártunk 's megkaptuk azt, mire kritikát írni bajos volna: – egy ideig e' két iromány foglalkoztatá a' kedélyeket. – Az ifjuság megtette kötelességét, – midőn azt mások évtizedek óta mulaszták. Lejárt a' ,fac me talem talem(!) talis ero' kora. Az üres tekintély hatástalanná leve. A' baj szóra kapott, az öröm tüzes nyelven szól, az ifjuság közt és általa. – A' két vallásbeli tanuló kar átalakulási ünnepélyt rendezte: – a' színház műkedvelő magyar hangok diplomává leve – Jakab J. ,Falusi lakodalom' című darabját – ,Magyarhonnak Erdélyeli menyekzőjét' – adák. Az épület zsufolva volt. A' lakosság ha nem is érté általában, de érzé a' nyelv hatását, melly a' szép lelkü műkedvelő hölgyek 's ifjak ajkairól penge-le. A' diadalmas nyelv zászlaját Szabó Ilka, Szluha nővér(!) és Pintér A. k. a. büszke önérzettel tüzek-fel a' szinpadon. A' közönség elragadtatva idvezlé a' sikert; – Sopron magyarrá lesz! kel hogy azzá legyen! – Az ifjuság énekkara a' darab elején és ³⁵¹végén megtette hatását. A' tiszta jövedelem közcélra fordítatik. – Színház után a' belváros körül a' nézőt fáklýászene ragadá-meg, melly az ev. tanodához tart. Ezen épület

arczolata fényárban uszott. Ott állt az áttört világ előtt *István nádor* és *Kossuth* arczképe, ott a *sajtószabadság és korszerű nevelés*: elegendők a' roppant tömeget viharos öröme ragadni. A' kapuban felállított szószekről az ifjuság nevében magyar nyelven Réder, 's német nyelven Zundel tanulók idvezlék a' bámuló tömeget. Hü ecsettel rajzolák ők a' napi eseményeket, – kebleikben az öröm, ajkokon a' szólás szabadság diadalát ünneplé: – viharos tetszéssel idvezeltettek a' becsületesség és jogos kívánatok képviselői. – Rendre 's bizalomra hívák fel a' népet: barátságos viszonyra szólíták-fel a' várost, – mely az ifjuságot eddig külön kasztnak hívé. Beszédök leszált a' kapáshoz 's felemelkedék az arisztokratákhoz, – e' városban egész magyarhont kívánák keblökhez szorítani. Végül Petőfi ismeretes 'Talpra magyar' stb. dalát hangoztatták. A' sziv tombolt örömeben 's a' kitört érzetár éjfé felé kezdé szokott medrébe visszasimulni. – És most hiszem, hogy Sopron, 's vele az egész hon méltányolandja a' történeteket, miket rend és magyar érzet bélyegze: – 's a' károgo varjuk odujukba vonulnak; ha nem: megfogom őket nevezni.

<p style="text-align: center;">A Sopron városi színházban.</p> <p style="text-align: center;">Vasárnap, tavaszba 16-án, 1848.</p> <p style="text-align: center;">nemzeti vagy átalakulásunk Örömnepén.</p> <p style="text-align: center;">a soproni mindkét vallású tanuló ifjuság számára felállítandó testgyakorló intézet a' színházba javára, munkedőlök által előadatik.</p> <p style="text-align: center;">Falusi lakodalom.</p> <p style="text-align: center;">Vigjáték 3 helyen. Székely István által.</p> <p style="text-align: center;">Személyek:</p> <table border="0"> <tr> <td>Kardhegyi, nyugalmazott ezredes.</td> <td>Károly Péter, notarius.</td> </tr> <tr> <td>Laura, fogadósi leánya.</td> <td>Birkóti Farkas, kanonok.</td> </tr> <tr> <td>Országyi Csendelene.</td> <td>Bircók Mária, vőlegény.</td> </tr> <tr> <td>Bárá Ugróci.</td> <td>Borsos János, menyasszony.</td> </tr> <tr> <td>Lafrahegy, huszár kapitány.</td> <td>Dula, öreg mester az ezredesnél.</td> </tr> <tr> <td>Kuruc Lőrinc, falusi bárá.</td> <td>Markos, kaphuzár a kapitánynál.</td> </tr> <tr> <td>Országyi leánya, menyasszony.</td> <td>Pierre, Ugróci neje.</td> </tr> <tr> <td>Tatár Andor, vőlegény.</td> <td>Anna, Laura vőlegénye.</td> </tr> </table> <p style="text-align: center;">Segédjátékok: Vendégek, Násznap, Huszár, Huszárasszonyok. Történet az ezredes jászágán, részben ennek színházban, részben a' házban. Tart. reggellőt estig.</p> <p>Az ev. főiskolai tanuló ifjuság önképzésére szánt előadások listája:</p> <table border="0"> <tr> <td>1. Nemzeti dal, Államot.</td> <td>4. Beteg leány.</td> </tr> <tr> <td>2. Naptal.</td> <td>5. Vadszentpál.</td> </tr> <tr> <td>3. Lullágyi vasárnap.</td> <td>6. Naptal.</td> </tr> <tr> <td></td> <td>7. Nemzeti dal, Petőfi által.</td> </tr> </table> <p style="text-align: center;">mind magyar dalokat énekel.</p> <p>A színházi önképzés vezetésével az evang. főiskolai felkészített s kiválóitól épület előtt magyar s német szónoklat fog tartatni.</p> <p>A pénztár 5 órakor nyitlakik-ki. – Kezdet 6 órakor.</p> <p style="text-align: center;">kezezőjök akadémia mint Dubetz János magyar nyelvű előadásaiton.</p>	Kardhegyi, nyugalmazott ezredes.	Károly Péter, notarius.	Laura, fogadósi leánya.	Birkóti Farkas, kanonok.	Országyi Csendelene.	Bircók Mária, vőlegény.	Bárá Ugróci.	Borsos János, menyasszony.	Lafrahegy, huszár kapitány.	Dula, öreg mester az ezredesnél.	Kuruc Lőrinc, falusi bárá.	Markos, kaphuzár a kapitánynál.	Országyi leánya, menyasszony.	Pierre, Ugróci neje.	Tatár Andor, vőlegény.	Anna, Laura vőlegénye.	1. Nemzeti dal, Államot.	4. Beteg leány.	2. Naptal.	5. Vadszentpál.	3. Lullágyi vasárnap.	6. Naptal.		7. Nemzeti dal, Petőfi által.	<p style="text-align: center;">Stadt-Theater in Debreczen</p> <p style="text-align: center;">Donnerstag den 16. April 1848.</p> <p style="text-align: center;">Freudenfesttage der gross National-Umgestaltung</p> <p style="text-align: center;">mit dem Ziele der Errichtung einer Chöre und Orchester für die Anzahl dieser Schülern von Kunstliebenden gegeben.</p> <p style="text-align: center;">Dorfhochzeit</p> <p style="text-align: center;">ausgeführt in drei Akten von Stefan Jaskab.</p> <p style="text-align: center;">Personen:</p> <table border="0"> <tr> <td>Kardhegyi, nyugalmazott ezredes.</td> <td>Laura, fogadósi leánya.</td> <td>Országyi Csendelene.</td> <td>Bárá Ugróci.</td> <td>Lafrahegy, huszár kapitány.</td> <td>Kuruc Lőrinc, falusi bárá.</td> <td>Országyi leánya, menyasszony.</td> <td>Tatár Andor, vőlegény.</td> </tr> <tr> <td>Károly Péter, notarius.</td> <td>Birkóti Farkas, kanonok.</td> <td>Bircók Mária, vőlegény.</td> <td>Borsos János, menyasszony.</td> <td>Dula, öreg mester az ezredesnél.</td> <td>Markos, kaphuzár a kapitánynál.</td> <td>Pierre, Ugróci neje.</td> <td>Anna, Laura vőlegénye.</td> </tr> </table> <p style="text-align: center;">Segédjátékok: Vendégek, Násznap, Huszár, Huszárasszonyok. Történet az ezredes jászágán, részben ennek színházban, részben a' házban. Tart. reggellőt estig.</p> <p>Az ev. főiskolai tanuló ifjuság önképzésére szánt előadások listája:</p> <table border="0"> <tr> <td>1. Nemzeti dal, Államot.</td> <td>4. Beteg leány.</td> </tr> <tr> <td>2. Naptal.</td> <td>5. Vadszentpál.</td> </tr> <tr> <td>3. Lullágyi vasárnap.</td> <td>6. Naptal.</td> </tr> <tr> <td></td> <td>7. Nemzeti dal, Petőfi által.</td> </tr> </table> <p style="text-align: center;">mind magyar dalokat énekel.</p> <p>A színházi önképzés vezetésével az evang. főiskolai felkészített s kiválóitól épület előtt magyar s német szónoklat fog tartatni.</p> <p>A pénztár 5 órakor nyitlakik-ki. – Kezdet 6 órakor.</p> <p style="text-align: center;">kezezőjök akadémia mint Dubetz János magyar nyelvű előadásaiton.</p>	Kardhegyi, nyugalmazott ezredes.	Laura, fogadósi leánya.	Országyi Csendelene.	Bárá Ugróci.	Lafrahegy, huszár kapitány.	Kuruc Lőrinc, falusi bárá.	Országyi leánya, menyasszony.	Tatár Andor, vőlegény.	Károly Péter, notarius.	Birkóti Farkas, kanonok.	Bircók Mária, vőlegény.	Borsos János, menyasszony.	Dula, öreg mester az ezredesnél.	Markos, kaphuzár a kapitánynál.	Pierre, Ugróci neje.	Anna, Laura vőlegénye.	1. Nemzeti dal, Államot.	4. Beteg leány.	2. Naptal.	5. Vadszentpál.	3. Lullágyi vasárnap.	6. Naptal.		7. Nemzeti dal, Petőfi által.
Kardhegyi, nyugalmazott ezredes.	Károly Péter, notarius.																																																
Laura, fogadósi leánya.	Birkóti Farkas, kanonok.																																																
Országyi Csendelene.	Bircók Mária, vőlegény.																																																
Bárá Ugróci.	Borsos János, menyasszony.																																																
Lafrahegy, huszár kapitány.	Dula, öreg mester az ezredesnél.																																																
Kuruc Lőrinc, falusi bárá.	Markos, kaphuzár a kapitánynál.																																																
Országyi leánya, menyasszony.	Pierre, Ugróci neje.																																																
Tatár Andor, vőlegény.	Anna, Laura vőlegénye.																																																
1. Nemzeti dal, Államot.	4. Beteg leány.																																																
2. Naptal.	5. Vadszentpál.																																																
3. Lullágyi vasárnap.	6. Naptal.																																																
	7. Nemzeti dal, Petőfi által.																																																
Kardhegyi, nyugalmazott ezredes.	Laura, fogadósi leánya.	Országyi Csendelene.	Bárá Ugróci.	Lafrahegy, huszár kapitány.	Kuruc Lőrinc, falusi bárá.	Országyi leánya, menyasszony.	Tatár Andor, vőlegény.																																										
Károly Péter, notarius.	Birkóti Farkas, kanonok.	Bircók Mária, vőlegény.	Borsos János, menyasszony.	Dula, öreg mester az ezredesnél.	Markos, kaphuzár a kapitánynál.	Pierre, Ugróci neje.	Anna, Laura vőlegénye.																																										
1. Nemzeti dal, Államot.	4. Beteg leány.																																																
2. Naptal.	5. Vadszentpál.																																																
3. Lullágyi vasárnap.	6. Naptal.																																																
	7. Nemzeti dal, Petőfi által.																																																

A' város részéről april 30-án leend a' nagyszerű kivilágítás. – Egyébként a' város békés és nyugott – igyekezik mindenki behelyezni magát az események teremtményei birtokába. – Megyei gyűlésük apr. 29-én leend.”

Miként már fõntebb láttuk, az 1848-as soproni események első hírlapi krónikása, *Stettner Lajos* még a „*hatalmas austriai császár, urunk királyunk*” kegyétõl várja március 17-én kelt tudósításában a magyar nép szabadságának biztosítását. Március idusa táján még majdnem természetesnek vehetjük azt a hitét, hogy „*békés uton*”, „*ténta- s papiroson*” lehetséges a szabadság megváltása. A gyõri *Hazánk* 1848. május 4-i számában megjelent tudósításában élesen elhatárolja azonban már magát a „forradalmárok”-tõl. Meglehetõsen pesszimista cikkének a bevezetõje is:

„Végig nézve a' fordulaton, melyet az új törvények álladalmi 's társas életünkben 352elõidézének, 's komolyan figyelve a' szereplõ egyéniségekre, kik magokat a' nép kegyébe feltolni erõködének, alig van pillanat, mely öröme ragadhatná a' kebelt és inkább el kell komorodni a' tények és felfogás visszásága fölött.”

Az események történeti távlatából nem nehéz rávilágítanunk, hogy a „*tények és felfogás visszásága*” éppen *Stettner*nél jelentkezett. Mindjárt a következõ sorokban ugyanis azon háborog, hogy „*a' szabadság a' fenálló rendszer és törvények tetteleges lerombolásában mutatkozik.*” Az alkotmányos monarchia rendszerét védelmezve, fejtegeti a szabadság eszméjének általa vallott felfogását, s óva int a „*törvény sértése*”-tõl, mert mint mondja:

„Az egyenlõség communisticus ábránddá fajul – 's nem hiányzanak illy felfogású Herostratusok, kik a' népet ismeretlen vágyokra izgatják 's konkolyt hintenek a' tiszta mag közé, melyet a' törvényhozás gondosan gyűjtött 's átadott a' nemzet kezébe, hogy vesse-el 's arassa idõvel a' dus kalászokat.”

A francia forradalom hármasszavának saját felfogásához idomított magyarázatása után ismételtelen kifejezi hitét a „*békés átalakulás*”-ban, majd a „*felelõs kormány*” támogatására hívja fel a népet. Mementónak szánt soraiban így utal a soproni eseményekre:

„Ezeket egész általánosságban azért bocsátom elõl, mert megyénkben 's városunkban is mutatkoztak kórjelek 's történtek tetteleges kihágások, de a' rohanó kedélyek medreikbe visszafolyának. Illy helyzetben tehát tükrõt tartani elég 's a' kimélet czélszerübb mint a' lázas kifakadás, mely ellenszegülésre 's konok daczra ingerelhetne.”

Az április 30-án kelt tudósítás befejezõ soraiban közli *Stettner*, hogy az új törvényt elõzõ nap hirdették ki a megyeháza erkélyérõl, „*mert a' roppant tömeget, melyet nemes és nem nemes egyé olvadva képezett a' megyei terem befogadni képes nem vala.*”

Utolsó mondatában így jellemzi a tömeghangulatot:

„A' közös teherviselésrõl, papi tized eltörlésérõl 's nemzeti õrsereg felállításáról szóló törvényszikkek olvasása alatt eget verõ éljenek harsogának, 's bizton hiszem, hogy a' rend és belbéke megyénkben zavartatni nem fog.”

Annak bizonyítására, hogy a *Stettner*-hirdette békés átalakulás illúziója nem a város lakosságának általános felfogását tükrözte, teljes terjedelmében közlöm azt a cikket – mint Sopron 1848-as történetének egyik legérdekesebb dokumentumát –, mely a gyõri *Hazánk* 1848. május 27-i számában „*Sopron, május*

elején” címmel, névtelenül, „Y” szignóval jelent meg.

„Hosszu elnyomatásunk alatt annyira hozzá szoktattak bennünket az *engesztelő politikához*, hogy most, midőn egészen más, szabadabb térre vagyunk állítva, nem tudjuk tájékozni magunkat, és önkénytelen visszaábrándulunk a régi amabilis táblabirói politicába. – Valjon mi áll ellene uraim, hogy a’ *fenét*, melly e’ nemzet életén rágódik egy ütessel gyökerestől kivágjuk? Mi áll ellene, hogy a’ hatalmat azok kezéből, kik eddig a’ bureaucratia alacsony, haszonleső eszközei voltak, – ’s e’ nemzetet az absolutismus igájába már félig behajtották: – végképen kiragadjuk? – Azt higyük-e, hogy az ember minden elv, minden lélek nélküli machina, mellynek az meggyőződése a’ mi neki parancsoltatik? Vagy, hogy az embernek political meggyőződése csak olyan, mint a’ hernyóbőr, mellyből az év, ’s időjárás fordultával kibujni lehet? És ti elhiszitek talán, hogy kik eddig az absolutisticus kormánynak oskolájában növekedvén, annak minden uton módon szolgálatokat tettek – ’s mint csak a’ Metternich-rendszer megkivánta olly hü bureaucraticus mogorva természetű emberek valának: most egyszerre máskép lesznek meggyőződve?

Oh régi, oh elavult alkudozásokkal teljes táblabirói politica!

’S valjon, ha azt elhiszitek, hogy ezen emberek most máskép vannak meggyőződve ’s még az új status formák mellett tehetnek szolgálatokat: valjon mit tartatok ’s mit *tarhattok* ez esetben felőlük?...

Én részemről mást nem tarthatok, minthogy illy emberek tulajdonképen sem előbb sem most meggyőződve nem voltak és nincsenek, hanem a’ »sic volo« és »iubei«-nak hü teljesítői valának, mert – jól megfizeték őket, **353**vagy ha volt meggyőződésök, az volt az, mellyet előbb követtek.

És ti illy emberek kezelése ’s eljárása mellett akartok-e *felelni* becsületes ’s általánosan tisztelt tagjai a’ f. m. ministeriumnak? Vagy tán azt hiszitek, hogy ez által szilárditjátok állástokat, ’s biztos alapra fektetitek e’ nemzet szabadságának jövendőjét? Ez nagy öncsalás volna: nagyrészen ellenségeinknek kölcsönöztök tekintélyt, hatályosságot, hogy a’ fegyvert, mellyet magatok adtatok kezökbe, ellenfelök használják.

Uraim! ne csaljuk meg magunkat: a’ rókából soha nem lesz bárány, ha bár farkát megkurtítják is: beszökik ugyan a’ boltba, hogy lárvát csenjen magának; de azért örökre ellensége marad a’ jó házi szárnyas állatoknak.

Hogy ezen urak csakugyan nem nyugosznak ’s minden sértett érdeket mozgásba hozván ellenforradalomra akarják felhasználni e’ terhes pillanatok, arról e’ törvényhatósági események kiáltó bizonyítvánnyal szolgálnak.

Most tartatott épen gyűlés a’ törvények miképeni alkalmazására, mellyben elhatároztatott, hogy az uradalmi gyámság alól felmentetett földmivelők érdekeit tárgyazó irományok *ezután is az uradalomnál fognak maradni* ’s az elencus tétetik be a’ megye levéltárába, ’s ezen elencust is az urodalmi ügyviselő maga készíti. No de ezt nem lehet csudálni, mert e’ megyét már régtől az urodalmi tisztviselők, különösen ügyvédek kormányozták.

Elhatároztatott továbbá, hogy ámbár a’ sz. biráknak husszor annyi dolguk lesz, mint eddig volt; azért őket *szaporítani nem szükséges*, mert ugy mond első alispánunk »mi törvényt nem alkothatunk«. Istenem! és ezen ember volt már két országgyűlésen követje sopronmegyének! Az események rohama, melly annyi tárgyra igénybe vette az országgyűlés figyelmét, nem engedte meg, hogy az minden csekélységekre, még a’ törvények miképeni alkalmazására is kiterjeszkedhessék, annyival inkább miután szoroson véve ennek hivatása a’ főbb elvek kimondásában már megkellett volna szünni, mert minden további intézkedések már

az összes nemzet gyülekezetének teendői közé tartoznak. Aztán szeretném én azt a' törvényt látni, mellynek életbe léptetése meg nem engedtetik, mellynek betöltésére a' törvényszerű módokat használni nem szabad. Ez satírja volna minden törvénynek.

De másutt lappang a' dolog bibéje: a' hanyag igazságszolgáltatás által akarják ő kegyelmük népszerűtlenné tenni a' ministériumot 's az új statusformákat.

'S mindenben azt igyekeztek kimutatni, hogy a' törvények foganatosítása gyakorlatilag lehetetlen 's ennek életbeléptetésének ellenkezésére minden indirect alattomos utakat felhasználnak.

Állandó törvényszék is javasoltatott jeles alügyészünk által; de sikertelenül. Hogyan is teheszünk valamit, midőn az első alispántól kezdve majd minden tisztviselő (kivéve a' kiveendőket) a' gyalázatosan megbukott adminisztratori rendszer kifolyása?

Ezek keztfogva a' papokkal, kik már nyilvánosan papi üléseket tartanak 's ministerium ellen készülnek izgatni: Sinodus tartását kérik, 's nem akarják megengedni, hogy: »az ő javaik más hitfelekezetű által kezeltessenek« stb. felhasználandanak minden hatalmukban levő módokat és eszközöket, még magát a fanatismust is a' népet saját rendelkezésük alá hódítani.

Mi sejtjük megyénkben e' zavarok láthatlan fejét; de még hallgatunk; csak azt kívánjuk, hogy egy erélyes főispánnal látassunk el, kinek sem urodalmi ügyvédek, sem *elkergetett adminisztrátorok és főispánok* nem tanácsolhatnak, hanem maga belátása után működend az újjá született haza érdekében.

A' nemzetiörtség ügye itt olly csigalépéssel halad, hogy csaknem vontatók kellenének neki. Sok helyen a' nép már alig várja, hogy rendeztessék.

Követválasztásainkra minő kilátások vannak? a' már elmondottakból gyanítani lehet. Egy kerületben *bukott főispán*, másban *bukott adminisztrátor* 'stb. stb. tolakodnak fel nagy alattomosan 's valjon urak! nem ellenactiók szüleménye-e az illy készületek?...

Ezennel közhírré tesszük, – hogy ha van e' hazában olly kiugratott adminisztrátor, – ki előbb a' Metternich-Apponyi absolutisticus elvek mellett olly egész a' bunkós durvaságig küzdött, mint az itt érintettek 's meg van benne egyszersmind a' szükséges szemtelenség is, most [354](#)szépemberül (ki előbb a' népjogainak gyilkosa volt) feltolni magát; iparkodják e' megye régi factorainál jelenteni magát: ezek elfogják őt küldeni a' nemzeti gyűlés elé – szégyenpadra!...

Uraim! ha boldogulni akarunk: *le a' régi emberekkel*; ugy a' felsőbb hivatalokban mint a' megyéken! mert a' *külellenség* ellen lehetséges a' győzelem, mert férfhoz illő nyíltsággal találkozhatunk vele a' sikon; de a' *belellen* titkosan rágja el a' nemzet életgyökereit 's az egyetértés, 's összefogás szétzuzásával ellesi a' legkedvezőbb alkalmat, hogy megsemmisítse szabadságunkat.

A' középponti bizottmánynál a' radical pártnak alig van egy pár embere, mind csupa pap és régi pecsovic, vagy a' papok befolyása által disponibilissá vált falusi jámborok.

Innen következett, hogy mind a' volt pecsovic előkolomposok választattak követválasztási összeirókká. Egy embert, ki ellen a' nép méltó ellenszenvé olly nagy mértékben nyilatkozott, hogy példátlan gyűlölésséggel még az állandó bizottmány tagjainak sorából is kizárta: noha a' két alispán minden újmutogatásokat kérdés változtatásokat használt őt becsusztathatni – most uraim! kiküldenek a' népközé összeírásra... és több illy incarnatus czimeres régi embereket. És így akarják előmozdítani az exfőispán és exadminisztrátor követségi

ügyét.

A' nemzet alkotmányos életének mezejéről már nagy részt elüsztek a' sáskák; de még a' sáskakommissarius – hihető hivatalának nagy fontossága miatt maig *sem függesztetett fel*.

Uraim! legyünk méltányosak: ennyi figyelmet csakugyan megérdemel!

Ezt csak annyiból említettük meg: mert ezen jó ur *kifordított* bundájával – mint látszik – nálunk igyekszik hatásra vergődni.

Még türeink egy darabig; de ha élire állítanak, a' nyilvánosság minden eszközeit felhasználjuk hogy az érdekelt »nagy népbáratokat« (???) a' néppel megismertessük, hogy azon esetre, ha jóremény fejében köztük megjelenni fognának: őket érdemök szerint illőleg fogadja... Tegyetek bár mit, mi »esküszünk, hogy rabok többé nem leszünk!«

Íme, *Petőfi* halhatatlan *Nemzeti dalának* kissé önkényesen elváltoztatott refrén-sorával zárul ez a valóban forradalmi hangú tudósítás, melynek minden sorából kicsendül a még alig kivívott népszabadság féltése s a bátor állásfoglalás a városunkban és megyénkben is egyre jobban szervezkedő reakcióval szemben.

Hogy mennyire nem túloz az ismeretlen cikkíró, bizonyítja az a tény is: a győri *Hazánk* 1848. június 3-i számában *Stettner Lajos*, akinek a tudósításaiban eddig inkább a forradalom fékezésének a tendenciája érvényesült, szintén meglátja már azt a veszélyt, ami a városi és megyei *tisztújítás* alkalmával a reakció előretörésében jelentkezett. Fogalmazása természetesen óvatosabb az előzőeknél, de így is rávilágít a választások körüli visszasságokra, a reakció mesterkedéseire:

„A' tisztválasztási előzmények 's a' tisztválasztás folyamatában mutatkozott jelenetek, t. i. mi módon erőködött egy ugy czimzett »*Bürger-Verein*« czimű párt a' városi egész szavazó közönséget megnyerni – ön véleményeit 's egyéneit feltolni – meglepő volt 's habár nem lehet is mondani, hogy ő törvénytelen eszközöket használt volna: annyi azonban bizonyos, hogy a' közvélemény szabad nyilvánulását gátlá 's a' szabad választást meghiusítá.”

Ugyanebben a tudósításában ad hírt arról is, hogy a „*megyei bizottmányi ülés*” határozata értelmében – a miniszteri felhívásra – *Sopron* város „*50.000 e. forinttal fog a' haza oltárára járulni*”. Dicséri az „*önkéntes adakozókat*”, majd *Stettner*⁵⁽²⁴⁾ tőle szokatlan éles hangon így fejezi be híradását:

„Vannak egyének, kik erejüket haladva készek az áldozatra; de van haszontalan féreg is, ki a' hon emlőin nádályként csüng 's életerejét szipolyozza, így p. o. tegnap délután egy itt lakó gazdag, de fukar grófot keresett-meg egyik küldöttség 's ő aristocraticus göggel nyilatkozott, hogy illy criticus időben semmit sem adhat: – e' tény villámként járta-át a' hő keblü városi közönséget – kemény kifakadások történtek 's néki – mit érdemelt – macska-zene tervezeték – 's erre ő megérezve a' kén-szagot 40 e. ftot **355**adott. – Dicső hazafi, ki a' hazát ugyan semmire sem méltatja, de a' macskazenétől fél 's ezért ad 40 e. forintot.”

A korabeli hírlapokban fellelhető 1848-as soproni vonatkozású adalékok tanúsága szerint a „nagy idők sodrában” városunk és megyénk lakosságának túlnyomó többsége derekasan helytállt. A szabadságeszme fáklyájának fénye – melyet tanulóifjúságunk emelt magasra – a városi polgárság számára is megvilágította azt az utat, amelyen haladva, a földrajzi közelség ellenére, feloldható Bécs lidérces hatása. S hogy mennyire nem frázisként hangoztatták legjobbaink a „Nemzeti dal” refrénsorát, néhány hónap múlva a

csatamezőkön vérük hullásával is bizonyították, számosan pedig a Habsburg megtorlás mártirjaiként tették felejthetlenné nevüket városunk történetében.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Helytörténeti adattár / Horányi István: Rát Máttyás soproni kapcsolatai

Horányi István: Rát Máttyás soproni kapcsolatai

„A magyar nyelv és műveltség gyarapodására nézve pedig Pázmány és Szenci Molnár Albert kora óta, egy hazafi sem tett többet, mint ő a Magyar Hirmondó által.”
(Kazinczy: Rát Máttyás)

Magyarországon a XVIII. század második felének kulturális és tudományos fejlődésének útját a nyelvújítók harca, a magyar nyelvű sajtó megteremtése, tudóstársaságok megalakulása jelzi. Mária Terézia uralkodása alatt a cenzura veszít egyházi jellegéből, lehetőség nyílik a kultúra, az irodalom megújulására. A magyar felvilágosodás 1795-ig tartó szakaszára jellemző a konzervatív-patrióta nemesség ellenállása az egyre radikálisabb társadalmi eszmékkel és irodalmi propagandával szemben. Ez az udvarhú magatartás gátat igyekezett állítani Bessenyei, Kazinczy magyar nyelvű irodalom megteremtéséért vívott harcának. A magyar nyelvűségért vívott harcban igen jó segítő társnak bizonyultak a hírlapok. XVIII. századi hírlapjaink nagy része kapcsolatban állt az iskoláztatással. Az 1777-es Ratio Educationis is előírta az újságok olvasását és megmagyarázását, de még nem ismerte el a magyar nyelvet. 1790-ben a soproni evangélikus líceum tanulói megalapították a Magyar Társaságot, melynek célja és feladata az újságok olvasása, a magyar nyelvű irodalom népszerűsítése volt. A magyar nyelvű sajtó megteremtésében úttörő szerepe volt *Rát Máttyásnak*, mint az első magyar újság, a Magyar Hirmondó szerkesztőjének. Munkásságának ez a felbecsülhetetlen értéke teszi szükségessé soproni kapcsolatainak a felelevenítését és ismertetését.

Rát Máttyás 1749-ben született Győrben, polgári szülők gyermekeként. Tanulmányait ugyanott, Modorban, Pozsonyban és Sopronban végezte le. Soproni diákoskodásának éveit meghatározni igen nehéz – de rendelkezésünkre áll az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött albuma¹⁽²⁵⁾ melyben 1772–1788-ig barátai és jóakarói által írt emlékkeresek és ajánlások vannak – valamint az OSZK Aprónyomtatványtárában meglévő, *Farkas Ádám* ev. rektor tiszteletére írt és Siess János nyomdájában kinyomatott költeménye.²⁽²⁶⁾ Ezek alapján az 1772–1773-as évekre tehetjük soproni diákéveit. Itt fejezhette be 1773-ban hazai tanulmányait, és indult hazai majd külföldi körútjára. Tartózkodásának helyeit és pontos idejét az album segítségével nyomon követhetjük. Ez az album egyébként a kor albizáló tevékenységének igen jellegzetes terméke. Ugyanis a protestáns szegény szülők prédikátori hivatalra készülő gyermekei között megszokott dolog volt az albizálás, vagyis emlékkönyvbe való bejegyzés az adakozók nevével, akik pénzzel vagy akár csak egy szép hangzatos Horatius vagy Seneca idézettel támogatták őket. *Kis János*³⁽²⁷⁾ 356. önéletrajzában „Albizálásom története” című fejezetében rávilágított a kor e szokására, melyben a pénzszerzés csak másodrendű szerepet töltött be. A jól fizető evangélikus megyéket (Turóc, Liptó) nem is járták – csupán az írókat, tudósokat keresték fel.⁴⁽²⁸⁾

Soproni jóakarókkal is találkozunk szép számmal. 1773. február 11-én és 26-án Wietoris Jonathan, Torkos Sámuel és Gamauf Sámuel, 1773. március 8-án és 11-én Hajnóczy János Károly, Bóth Ferenc, Fabricius

András, Bachich Isván, Lacsny György, Seltenreich Pál Illés, Bárány Pál, Semmelweis Sámuel, Toepler Sámuel, Nagy János György és Konrád András jegyezte be a nevét.⁵⁽²⁹⁾ Majd néhány pozsonyi bejegyzés után 1773. április 6-án és 8-án rokonai írták be nevüket az albumba. Ráth Ábrahám, Ráth János, Ráth Erzsébet és Krisztina, Ráth József. Íme Ráth Erzsébet bejegyzése:

„Azon légy, hogy Isten eleibe állhass, mint egy megpróbáltatott és olyan munkás, ki nem szégyenül, sőt igazán fejtegeti igazságnak beszédét.”

Egyébként ezek az egyedüli magyar nyelvű bejegyzések. 1773 szeptemberében az új tanév kezdetén már Göttingában találjuk, 1773 szeptemberétől valószínű külföldön tanult egészen 1778. április 6-ig. 1778. április 6-án Lágler György a következő beírással üdvözli az ismét Sopronban tartózkodó Rát Mátyást:

„Hormo homini deus, homo homini lupus
Ember az embernek isten, de az ember az embernek farkas.”

1779-ben pedig már Pozsonyban tartózkodott. Sopronba való visszatérése idejében jelent meg a sajtótörténet eddig még alig ismert *Wochenschriftje* (hetilapja).⁶⁽³⁰⁾

Felmerülhet a kérdés: lehet-e valamilyen összefüggés Rát és az újság között. A kérdés maximális pontossággal eldönthető. Rát 1779-ben már Pozsonyban tartózkodott és nagy tervén, egy magyar nyelvű hírlap kiadásán és szerkesztésén dolgozott. Tehát nem valószínű, hogy ennek munkálatai közben még német nyelvű hírlapot is szerkesztett volna. Révai Miklósnál olvashatjuk Báróczi megjegyzését, mely szerint Bessenyei érezte először a hírlap nemzeti fontosságát és Rát Bessenyei közreműködésével indította meg a Magyar Hírmondót.⁷⁽³¹⁾ Ez a megállapítás azonban nem nyer sehol sem igazolást.

Pozsony a magyar sajtótörténetben igen előkelő helyet foglal el, az újságok koraiságát és számát tekintve. 1721–22 *Nova Posoniensia* 1764–1929-ig *Pressburger Zeitung* és az első kéthetenként megjelenő *Wochentlich zweymal neukommender Mercurius* 1731–34-ig. Kedvezett a hírlapkiadásnak, hogy Pozsonyban több nyomda is működött. 1770-ben alapította *Patzkó Ferenc Agoston* nyomdáját például, mely azután a Magyar Hírmondót nyomta az elsőtől az utolsó számig.

Rát Mátyás és Patzkó Ferenc 1779 júliusában közösen egy „Előre való tudakozódást” adtak ki. Ebből egyetlen eredeti példány sem ismeretes – azonban ezt a programot az első évfolyamhoz írt utószóval együtt a Hírmondó alakjában újból kiadta. 1779. júl. 24-én visszaérkezett a folyamodványuk a helytartótanácsához. 1779 októberében kapták meg a szabadalmat Patzkó Ferenc.⁸⁽³²⁾ 1780 januárjában már meg is jelent az első szám.

A tartalom az előre jelzett programban megfogalmazott irányt követte. A híreket magyarázatokkal látta el. Gazdasági tudósításokat, tanácsokat, meteorológiai feljegyzéseket is közölt. Helyi híreket ³⁵⁷igen ritkán, verseket még ritkábban közölt. Az 1780-as évfolyam 551. lapján közli *Gyöngyösi János* leoniusát.⁹⁽³³⁾ Ekkor még aggodalmát fejezte ki a leonius verselés elterjedésével kapcsolatban. Felismerte a forma és a külső alak uralmát a tartalom felett. Rát nem ismerte közvetlenül Gyöngyösit, valószínű, hogy Rát egyik barátja juttatta el a versét a Hírmondóhoz. 1781-ben a Mária Terézia halálára írott Gyöngyösi-vers már nemcsak a tetszését nyeri meg, hanem dicséri is, és már nem félti a magyar verselést a leoniusától. Idegen nyelven írt verset azonban csak akkor közölt, ha a szerző a nyomdai költségeket fedezte, és akkor is csak toldalékkal csatolta a laphoz.

Tudományos dolgokkal is foglalkozott. Matematikai dolgozatokat írt a kör négyesítésének

problémájáról. 1780. júl. 25-én a budai egyetem felavatásáról közölt tudósítást – majd több számban foglalkozott az egyetemek történetével. Rát a közművelődés szolgálatába állította a Magyar Hírmondót. A magyar nyelvű irodalom szükségességét hirdette és több ízben szállt síkra a meghirdetett elvei mellett. A Hírmondó figyelembe vette a nyelvjárást és próbálta azokat egységesíteni. Az újság szerkesztésének sokkal sokoldalúbbnak kell lenni, és ez nagyobb szőismeretet követel a szerkesztőtől és az olvasótól is. Rátnál tudatosodik ez a probléma, és mikor a 1782-ben búcsút vesz a Hírmondótól, így írt:

„ez még csak a kezdet vala, melyre legfőképpen szók körül való keresgélés hivatott, sok külföldi dolgok nem lévén meg magyarul elnevezve.”¹⁰⁽³⁴⁾

A polgárság és nemesség kényelmessége, elzárkózása az újtól, maga után vonta, hogy a megváltozott társadalmi és gazdasági körülményekhez jobban igazodó talán jobban, de minden esetre előbb alkalmazkodó német nyelvet művelte.

Rát a Hírmondóval igyekezett az igen szép számú (320 fő), meglehetősen különböző érdeklődésű és társadalmi helyzetű előfizető számára érdekeset írni. Próbálta ellensúlyozni az idegen nyelvű hírlapok népszerűségét, olvasottságát. Tudósításai, tudományos ismertetései érdekesek és a kor kulturális-tudományos fejlettségéhez mérten pontosak és helytállóak voltak. Elsősorban a német hírlapok elterjedését igyekezett csökkenteni. Megállapíthatjuk, hogy a Magyar Hírmondó éppen a programjában megfogalmazott jellegénél fogva nem lehetett a nyugati újságok hírforrása, miként ezt a német hírlapok teheték a magyar újságokkal szemben. Így hazánkban nem a hírközlő újságok jöttek létre elsősorban, hanem szépirodalmi tárgyú, a tudományosság igényével fellépő hírlapok. Előfizetői névsora, melyet Szinnyei József közölt¹¹⁽³⁵⁾, tanúskodik arról, hogy hol és kik olvasták a Hírmondót. Erdélyben, a Dunántúlon, Tiszántúlon, Duna-Tisza közén, parasztok, orvosok papok, grófok, szenvedélyes bibliofilek (Ráday Gedeon), tudósok (Tessedik Sámuel), külföldön 3 spanyol és három francia előfizetője volt. Sopronban: Konrád András orvos, Farkas Ádám, az ev. isk. rektora, Jezerniczky Károly, Toepler Sámuel ev. lelkész és Wietorisz Jonathán rendelték meg a Hírmondót. Valószínű valamelyikük tudósítója is volt az újságnak, erről számos soproni vonatkozású közlemény tanúskodik.

Rát az 1782. év 101. számában búcsút vett a közönségtől és a Magyar Hírmondótól.

„Nem kérkedékenységből, (jól lehet más jótéteményjeivel igen-is illendő dolog dicsekedni) hanem inkább a Magyar Nemzet javát s diszét munkálkodó igyekezetre lehető ösztönül, jelenti, hogy ezen csekély munkáért tapasztalta mind a két Hazában lévő, mind külső országokban meg-telepedett Magyaroknak, sőt más idegen Nemzet-féléknek hozzája való különös nagy jó-akarattjokat.” – írta utolsó levelében.

Megkezdett munkáját olyan ember kezébe igyekezett helyezni, aki méltó lett volna a magyar nyelv művelésének ilyen irányú munkájára. A Hírmondó szerkesztőjének Révay Miklóst szerette volna megnyerni, de Révay nem tartotta meg a szavát, és így ez a terve meghiúsult. Maga Révay 1784-re szóló Előtudósításban ³⁵⁸adta hírül, hogy a Hírmondót nem ő, hanem arra érdemesebb férfiú fogja tovább szerkeszteni és az a szerkesztő, ahogy írja:

„és ugyan olly szorgalommal neki készül munkájának: hogy azt azon virágzó és kellő állapotra hozhassa, amelyben volt első kezdője és írója, ama tudós, és nagynevezetű Ráth Mátyás ur alatt.”¹²⁽³⁶⁾

A Magyar Hírmondó néhány számát ezután Révay szerkesztette, majd Barczafalvai Szabó Dávid váltotta fel.

1783-ban Rát Győrbe távozott és a község lelkésze, majd néhány év múlva a dunántúli evangélikus eklézsiák superintendense lett. Kinevezésében részt vett Gamauff Sámuel soproni lelkész is. Kis János szerint olyan embert választottak, akivel tudományokban nem mérkőzhet senki.¹³⁽³⁷⁾ 1786 után visszavonult. 1788-ban a nők részére egy imádságos könyvet adott ki, 1789-ben ismét a község lelkésze lett, ezt a hivatalát egészen halála napjáig, 1810. január 10-ig viselte.

Kazinczy, mikor értesült Rát haláláról, így írt Kis Jánosnak:¹⁴⁽³⁸⁾

„Áldott legyen emlékezete a jó hazafinak és világosság fiának.”

Végül Rát Mátyásnak az életművéről szóló saját nézete álljon itt:

„Írása akármilyen volt, de szándéka és igyekezete felől bizvást mondhatja, hogy az jó volt. Ha valamikor az Ő olvasóinak hasznos mulatságot szerzett, ha kiknek valamiképpen javokra szolgált: azt tartja leg-betsesebb jutalmának, gyönyörűségének.”¹⁵⁽³⁹⁾

A hálás utókor feladata volna, hogy a magyar művelődés ilyen nagy munkásainak vagy egy szobrász alkotásában vagy csak egy ilyen kis tanulmányban is, de az emlékét megőrizze.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Helytörténeti adattár / Kövecses Rezső: Dorffmeisternek tulajdonított képek az egri képtárban

Kövecses Rezső: Dorffmeisternek tulajdonított képek az egri képtárban

Dorffmeister István a magyarországi barokk festészet kiemelkedő alakja szinte teljesen összeforrt Sopron barokk művészetévé, mégis jelentősebb munkái nem magában a városban találhatóak. Bravúros ecsetkezelését, nyugtalan kompozícióit, melegvérű színvilágát másutt és nem annyira a soproni Liszt Ferenc Múzeumban tanulmányozhatjuk legjobban. Itt a művészettörténeti kutatás már több képről leválasztotta a nevét, hiszen valaha bármely kép felmerült Sopronban azonnal az ő nevéhez kapcsolták, mert más festő e korból nem volt ismeretes. Ma már legalább 12 kortársáról tudunk, akik hosszabb-rövidebb ideig e városban tevékenykedtek. De hasonló módon a Dunántúlon is az ő nevét emlegetik a freskók és függő képek szerzőségénél. Ideje volna már egy alapos Dorffmeister katalógus megállapításának, amivel – mint po. az egri esetből látni fogjuk – csak Dorffmeister nyer.

Az egri Dobó István Vármúzeum képtárában ugyanis két kép szerepel Dorffmeister neve alatt; e dolgozat célja, hogy taglalja, mennyi joggal viselik e festmények a soproni festő nevét.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Helytörténeti adattár / Kövecses Rezső: Dorffmeisternek tulajdonított képek az egri képtárban / I.

I.

A képtár katalógusában az első képről ennyi áll: „Dorffmeister István. sz. Bécsben 1729: Az utolsó vacsora. Olaj, rézlemezre. 22x17 cm. A képet Szmrecsányi egri érsek vásárolta Kerekes Arvéd hagyatékából 1931-ben.”

A kép Krisztust ábrázolja tanítványaival egy klasszikus stílusú teremben. A Megváltó a kép jobb oldalán helyezkedik el az asztal előtt, a mennyezetről egy 359biedermeier stílusú lámpa csüng le. A háttérben egy nő óntányért tart a kezében. A megvilágítás több oldalról jön. A barokk képek kompozícióival szemben ezé a képé frizszerű, perspektíva nélküli. Nem találjuk Dorffmeister jellegzetesen háromszögű és átlós kompozícióját. A színek és fények ritmikus hullámzásának, az alakok életerőtől hullámzó mozgásának nyoma sincs. Az alakok anatómiai megfogalmazásában sok a hiba. A színek meleg zöldek és igen meszesek, ugyanazok szerepelnek, a kép egyhangúvá válik: kilenc figura közül háromnak zöld a köntöse. Kettőé pléhszerű. Az uralkodó zöld szín egyáltalán nem jellemző a soproni festőre. Egyebekben is apróbb ügyefogyottságok jelentkeznek, amelyeket Dorffmeisternél nem találunk. Hat apostol ugyanis balkézzel vet keresztet. 360A jobb szélén elhelyezkedő apostol gitárszerű hangszert tart a kezében, ilyesmi sem szerepel az Úrvacsora-ábrázolásokon. A mennyezetről lelógó lámpa kiesik a képből, formája sem szerepel a barokk időkben.

Helytelenül Dorffmeister Istvánnak tulajdonított kép az egri képtárban

Dorffmeister István nevén szereplő kép az egri képtárban

Mindez arra mutat, hogy Dorffmeister nevének használata nem indokolt. A rézlemez sem lehet több százévesnél, oxidációja minimális. A festmény keletkezését tehát kb. 100 évvel tehetjük korunk elé; a művész nevét meg nem érdemlő műkedvelő vagy jelentéktelen kontár készíthette. Mégis volt-e valami mintaképe? Az ausztriai Lambach kolostorban van egy freskó, melynek festőjét [361](#)Altomonte Mártonban vagy Heindlben jelölik meg. Ott is az Utolsó vacsora szerepel, az elrendezés, eltérően Leonardo da Vinci szimmetrikus kompozíciójától, akár az egri képen, olyan, hogy Krisztus a kép oldalára szorul, feltűnő a félig háttal forduló leány a tányérral, amely alak végső fokon Tizian berlini Laviniájára megy vissza, szintén szerepel. Az egri kép festője nyilván ismerhette a lambachi freskót, tán emlékezetből, tán képről, tán a helyszínen másolta magának, hozzáteve, ami gyenge képességeiből tellett. Egerbe a kép, mint a katalógus mondja, Kerekes Arvéd hagyatékából került. Szerzetesi név, könnyű a kapcsolatot megtalálni a kolostori

mintaképpel.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Helytörténeti adattár / Kövecses Rezső: Dorffmeisternek tulajdonított képek az egri képtárban / II.

II.

A második kép címe Két kerubfej. Leltári száma 55.47 jelenleg a képtár raktárában lappang, bár jobban megérdemelné a kiállítást, mint az első darab. Falemezre ragasztott olajkép. 44x39 cm. 1946-ban került el a kiállításból.

Míg az Utolsó vacsora képet kérdőjellel tulajdonítják csak Dorffmeisternek, addig az 1926-os katalógus a két kerubfejet minden kétely nélkül Dorffmeister nevére írja. 1938-ban restaurálták.

Két angyalfejet ábrázol, az elülső kevésbé eltakarja a mögötte lebegőt. A világítás balról jön. Sajátságos a különbség a két fej kidolgozásában: míg az elülső jól megformált, rajzilag, anatómiailag tökéletes, amellet kedves arckifejezésű, a hátrább levő kövérkés, szinte vízfejű. Könnyedén megfestett kép. Azt az érzetet kelti, hogy a jobbik kerubfejet valahonnan másolták, a hátsó fejet azonban ügyefogyottabb kéz vetette vászonra. Sok minden vall ugyan Dorffmeisterre, de ha képein hasonló kerubfejeket találunk is, teljesen azonos nem akad, így a soproni városháza mennyezetképéhez készült vázlaton, az árvaházi oltárképen, a nyuli Szent Norbert oltárképen stb., de a színek világa, a meleg szürkés és zöldes hangulat viszont elvitatja a mestertől.

Ilyen tanulmányokat a barokk festők műhelyeikben tartottak, ismerünk ilyen Sambachtól, a kremsi Schmiedtől is, sőt a soproni Schaller képein gyakran megjelenő repülő angyalhoz is készült ilyen séma, 1944-ig a dóm sekrestyéjében volt, valószínűleg a bombázáskor elpusztult. Sőt a Storno-gyűjteményben három efféle angyalfej van kiállítva, néhány pedig a raktárban. Ezeket Dorffmeisternek tulajdonítják, mert együtt kerültek a gyűjteménybe több Dorffmeister-vázlattal. Rubens angyalaira emlékeztetnek, sajnos nincsenek valami jó karban. Az egri kép baloldalán törés húzódik, tán egy nagyobb kép töredéke volt. Dorffmeister általában jelezni szokta a munkáit, a két kerubnak semmiféle jelzése nincs, tehát ez is amellet szól, hogy nem sok minden támogatja a neki való tulajdonítást. Az egri Aszalay-gyűjteményből származik. Aszalay József papi ember volt és az 1870-es években halt meg. Kapcsolatot tartott ugyan fenn a soproni Sebestyén Gábor nevű jogásszal és íróval, de az már túlzottan merész következtetés volna, ha ezt a tényt a soproni szerzőség mellett akarnánk felsorakoztatni.

Meg kell tisztítani Dorffmeister életművét a hibásan neki tulajdonított képektől, főleg a gyengéktől!

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Helytörténeti adattár / Hajnóczi Dániel 1739. évi városleírása Sopronról II. rész

362 Hajnóczi Dániel 1739. évi városleírása Sopronról II. rész

Kivonatolta és latinból fordította Waigand József, jegyzetekkel ellátta Csatkai Endre

A következőkben Hajnóczi kéziratának abból a részéből mutatunk be részleteket, amelyekben Sopron történetét írja le.

A római idők emlékét őrzik Sopronban és környékén a holt kövek, sírmaradványok, romok, érmek és más emlékek is, amelyeket hol itt, hol ott ásnak ki a soproni mezőkön. Így az a sírkő is, amelyet a városháza falában őriznek. Ez akkor került napvilágra, amikor az épület leégett, és alapfalait újraásták. Emlékül helyezték el akkor az új épület falába. Felirata így szól:

M. VIBIUS C. F. ANIENSIS VET. LEG. XV. APOL. AN. XXXI. H. S. E. T. E. I. ARBITER ET T.
MURSI. H. [61\(40\)](#)

Ezt a feliratot általában így olvassák: Marcus Vibius Caii filius Aniensis Veteris Legionis decimaequintas Apollinae annorum viginti unus hic sepultus est. Titulum fecit Julius Arbiter Lucii Lartii et Titi Mursi haeres.

Más ilyen síremlékekről is megemlékeznek újabkori íróink. Egyet magam is láttam a somfalvi templom falába beépítve [62\(41\)](#), de már nem emlékszem a szövegére. Ezt a sírkövet ott helyben ásták ki.

Ha azt kérdezed, vajon olyan messzire terjedt-e ki a régi rómaikori Sopron, egészen biztosat erre bajos felelni. Annyi bizonyos, hogy a Sopron-környéki földeken a mélyebben szántó ekék igen gyakran ütköznek bele kövekbe, amelyek régi falak maradványai. Másfelől az is igaz, hogy a régiek általában a városfalakon kívül szoktak temetkezni, a főútvonalak mentén.

(A szerző azután hosszasan tárgyalja, melyik római várossal kell a mai Sopront azonosítani, és azon a véleményen van, hogy az egykori Scarabantiával azonos. [63\(42\)](#) Idézi ezzel kapcsolatban Ritter Pál versét, amelyet a soproni 1681-es országgyűlés alkalmával írt: „Sopronii, prius urbs fuit haec Scarabantia dicta. Conventus regni summus celebratur illo Eleonoraе humeris Augustae sacra corona Imponitur, toto ter precante Senatu.” [64\(43\)](#)

Ez a római korabeli Sopron a népvándorlás viharaiiban pusztult el. Innen származik német neve: Ödenburg. A később újjászületett várost II. Henrik császár adta Szt. István királynak, mint húga, Gizella királyné nászajándékát. [65\(44\)](#)

(Hajnóczi a következőkben Sopron történetét adja elő a királyok idején. Most már okleveleket idéz, még hozzá meglehetősen jártassággal. Említi Zsigmond király 1422-ből való oklevelét, amelyben a városházát adományozza Sopronnak, Mátyás király ún. arany bulláját; beszél arról, hogy Mátyás Bécs ellen vonultában „amint beszélük, a Festetics palotában szállt meg a városházával átellenben. Itt [363](#)ugyanis ma is láthatók még a Corvin nemzetiség jelvényei.” [66\(45\)](#)

Majd a középkor végén járó virágzó kereskedelemről szól Hajnóczi, megjegyezve, hogy bár akkor zsidók még lakhattak és kereskedhettek Sopronban, mégis a keresztények kereskedése is nagy volt. [67\(46\)](#) Azután elbeszéli, milyen vitákra került sor a Gergely-naptár bevezetésekor 1584-ben. Az ev. városi tanács ti. ellenállt a bevezető rendeletnek, mire Ernő főherceg Bécsbe rendelte a városi tanácsot és súlyos fenyegetésekkel elérte, hogy végre elfogadták, kivéve egy tanácstagot, Pápay Imre ötvöst.) [68\(47\)](#)

Gimnáziumunk régen nem ott volt, ahol ma. A mostani iskola magánház volt, amelyet csak a múlt században alakítottak át gimnáziumnak és temetőkertté. Régen az ún. latin iskola a Pflasteren volt, a Szt. Mihály és Szentlélek temploma között. Úgy mondják, hogy ennek az iskolának alapítója Hummel Kristóf polgármester volt 1557-ben, aki házát és kertjét bocsátotta ily módon a közjó rendelkezésére. Ez iskola

1674-ig állott fenn és számos kiválóságot nevelt a hazának. Amikor ez évben elvették, az evangélikus diákok, a Nádasdi grófok várába, vagy pedig a stájerországi Grazba utaztak.⁶⁹⁽⁴⁸⁾

(A város XVI. századbéli történetében megemlékezik a jó és rossz esztendőkről.)

1577-ben végzetes tűzvész ütött ki, mely az egész Balfi utcát elhamvasztotta. 1579-ben akkora havazás volt, amekkorára azóta sem emlékszik senki. Nemcsak a házak bejáratát torlaszolta el a hó, de a városkapukat is teljesen eltemette. Sokan éhen veszttek volna, ha a szomszéd községek nem sietnek segítséget hozni és a torlaszokat eltávolítani. 14 napon keresztül a Sopron felé vivő utak teljesen járhatatlanok voltak. Félni lehetett, hogy hóolvadáskor belvizek árasztják majd el a tájat. Szerencsére azonban az olvadás lassan ment végbe. Március végén már annyira tavaszias volt az idő, hogy a szőlők kihajtottak és nagyszerű termést ígértek. Szent György napja előtt viszont olyan éjszakai fagyok jöttek, hogy úgy látszott, minden remény odavész. Mégis utóbb az idő kegyes volt Sopron szőlősgazdáihoz, és a vártnál kétszer-háromszor bővebb volt a termés. Azt lehetne gondolni, hogy ily bő termés mellett erősen leestek a borárak, de korántsem! Magasabb volt az ára, mint napjainkban. Akkor ugyanis a város körüli szőlőskertek terjedelme még sokkal kisebb volt. Azóta számos erdőt kiirtottak, mely valamikor a tüzelő-ellátását szolgálta. Ezek helyébe is szőlőskertet telepítettek. Így azután vannak évek, amikor valósággal fürdünk borban. A termelés eszközeinek és a munkaerőnek ára egyre növekszik, a bor ára pedig változatlanul áll. Ennek következtében a szőlőmunkások gazdagszanak, a szőlősgazdák pedig, akik pénzüket ebbe fektették, szegényednek. Aki a szőlőtőkék alá ásta el saját tőkéjét, bizony nem sok kamatot lát belőle.

Az 1584-es esztendő szomorú emlékű: pestisjárvány tört ki júliusban, és egészen a következő év elejéig pusztított. Volt olyan nap is, amelyen 16 halottat vittek ki a temetőbe. Alighogy ez a csapás elült, másik jött helyébe: 1585. január 25-én azt a külvárosi részt, amelyet Ógabona térnek nevezünk, erősen megrongálta a tűz; sikerült azonban az összes polgárok összefogásával elfojtani. Ebben az évben egyébként még kétszer pusztított tűzvész: húsvét utáni harmadik Jubilate (örvendezetek) vasárnap „Ejulate” (jajgassatok) vasárnapra változott az egész Neustift (Újtelek) körüli külváros lakossága részére, és csak kevésen múlt, hogy a belvárosba is át nem ³⁶⁴csapott a tűz. A ferences templom tornya már lángolni kezdett, amikor sikerült megállítani. A harmadik tűzvész szt. András napján tört ki (nov. 30) és elpusztította azt a városrészt, amelyet Hosszú sornak és Kis-Pócsi utcának neveztek.⁷⁰⁽⁴⁹⁾ Oly erővel pusztított, hogy nemcsak az állatok veszttek oda, de nagyon sok ember is a lángok közt, a füstben vagy a romok közt vesztette életét. Ezekhez a felsorolt bajokhoz járult, hogy ugyanebben az évben nagy szárazság pusztított. A legelők teljesen kiszáradtak, a folyók pedig kiapadtak, még a Lajta is. Moson megyében és a Csallóközben több helyen kigyulladt a mező és lassan teljesen leégett, nyomasztó füsttel töltve meg a környék levegőjét. Csak az őszi esőzések vetettek véget ennek a csapásnak. Kárpótlásul viszont a nagy meleg igen jól tett a szőlőknek. Bőséges szüret esztendeje volt a következő, 1686-os év is, amikor kevésnek bizonyult minden hordó és tartály, és kicsinek a pincék. A hordók ára ugyanakkora volt, mint a benne levő boré! Egyébként a mi korunkban is volt már három ilyen szerencsés szüreti esztendő: 1719, 1727 és 1730.

(Megemlékezik Hajnóczi arról a birtokviszályról, amelynek következtében majdnem elvesztették Harka, Balf és Meggyes községeket. Nádasdy gróf szerette volna e községeket megkaparintani, a meggyesiek pedig szívesen cseréltek volna földesurat. A város okiratokkal bizonyította be, hogy e községeket teljes joggal birtokolja.⁷¹⁽⁵⁰⁾ Azt is elbeszéli Hajnóczi, hogy a soproniak mennyire kivették részüket a török ellenes harcokban. Sok soproni vett részt az 1588-as kanizsai és az 1593-as székesfehérvári csatában. Az utóbbi győzelem emlékére számos levágott török fejet hoztak magukkal és a szent Lénárt hegyen egymás mellett

lándzsanyélre tűzve állították ki.)

Nem szólok részletesebben az 1596. és 1597. évi földrengésekről, amelyek nagy épületkárokat okoztak nemcsak Sopronban, de környékén és Ausztriában is. Nem részletezem ama szárazság leírását sem, amellyel 1599-ben az évszázad zárult, amikor is a gabonát Bajorországból kellett behozni...

(Érinti Hajnóczi a bécsi békét, amely 1606-ban a legtöbb soproni templom használatát az evangélikusok számára biztosította, majd elmondja, hogy 1674-ben ezeket ismét elvesztették. Említi az Eggenberg ház szószékét.⁷²⁽⁵¹⁾

III. Ferdinánd uralkodása idején, 1642- városunk régi hátsókapuját lebontották és újjáépítették, sokkal erősebbre, mint amilyen régen volt. Az új kapu most már bármilyen súlyú tornyot elbír. Felirata:

FERDINANDO III. IMP. ROM. REGN. HUNGARIAE
ET BOHEMIAE FELICITER REGNANT E SPQ
SEMPRONIENSIS PORTAM VETERE M DEIECIT
ET HANC NOVAM EX SOLIDO F. A. MDCXLII

(azaz III. Ferdinánd német birodalmi császár, Magyarország és Csehország királyának uralkodása alatt a soproni városi tanács és nép a régi kaput lebontotta és ezt az új, erőset építette 1642-ben.)

Az Előkapun ezzel szemben IV. Ferdinánd nevét olvassuk. A külső oldalán ugyanis, ahol a felvonó van, ezt a szöveget látjuk:

SERENISSIMO ET POTENTISSIMO
DD FERDINANDO IV.
BOHEMIAE REGE ET ARCHIDUCE
AUSTRIAE
IN REGEM HUNGARIAE FELICITER
CORONATO
ANNO MDCLVII
HAEC PORTA DESTRUCTA
ET SOLIDE REPARATA

(azaz a kegyes és felséges IV. Ferdinánd, Csehország királya és Ausztria nagyhercege, megkoronázott magyar király alatt, 1657-ben azt a kaput lebontották és erősen újjáépítették.) Megjegyzendő, hogy az évszám téves, mert IV. Ferdinánd még apja, III. Ferdinánd életében meghalt, azaz 1654-ben; lehet, hogy 1647, a koronázás éve olvasandó.)

³⁶⁵Ezekből a kövekből megtudhatjuk, hogy háborúk viszontagságai közt is gonddal törődött Sopron a város megerősítésével.

(Hajnóczi megemlékezik az 1681-es soproni országgyűlésről I. Lipót uralkodása alatt. Ez az alkalom megmozgatott költőket és grafikusokat a nagy esemény megörökítésére. Hajnóczi idézi Lochner András és Ritter Pál latin verseit, valamint Suttinger Dániel vedutáján olvasható verses felírást, majd így folytatja:)

Az írott emlékeken kívül köbevesett emlékei is vannak Sopron tiszteletének, amellyel Lipót császár és fia iránt viseltetett. Így az Előkapu harmadik, legfelső részének külső oldalán ezt a felíratot olvassuk:

LEOPOLDO AUGUSTO
PANNONIAE RESTAURATORE
JOSEPHO FILIO
TURCICAS INTER FRANCISCOSQUE
VICTORIAS REGNA ADSIGNANTE
REPARATA PORTA

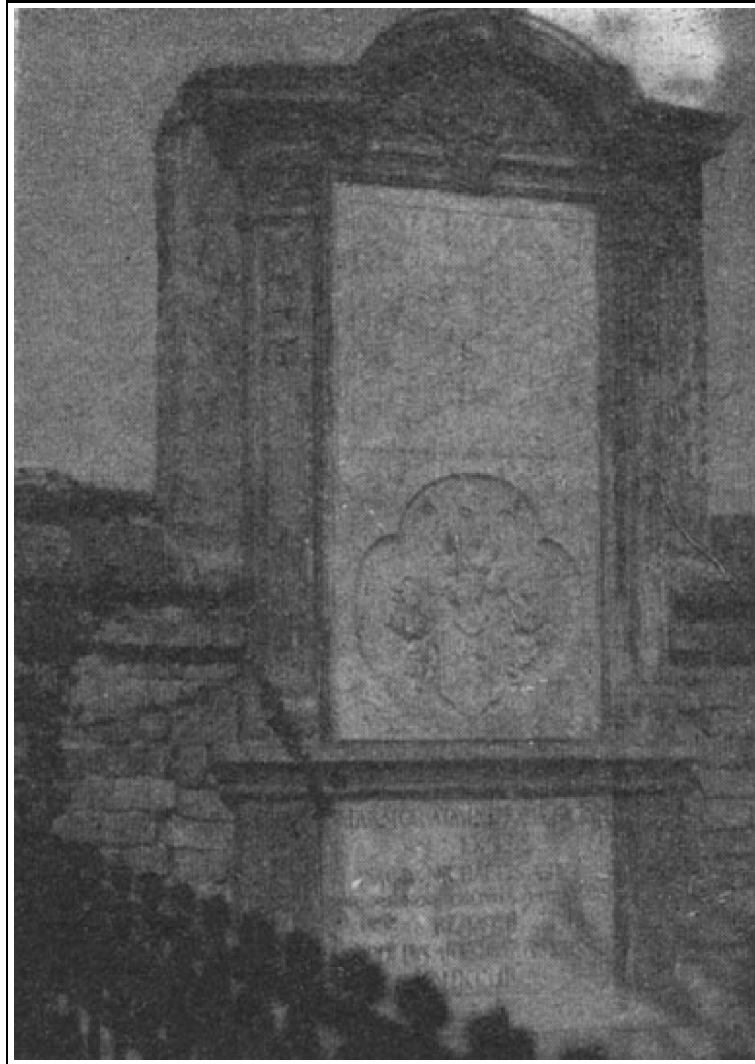
(azaz: Lipót császár öfelségének és fiának, Józsefnek uralkodása alatt, kiknek uralma a törökök és franciák feletti győzelmeket jelzi, állították helyre ezt a kaput.)

A felirat két oldalán a királyok jelvényei láthatók azzal a felirattal: az első CONSILIO ET INDUSTRIA (meggondolással és gondoskodással), a másik AMORE ET TIMORE (szeretettel és félelemmel); alatta pedig a kétfejű sas a következő verses felirattal:

ECCE BICEPS AQUILA OCCASUM
QUAE SPECTAT ET ORTUM
ALTER AIT NOSTRI EST CAESARIS
ALTER ERIT.

Ez a szöveg úgy érthető meg, ha látjuk mellette a két fegyveres katonát ábrázolva, akiknek egyike a keresztény világot jelképezi, a másik a barbár népeket. Egyikük tehát a mostani birodalmat jelképezi, a másik a jövőt. (A vers értelme tehát: Íme a kétfejű sas, amely napnyugatra és napkeletre tekint egyszerre; egyikük azt mondja: ez a mi császáruké, a másik mondja: ez pedig lesz az övé.)

A kapu belső oldalán is látható egy kétfejű sas, a másikinál sokkal szebb, arany tollakkal, maga alatt a város címerével; szárnya felett korona, és ezen ezt olvassuk:

Az Artnér síremlék a új ev. temetőben. Csatkai Endre felvétele. 1930.

FULGEAT AETERNUM DECUS HOC ET GLORIA REGNI

(Tündököljön mindenkor ez az ékesség és az ország dicsősége). A város címere alatt pedig: SEMPRONII DEUS EST TURRIS ET AUXILIUM. (Sopronnak Isten a tornya és erőssége). Kevéssel alább pedig:

PAX AGROS ET PRATA BEAT PAX ORNAT ET URBEN
PAX VITES DITES LAETA VIRETA FACIT;

(A földeket és legelőket a béke teszi dússá, a béke ékesíti a várost, a béke teszi gazdaggá a szőlőtermést és teremt dús virágzást.)

Az Előkapunak a piacra néző, külső oldalán ezt a feliratot olvashatjuk még:

AUGUSTISSIMO LEOPOLDO I
PATRI PATRIAE

PIO JUSTO BENIGNO
EIVSQUE GNATO JOSEPHO I
ORBIS ET URBIS SOPRONIENSIS SOLATIO
POSITA.

366(Őfelsége I. Lipót császárnak, a haza atyjának, a kegyesnek, igazságosnak, jóságosnak és fiának, I. Józsefnek, a világ és Sopron vigaszának emlékére.)

A kapu két oldalán pedig ezt a megjegyzést találjuk: „Ludovico Prisomanno consule. Matthia Strausio Quaestori” (Prisomann Lajos polgármestersége és Straus Mátyás főjegyzősége alatt). A harmadik bejáratí részlet feliratából arra lehetne gondolni, hogy maga a kerek torony újabb eredetű. De nem így van; csak az újjáépítés későbbi, maga a torony igen régi.

A torony csúcsán levő sasnak egyik szárnya csonka. Ez egy nagy szélvihar emléke, amely kevással ezelőtt dühöngött. Bár a sas forgó alapon áll, a szél letépte az egyik szárnyát, de azt lehet mondani, a szárny nem zuhant le, hanem a szél a földre helyezte le a városfalon belül a torony mögött. Ugyanez esett meg egyszer korábban is, 1702. február elsején, amikor az egész sas lezuhant. Nem tört össze, de megrepedt; a torony teteje azonban épségben maradt... A sas egyébként az ausztriai uralkodóházat jelképezi, a közepén levő L betű pedig arra utal, hogy Lipót idején építették újjá a tornyot és az ő bőkezűségéből fedték be a tetejét besztercebányai vörösrézrel. [73\(52\)](#)

(A következőkben Hajnóczi a Bocskay és Bethlen Gábor idején folyt harcokról beszél, ezek túlon túl ismertek, azért e részletet nem ismertetjük, de megemlítjük: Hajnóczi szerint Bocskay hajdúinak támadása óta nevezték a Magyar kaput Botschy-Thornak az odavivő utcát Botschy Gassenak, a dombot Potschy Bergnek. [74\(53\)](#))

(Felsorolja ezután a szerző a 17. századeleji Sopron kiválóságait, elsősorban Krammer, Lackner és Artner polgármestereket, valamint Szentbertalani Menyhértet, Steiner Jánost, Unger Waltert, Raidelt, Mokot, Jägert, Tamischt, Nusbaumot, Dornfeldet, Hornigot, Fuirert, Wagnert, Zuannát és másokat. Legtöbbjük neve, mint mondja, ismeretlen már az ő korában, azaz 1739-ben.) Az ő vezetésük alatt állt a város; 1610-ben az Előkapu feletti várostornyot felepítették, de a teteje akkor gyenge anyagból készült. Nem sokkal később építették a Nagy Bástyát az evangélikus iskola közelében. A belevéselt felirat tanúsága szerint 1613-ban épült a város Kalteneck nevű sarkán. A terv és a költségek is elsősorban magától Lacknertől származtak, mint az évkönyvek hirdetik, és mert nagyobb az összes többinél, azért hívják Nagy Bástyának. [75\(54\)](#) Kevással utóbb, 1615-ben újjáépítették, megnagyobbították és feliratokkal ékesítették a városházát.

1616-ban és 1617-ben a várárcokat tisztították ki, a külvárosok falait pedig ismét felépítették romjaiból, hogy most már bármilyen ellenséges ostromot kibírjanak.

A Bocskay- és Bethlen-korszak viszontagságai után Sopron mindent igyekezett megtenni, hogy a jövőben visszaverhesse a támadásokat és elviselhetőbbé tegye az ostromzárát. A fegyvertárat gondosan felszerelték, kézi és ökörhajtású malmokat helyeztek el bent a városban; a várárcokat kimélyítették, hogy több vízzel lehessen megtölteni, de a vizet le is lehessen csapolni, továbbá a keleti oldalon is építettek egy bástyát, amelyet a közeli templomról Szent György-bástyának neveztek. [76\(55\)](#) Felirata szerint ezt 1631-ben építették, abban az évben, amelyben Lackner meghalt. Itt temették el a Szent György templomban. Két év múlva Artner Farkas is követte a sírba; utóbbinak síremlékét a Szent Mihály templomban állították fel, de később

onnan eltávolították.

Artner halála után is mindig voltak Sopronnak kiválóságai. Artner Farkas rokona volt Artner Erhard, 1642-ben viselte a polgármesteri tisztséget. Emlékét őrzi a polgármesteri ezüst jogar.⁷⁷⁽⁵⁶⁾

367Lacknerről szólva megkérdezte Ertl, vajon ez-e az a Lackner, aki a városházát különböző feliratokkal ékesítette, amint azt a Barthii Concióban olvasni lehet, amely 1670-ben nyomtatásban is megjelent Von dem Oedenburgerischen Rathaus címen.⁷⁸⁽⁵⁷⁾ Azt feleltük, hogy igen, de ezek közül a feliratok közül már csak egy látható a külső falon, éspedig ez a szöveg: RERE ET PARTA TUERI. Ennek így semmi értelme nincs. Hanem az történt, hogy a városháza átalakításánál a felirat megcsonkult és két első sora lemaradt. Ez volt ugyanis az eredetije:

A PARI PROCEDUNT ET IN
UNA SEDE MORANTUR QUAE-
RERE ET PARTA TUERI

(azaz egy forrásból fakad és egy helyen tartózkodik az új megszerzése és a régi megőrzése).

Egyébként Lackner korában anyagilag sokkal jobban állt a város, és így könnyebben megtehetette, hogy falakat, templomokat, bástyákat, városházát és más középületeket emelt. Kevesebb adó terhelte és bőségesebb természetesendők voltak. Ez kitűnik Lackner végrendeletéből is, amelyben nagy vagyónának tekintélyes részét jótékony célokra hagyhatta: török fogságban levő foglyok kiváltására, árvákra, özvegyekre, szegényebb polgárookra, tudósokra. Alapítványai még ma is áldást jelentenek. Százezer forintot hagyott az evangélikus közösségre is. Különösen kedvező év volt az 1617., aminek emléke a városházán Ceres istennő allegorikus képe a bőség szarujával és a felírással: ANNUS AUREUS MDCXVII.

Ma bizony egészen másképp állunk. A várost adósságok tömege nyomja, de hát az utolsó száz esztendő ugyancsak keserves volt! Mennyi természeti csapás, mennyi külső háború, mennyi polgárharc! Mennyi tűzvész, mennyi járvány! Semmi baj nem jár egyedül. Különösen a tűzvészek voltak félelmetesek. Nem is szólva azokról, amelyeket ellenség vetett a városra. De 1609-ben két teljes utca, a Pócsi utca (Magyar u.) és az Ötvös utca égett le négy belvárosi házzal együtt; 1616-ban, húsvéthétfőn a Wieden (Gazda u.) égett le; 1651-ben és 1663. június 2-án a Langer Zeil, majd ugyanitt ütött ki a tűz 1699. március 29-én, amelynek száz épület esett áldozatul. Valamennyi közt a legnagyobb csapást jelentette az 1676. nov. 28-i tűzvész, amelyet gesztenyét sütő gyermekek okoztak, és amely akkor az egész belvárost és a külvárosok nagy részét elhamvasztotta. Siralmasan festett a Schubert-ház is akkor, amelyben az evangélikusok egy év óta tartottak istentiszteleteiket, amióta templomaik nem lehettek többé. Amikor ugyanis a templomokat elvették tőlünk, 1674. február 23-án, először a Lackner-házban tartottak istentiszteleteket, ahol most a katonatisztek téli szállása van. Ugyanennek az évnek pünkösdjén tették át az istentisztelet helyét a Schubert-házba... A tűzvész után, 1677-ben az evangélikus gyülekezet megvette a házat örök jogon az örökösöktől és részben saját költségén, részben külföldi segélyből újjáépítette a mai formájában. Az építészeti munkákat Preinig András irányította. Alig két évvel a tűzvész után új csapás érte a várost: pestisjárvány tört ki 1678 augusztusában és három hónapig dühöngött. 2500 ember esett a járványnak áldozatul. A régi temetők szűknek bizonyultak, ekkor alakították át az evangélikusok temetővé a falakon kívül eső részt, ahol addig szántóföldek voltak. 1681. augusztus 10-én soha nem látott sáskahad ködösítette el az eget, mintha csak felhő fedte volna el a napot. Az iskolásgyerekek csengőkkel vonultak ki csoportosan ellenük, a polgárok puskával próbálták a csapást elhárítani, azt remélve, hogy a fegyverdurrogás elűzi a szörnyű ellenséget. Ezt követte a Thököly-harcok ideje, majd 1683-ban a török új felvonulása.

Városi vezetőségünk kevéssel azután, hogy ezt az utolsó háborús vészt kiállotta, már hozzálátott a közmunkához. Így mindenekelőtt a nélkülözhetetlen építkezéseket végeztette el. Elsőként 1710-ben megépítette a gyalogosok kiskapuját, [368](#) amelyik az ev. gimnázium közelében van, az egykor Zöld toronynak nevezett torony mellett. Ez a torony most fémlemezekkel borítva ékeskedik. Ugyanitt van az ökörvontatású malom és a fegyvertár. Ez a kiskapu nemcsak a polgárság kényelmét szolgálja, de gimnáziumunk növendékei is használják, amikor az iskolából az imaházba és vissza mennek. Azelőtt cölöphíd volt itt a várárok felett, 1728-ban elhelyezett erős, boltíves kőhidat építettek. [79\(58\)](#)

Ezt követte a városház újjáépítése, amelyet a tűz erősen megrongált. Ez az építkezés az 1712–13. években történt, amiről tanúskodnak a feliratok és az aranybetűkkel írt chronostikonok a külső falon. [80\(59\)](#)

Az építészeti munkákat az akkori városi számvevő, Unger Mátyás vezette. Hogy neki milyen gyakorlata volt az ilyesmiben, több ház is tanúsítja. Így Pintér Ádám volt polgármester háza, a Wimmer-ház, amelyet Esterházy hercegtől vette meg W. volt tárnokmester, valamint maga az Ungerház. [81\(60\)](#) Ez az az Unger, akinek sírfeliratát láthatjuk az evangélikus temetőben:

PUBLICO BONO MULTUM
DESIDERIO POPULI PARUM
IN NEGOTIO SINE PERICULO
IN OTIO CUM DIGNITATE
VERSATUS
GLORIAE DIUTIUS
QUAM NATURAE
VIXERIT [82\(61\)](#)

Justitia-szobor a régi városházából. Ma a Liszt Ferenc Múzeumban

369(Azaz: Sokat törődött a közjával, keveset a népszerűséggel, munkájában feddhetetlen, szórakozásában méltóságteljes volt, inkább a dicsőség vezette, mint a természet szava.)

Unger később polgármesteri tisztséget is viselt. A városháza nagyszerűségét mindenki megcsodálja, aki idegen csak Sopronba jön. Külseje-belseje egyaránt méltó rendeltetéséhez. Mindjárt a bejárat kapunál ott áll a két allegorikus kőszobor: az Igazságosság és a Bölcsesség. Az Igazságosság képe egyébként belül is megtalálható az egyik belső ajtónál. A falat számos kép díszíti: József és Károly királyé, Esterházy Pál hercegé és nádoré, Lackneré, Genselé és másoké.⁸³⁽⁶²⁾

A városi tanács becsületére azt is meg kell mondanunk, hogy ebben az évben, melyet most írunk, azaz

1739-ben, megkezdte a főbb utcák kőburkolását, főleg a Ötvös utcában. Sajnos erősen gátlólag hat a munkákra a várost egyre terhelő sok adósság. Elsősorban ettől szeretne megszabadulni, és csak azután lehet szó oly díszítő munkákról, amelyek nem feltétlenül szükségesek. Könnyebb eladósodni, mint a tehertől megszabadulni. Őseinknek ilyen gondjaik nem voltak, sőt inkább ők kölcsönöztek. Hozzájárul a nehéz helyzethez az utolsó évek rossz szőlőtermése. Századunkban csak öt jó éve volt a szőlősgazdáknak: 1708, 1718, 1720, 1728, 1729.

Századunkban ismét számos tűzvészt lehetne megemlíteni. De különösen kettő mért nagy csapást a lakosságra: 1726 egyik éjjelén a Schlipper-Gasse (Balfi u.) égett le, 1728-ban pedig a Wieden és a Szt. Mihály utca a templommal együtt.

(A kézirat további része már nem Sopronnal, hanem Sopron megyével foglalkozik, felsorolja várait, falvait, kolostorait, nemesi kastélyait stb.).

(Az Iter Neosoliense kézírata mintegy tízszer akkora terjedelmű, mint a közölt kivonat. Igyekeztünk a városra vonatkozó érdekesebb, sokszor ismeretlen adalékokat kiválogatni, bár így is sokat el kellett helyszűke miatt hagyni. Kívánnók, hogy Sopron e kiváló polgárának kézírata egykor egész terjedelmében közismertté váljék.)

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Helytörténeti adattár / Czobor László: Batsányi János Sopronban

Czobor László: Batsányi János Sopronban

„Azok közé az emberek közé tartozik, kik semmiféle helyzetbe nem tudnak beleilleszkedni s kik élénk képzelő tehetségük által sok minden olyanra ragadtatják magukat, a mi végeredményben szerencsétlenségüket okozza, mert mindenhez eréllyel fognak hozzá. Ilyen fejek számára egy külön birodalmat kellene teremteni... Tüze elragadja, nem tud alkalmazkodni a társadalmi viszonyokhoz s minden helyzetben szerencsétlen lesz, mert nem tud beleilleszkedni...”¹⁽⁶³⁾ Így jellemzi nagyon találóan egy magánkihallgatás után Metternich, Ausztria mindenható minisztere első igazi forradalmi költőnk, Batsányi Jánost. Volt oka rá. Köztudomású, hogy a fiatal, 26 éves költő milyen kitörő lelkesedéssel üdvözölte 1789-ben a júliusi párizsi eseményeket. (A franciaországi változásokra.) A „Vigyázó szemetek Párizsra vessétek” kiáltás méltán vált ki aggodalmat a bécsi kancellária áporodott légkörében – annál élesebben hasit azonban bele a XVIII. század végének magyar valóságába. A Martinovics-összeesküvéssel természetesen Batsányi is rokonszenvez, s bár az 1795-ös bukás után nem tudják rábizonyítani a magyar jakobinusok mozgalmában való aktív részvételt, egyéves kufsteini fogságát (Verseghyvel, Szentjóni Szabóval volt itt együtt) költeményeinek (A franciaországi változásokra, A látó, Bartsaihoz, Az európai ³⁷⁰hadakozásokra, Levél Szentjóni Szabó Lászlóhoz stb.), cikkeinek, valamint a tárgyaláson mondott beszédeinek forradalmi hangjával „érdemelte ki”.

A költő forradalmi lendülete Kufstein után sem törik meg teljesen, csak szükségszerűen líraibb, fájdalmasabb hangulatba vált (Kufsteini elégiák: Tűnődés, A rab és a madár, Egy szerencsétlen ifjú sírjánál

stb.). Amikor Napóleon csapatai 1809-ben elfoglalják Bécset, Batsányi a forradalom zászlóvivőit látva bennük, melléjük áll: lefordítja Napóleon kiáltványát a magyarokhoz. Vitatott tény, hogy a költő maga fordította-e vagy csak ellenőrizte a fordítást, a lényeg azonban ugyanaz: Batsányi feleségével együtt a „szabadság városába”, Párizsba is követi a franciákat, ahol viszont Napóleon bukása (1815) után ismét a hányattatások sorozata jut osztályrészéül. Dijon, Brünn, Spielberg után végül is az osztrák hatóságok Linzbe száműzik: itt hal meg 1845-ben, szinte teljesen elfeledetten a magyar felvilágosodás első bátor, forradalmi hangú költője, akinek sikerült lírájában egyesítenie XVIII. századbeli költészetünk nagy ellentmondását, a századvégi nemesi ellenállás és a felvilágosodás eszmekörét, és aki – különösen pályája első, 1795-ig terjedő szakaszában – szenvedélyes szavakkal, lelkes bizakodással hirdette a haladó eszmék győzelmét.

Batsányi Jánosról – mint annyi más magyar városban – Sopronban is neveztek el utcát 1945 után. Azt azonban csak kevesen tudják, hogy Batsányit közelebbi szálak is fűzik városunkhoz, s mi az tulajdonképpen, ami a költőt Sopronhoz kapcsolja.

Általában helyesen említik, hogy itt járt iskolába. A két éve tartott jubileumi ünnepek (1763–1963: születésének 200. évfordulója) alkalmával több megemlékezés jelent meg, a legtöbbje azonban beírta a pusztá félmondattal, hogy ti. Sopron a költő iskolavárosa volt. („...iskoláit Keszthelyen, Veszprémben és Sopronban végezte...”) Így említi Szinnyei József a Magyar Írók élete és munkái c. életrajzgyűjteményében²⁽⁶⁴⁾, Szinnyei Ferenc 1898-ban megjelent tanulmányában³⁽⁶⁵⁾ – s ennyit közölnek csupán a felszabadulás után napvilágot látott Batsányi-életrajzok és tanulmányok is.⁴⁻⁷⁽⁶⁶⁾ A későbbi munkáknak a költő soproni diákságára vonatkozó adata feltehetően Szinnyei Ferenc közlésén alapul³⁽⁶⁷⁾, aki pedig Bayer Ferencnek Sopronban 1878-ban megjelent „Batsányi János” c. könyvére⁸⁽⁶⁸⁾ hivatkozik. Bayer a soproni reáliskolának volt a tanára a múlt század 70-es éveiben, s nagy szorgalommal kutatott a Batsányi soproni tartózkodására vonatkozó adatok után. Sajátos módon könyve egyetlen soproni könyvtárban sincsen meg. Utánjárással megszerezve, ha nem is akadt benne sok adat, mégis legalább rögzíteni lehet az évet, ill. az éveket, amikor a költő huzamosabb ideig valóban Sopronban tartózkodott.

Bayer (és Szinnyei) adata Toldy Ferencig megy vissza. (Toldy gondozásában hagyta el a sajtót az első igazán jelentős Batsányi-kiadás is⁹⁽⁶⁹⁾.) „Irodalomtörténetírásunk atyja” fáradhatatlanul szorgalommal kutatta, ill. rögzítette mind a régebbi, mind a kortárs költőkre és írókra vonatkozó adatokat, közléseket „A magyar költészet története”, valamint „A magyar nemzeti irodalom története” c. rendszerező munkáihoz. Ilymódon – a kortárs Batsányira vonatkoztatva – Toldy Ferenc megbízhatósága bizonyosnak tekinthető. Ebből indul ki Bayer is. Említett műve 8. oldalán arról szól, hogy Toldy a Batsányi fölött 1847. aug. 5-én tartott gyászbeszédében csupán a következőket mondja a költő iskoláiról: „... a gymnasium nyelvtani osztályait Veszprémben, a humaniórákat Sopronyban, a bölcsészetet a kegyesrendiek pesti lyceumában, végül a törvényt a... pesti egyetemen hallgatá.” (Toldynak e szavait veszi tehát alapul a Batsányi életével ³⁷¹foglalkozó valamennyi munka.) Mivel a régi gimnázium nyelvtani tagozata az alsó osztályokat jelentette, így Batsányi feltehetően Veszprémből került a soproni, későbbi bencés, a XVIII. század végén azonban még természetesen nem 8 osztályos gimnáziumba. (A gimnázium ekkor a Mária Terézia által 1777-ben kiadott Ratio Educationis szerint két fokozatban 5 évfolyamra oszlott: a három alsó a schola grammatica v. latina, a két felső a schola humanistica v. a tulajdonképpeni gymnasium nevet viseli.) Bayer Veszprémben is folytatott kutatásokat Batsányi tanulmányaira vonatkozólag, de panaszosan jegyzi meg ottani fáradozása eredménytelenségét: „Veszprémben hiányoztak az évi adatok...”¹⁰⁽⁷⁰⁾ A továbbiakban viszont örömmel írja a következőket: „Batsányi soproni iskolázásáról valamivel többet közölhetek, mert Ft. Lista Mór igazgató ur szivességéből használhattam a jelenlegi bencés főgymnasium névjegyzékét a mult

század második feléből, s abból a következőket merithettem: 1781-ben Professor Emericus Németh vezetése alatt a humaniorák első évébe Josephus, 1782-ben pedig Joannes Jelencsics alatt azok második évébe Joannes keresztnévvel van bejegyezve.”¹¹⁽⁷¹⁾ A költő tehát a soproni volt jezsuita és még nem bencés gimnázium tanulója volt az 1781-es tanévben, a tévesen bejegyzett B. József, az 1782-es iskolai évben pedig B. János néven, 18, ill. 19 éves korában.

Néhány szót magáról az iskoláról. A mai Erdészeti Technikum épületében (Szt. György u. 9.) működött katolikus, jezsuita alapítású gimnázium története a XVII. századra nyúlik vissza.¹²⁽⁷²⁾ 1636 szept. 13-án, hosszas huzavona után kapják meg a jezsuiták a várostól a letelepedési jogot, s az ezt reprezentáló két épületet a Bécsi és a Fövényverem utcában (Colleum). A későbbi bencés gimnázium Szt. György utcai épülete a Vitztnyédi-házzal és a Szent György templommal az 1676-os nagy tűzvész után romokban kerül 1677-ben a jezsuiták kezébe. Az új gimnázium teljesen csak 1702-re készült el, ahol a jezsuiták 1773-ig, rendük XIV. Kelemen pápa által történt eltörléséig tanítottak. 1773 és 76 között a volt jezsuita tanárok egy része mellett világi papok vezették az intézetet, majd 1776-tól 1802-ig az iskola a domonkos rend kezelésébe került. Erre az időszakra esik Batsányi János soproni diáksága is, amelyről a fentiekén kívül közelebbi biztosat mind ez ideig nem ismerünk. 1781–82-ben még elég erős lehetett a katolikus-vallásos nevelés (ha talán már már nem is teljes jezsuita-szigorúságában), ugyanis világi tanárok csak 1792-től, ill. nagyobb számban csak 1798-tól tanítanak az intézetben. Ennek ellenére a fiatal Batsányi költészetében nyoma sincs a dominikánus páterek nevelésének: legkorábbi ismert versei sokkal inkább a latin klasszikusok, a világi alkalmi költészet, majd a felvilágosodás eszméi, Kazinczy és a magyar jakobinusok szellemében fogantak. Batsányi Sopronban még teljesen latin nyelvű oktatásban részesült, hiszen a soproni gimnáziumban csak 1792-ben kezdik el a magyar nyelv tanítását. Ez a körülmény egybeesik az intézet első világi tanárainak működésével: a magyar nyelv első professzora a polgári felfogású és foglalkozású, később ügyvéddé lett Óváry Xavér Ferenc volt.¹³⁽⁷³⁾ Batsányi tanáraitól viszont nincs értesülésünk. – A költő soproni lakóházát nem ismerjük. A jezsuita gimnáziumhoz internátus is tartozott, a mai Szent György utca 3-as számú ház. Ezt azonban Batsányi idekerülése előtt, 1779-ben elárverezték. Hogy a jezsuiták jogutódai rendezték-e be valamiféle kollégiumot, nem tudjuk. Festetics György ugyan létesített néhány nemesi ifjú számára konviktumot a mai Városház utca 2-es számú nagy házában, de valószínűtlen, hogy éppen Batsányit vette volna oda, akinek nemesi származása erősen vitatott. Az az iskolaépület sincsen már meg, amelybe a későbbi költő járt; a bencések állami támogatással 1874–75-ben Schneider Márton tervei szerint átépítették.

További elmélyültebb kutatással kellene ³⁷²megállapítani, tükrözi-e Batsányi költészetében vagy prózai írásaiban valami a soproni diákeveket. Kibogozásra vár az a kérdés is: hogyan és miért került Sopronba, visszatért-e valaha ide. Valószínű, hogy nem lesz rájuk felelet, de a behatóbb filológiai és levéltári kutatást esetleg váratlan siker is koronázhatná...

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Helytörténeti adattár / Hammerl Lajos: Események a Morgenstern c. lap körül Sopronban

Hammerl Lajos: Események a Morgenstern c. lap körül Sopronban

A Bach-korszak végén a katolikus egyház egyes harcosabb csoportjai nagyobb mértékű tevékenységbe kezdtek Sopronban. 1858-ban Hummel Vilmos lelkész megalapítja a Szent Vince Egyesületet, melynek célja – a szegények felkarolása és alamizsnaosztás mellett – őket „béketűrésre s a kath. kötelmek

teljesítésére buzdítani”. A bencés Stachovits Remig egy évvel később, 1859-ben a Katolikus Legény-Egyesületet alapította meg, célja: „A socialis munka-kérdésének keresztény hit-elvek szerint való megoldása.”¹⁽⁷⁴⁾ Ez a későbbi keresztény szocialista párt célja is lett. 1864-ben a Szent Vince Egyesület mintájára megalapították a Szent Erzsébet Egyesületet, melynek tagjai nők voltak. Az emberek magánéletébe erősebben beleszóltak ezek az egyesületek, és így nagyobb szerepet kapott a vallás is. Nem csoda, hogy 1863. december 6-án a tanácsülésen már arról beszélhettek, hogy „némi vallási féltékenység harapódzott el a városban.”

Ennek egyik jele volt az is, hogy a korábban mindkét felekezet számára hozzáférhető gyermekkertet felosztották a katolikusok és evangélikusok között.²⁽⁷⁵⁾

A klerikális áramlatnak 1869-ben gátat akart vetni egy folyóirat. Egyelőre keveset tudunk róla. Az Ödenburger Nachrichten volt akkor Sopron egyetlen újságja, szerkesztője Schindler Ferenc, kiadója Romwalter Károly. Az említett év november 18-án (92. szám) lojálisan „Ein neues Zeitungs-Unternehmen” címmel hírül adják, hogy november 20-tól kezdődően két hetenként folyóirat jelenik meg *Morgenstern* (Hajnalcsillag) címen, mely a felvilágosodás szerve (Organ der Aufklärung) lesz városunkban. A szerkesztőség az Ötvös utca 9. számú házban, azaz a Zöldfa vendéglő épületében van.

Alig néhány száma jelent meg az újságnak, s máris felkelte az erősen vallásos beállítottságúak dühét. Az Ödenburger Nachrichten közli (101. szám), hogy december 17-én – nyilván az esti órákban – a Fehér Rózsa kávéházában összegyülekezett egy csoport bencés diák és a Zöldfa elé vonult, ott macskazenét rendezett és beverte az ablakokat. A híradásból továbbá azt is megtudjuk, hogy a lapot egy Benesch nevű professzor szerkesztette. Hogy Benesch ki volt, közelebbit nem tudni, de alighanem bevándorolt, hiszen fogadóban lakott.

Egy másik csoport ifjú a Papréten gyülekezett, de ezt egy sereg kapáslegény szétverte, mielőtt felvonulhatott volna. Nem lehet megállapítani, hogy a Morgenstern iránti rokonérzés, vagy a diákság és a poncichter ifjúság közti ősi ellentét volt-e az összetűzés igazi oka, de az Ödenburger Nachrichten szerkesztője helyesen vélekedett a dolgokról. Kijelentette, hogy nézetei ugyan nem azonosak Benesch professzor lapjával, de maga az a tény, hogy a szabad sajtó idején belelovalják a fiatalokat efféle tüntetésbe, elítélendő és a felbújtókra csak azt mondhatja: „pfui”. A tüntetés célját tévesztette, mert reklámot jelent a Morgenstern számára.

Az ellenfél azonban makacs volt, a 102. szám további fordulatról értesít. December 19-én, vasárnap küldöttség kereste fel a város polgármesterét, Kurz Andrást, akinek a nevéhez sok újítás bevezetése fűződik a városban, po. a gázvilágítás, a csatornázás stb.³⁽⁷⁶⁾ A küldöttségben főleg gazdapolgárok vettek részt. Azt követelték, hogy a polgármester **373**szüntesse meg a Morgenstern, utasítsa ki a városból Benesch professzort. Az újság „hirmverbrannte Idee”-ről beszél, eszeveszett gondolatról. Kurz polgármester azonban kijelentette, hogy van sajtótörvény, ha valaki sérelmeset talál Benesch újságjában, a törvény biztosítja a sérelem orvoslásának lehetőségét. Egy másik megoldást is említ, legfeljebb a nyomdászt lehetne rábírní, hogy ne nyomja ki a lapot, ez azonban nem sikerült. Az újság megemlíti, hogy tudomása szerint ellentüntetés is készül s még nem tudni, hová vezet az indulatok felgerjesztése.

A hangulat valóban feszült volt a városban és környékén is. A hírek még a fővárosba is eljutottak. A Fővárosi Lapok 1870. 39. lapján ez olvasható: „A Morgenstern c. újság szerkesztőségébe Sopronban suhancok akartak betörni. Feszegették az ajtót, de a rendőrök meglepték őket, s a tettesek elmenekültek. Másodszer is megkísérelték a betörést, ez alkalommal a rendőrök két ifjút elfogtak. Az ifjak azt vallották,

hogy ezzel »Istennek tetsző dolgot követtek el.«”

A hangulatra jellemző még a következő hír is: Gyalóán meghalt egy Roth nevű evangélikus vendéglős. Mivel a faluban csak katolikus temető volt, az özvegy a halottat Sopronba szállíttatta – ahol rokonsága volt –, s itt temettette el. Ebből az a mendemonda támadt, hogy a gyalókai pap csak a temető árkában, az öngyilkosok mellett akart helyet adni, s azt is csak nagy könyörgésre. Kiderült azonban, hogy erről szó sem volt, sőt éppen a temetőnek abban a részében, ahol más evangélikusok is nyugosznak, már megásták a sírt, amikor az özvegy mégis másképp határozott. Abban a feszült hangulatban, amely akkor Sopronban uralkodott, nem is volt csoda, hogy ilyen kósza híreket is terjesztettek.

Újévig a Morgensternnek 10 száma jelent meg. De vajon ki lehetett az a kitartó nyomdász? Romwalteren kívül – aki az Ödenburger Nachrichtent nyomta és kiadta – egy Reichard Adolf nevű nyomdász működéséről is tudunk. Lehet, hogy ő nyomta a Morgenstern? Nem valószínű. Az adatok alapján inkább Romwaltert kell nyomdásznak és kiadónak tekintenünk, mert lapja rokonszenvvel ír a szabadgondolkodó lapról, és mert az év utolsó számában (104. december 30.) terjedelmes hirdetést ad a Morgensternről. Jelenti, hogy január elsejével megjelenik a 11. szám amely nagyon figyelemre méltó (beachtenswert) lesz. Közli a készülő szám tartalmát is, melyet azonban nem nagyon tarthatunk izgalmasnak, hiszen soproni kérdésekkel nem is foglalkozik.

Tartalma: 1. Vers. 2. Köszönetnyilvánítás. (Danksagung). 3. Előfizetési hirdetmény. 4. Folytatása egy volt jezsuita eredeti levelének. 5. Hangok Liegnitzből (Sziléziai város). 6. A római zsinat. 7. Hírek Csehországból. 8. A szerkesztőség postája.

Valószínűleg nem maradt fenn sokáig a Morgenstern, de megjelenése a szabadgondolkodás soproni harcában jelentős állomásnak tűnik.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Helytörténeti adattár / Karner Károly: Soproni névnap köszöntő 1680-ból

Karner Károly: Soproni névnap köszöntő 1680-ból

A soproni Berzsényi Gimnázium könyvtárának K 287 jelzetű kötetében (Conring, Hermann: De finibus imperii Germanici, Lugdunum, évszám nélkül) a következő érdekes, névnap köszöntőül szolgáló ajánlás található:

Nobilissime atque Humanissime
D(omi)ne Georgi Streng
Fautor, Collega et Amice suavissime
nosti per bene
quibus colluctetur sollicitudinibus
Aula nostra
ob rerum vicissitudines
et Tu
Laeta vides, tristis, Semproni, festa
Georgi
Principis ob morbum: Laetior ut videas

posthac ex animo gratulor: Manus
Omnipotentis
Principis et curret corpus; ut officium
juncti per multos annos valeamus
Eidem
praestare et Domui. Sic memor semper
eris
T(uae) Nobil(ita)tis
Sempronii, die 24. Aprilis Anno 1680
ad quaevis officiorum genera paratissimi
Matthias Adam

374Magyarul: „Igen tisztelt nemes Streng György uram, jóakaróm, kartársam és igen kedves barátom! Jól tudod, milyen gondokkal küzd udvarunk a dolgok változása miatt! Te pedig: Vidám ünnepre virradsz, György, noha a Hercegné betegsége miatt szomorú vagy. Lelkemből kívánom, hogy ezután vidámabbani virradj (névnapodra). A Mindenható keze viselje gondját a Hercegné testének is, hogy tisztünkben közösen tudjunk szolgálni neki és házának. Ily módon mindig gondolsz majd az Irántad mindennemű szolgálatra kész Ádám Mátyásra. Sopron. 1680. április 24.”

Ez az első pillanatra kissé rejtélyesnek látszó köszöntő vers megoldódott, amikor kiderült, hogy ki volt annak szerzője: *Ádám Mátyás*, Eggenberg hercegné titkára. Hogy az ajánlást és köszöntő verset megérthessük, tudnunk kell ti. a következőket:

1679 őszén, főként szeptember és október hónapokban súlyos pestisjárvány dühöngött Sopronban: a két hónapban 1500 volt a halottak száma. A járvány elől sokan elmenekültek, így Eggenberg hercegné is Rusztra költözött udvarával, és onnét csak a következő év tavaszán József napra (március 19) tért vissza. De hamarosan megbetegedett és 1680. május 8-án meg is halt¹⁽⁷⁷⁾

Nemcsak Ádám, de Streng György is, akit amaz kartásának mond, a hercegné alkalmazottja volt, és mint ilyent köszönti Ádám névnapja alkalmából. „Vidám” névnapot ülhet egyfelől, mert ismét Sopronban van, de másfelől „szomorú” is, mert ekkor a hercegné nyilván már súlyos beteg lehetett. Ezért küzd a hercegné udvara nehéz gondokkal. Nyilván remélték, hogy az idős nő – 71 éves volt – még felgyógyul, de a fenti köszöntő kelte után két hétre elhunyt.

Kiegészítésül tegyük hozzá a fentiekhez a következőket: Ádám Mátyás soproni családból származott, 1642-ben született, atyja Ádám Kristóf kádár (Binder) 1642. március 19-én tette le a polgáresküet. A köszöntő megírásakor Ádám Mátyás már régen a hercegné „secretarius” volt, és mint ilyen vette nőül Luckner János Richárd városi tisztviselő 19 éves leányát, Éva Erzsébetet. A hercegnő halála után is Sopronban maradt és 1688-ban halt meg.³⁽⁷⁸⁾

Streng Györgyről nem sikerült ennyit megtudnunk. A hercegné halála után nyilván elköltözött Sopronból, de 1683. március elsején Sopronban kötött házasságot, és néhai Lochner János Bernátnak, a város belső tanácsstagjának leányát, a 27 éves Margitot vette nőül. Ekkor Streng már Bécsben lakott, és ott egyik főrangú család szolgálatában állott. A házasságkötésnél történt anyakönyvi bejegyzés szerint a nürnbergi Mag. Streng György fia volt.

Egy pillantást a könyvre, amelyet Ádám névnapi köszöntőül Strengnek dedikált! Szerzője Conring Hermann (1606–1681) helmstedti egyetemi tanár és korának egyik legtudósabb polihisztor, jogtörténeti

munkáival az idevágó német tudományág megalapítója volt.⁴⁽⁷⁹⁾ A felvetett kérdések a pápaság, illetőleg egyház és a német-római birodalom, valamint az egyházi jogkör és az államhatalom egymáshoz való viszonyára vonatkoztak. Conring igyekezett a protestáns egyházak jogát alátámasztani a katolikus egyházzal szemben, amely azt vitatta, hogy rajta kívül más keresztyén közösségnek nincs létjogosultsága. Az ajándékkönyv (De Germanorum imperio Romano), amely először 1654-ben jelent meg, e kiadásában is tartalmaz idevágó tanulmányt. Ama körülmények közt, amelyekben a magyarországi protestánsok a soproni 1681-es országgyűlés előtt éltek, az ilyen kérdések nálunk is időszerűek voltak: Ádám ajándékának itt van a közvetlen időszerűsége.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Helytörténeti adattár / Szalay Zoltán: Egy rendkívüli konzerválás története

375 Szalay Zoltán: Egy rendkívüli konzerválás története

A nagyeceni Széchenyi Pál kalocsai érsek múmiájának kezelése nem ígért különösebb izgalmat: egyszerű, bár hosszadalmas eljárást kívánt és közben a ruha tisztítását is el lehetett végezni. Végül mégis úgy zárult az ügy, hogy életem egyik legizgalmasabb munkájának bizonyult. A restaurátornak néha valóságos detektív-munkát kell végeznie és rendkívül körültekintéssel lennie a sikeres befejezésig.

Kezdjük az elején! A koporsó a kriptá mélyén feküdt, amikor az első vizsgálatot végeztem gyetyafénynél. A szemle eredménye: a múmiát vastagon fehér pelyhes penész borította.

A munka első napján a kriptából felhoztuk a koporsót, nehéz dolog volt, az üvegtetőt le kellett venni a koporsóról, különben nem fértünk volna el a lépcsőfordulónál. A tető egyik üvege hiányzott. A meglévőket *u*-alakú fémlécek tartották.

A konzerválást Adorján Attilával, a soproni Liszt Ferenc Múzeum restaurátorával közösen végeztük. Az első fázis a tisztítás volt: a bőrrészeket alkohollal tisztítottuk. Ecsetelés közben azonban feltűnt, hogy a rendes folyamat nem következett be. Ilyenkor ti. kocsonyás barna anyag szokott keletkezni, amit az alkohol oldás nélkül távolít el. Nálunk viszont a lepedék nyomtalanul eltűnt. Mikroszkóp, sőt nagyító sem akadt a közelben, így az eljárást végigcsináltuk, mivel az mindenképpen használt a száraz bőrnek. Megkezdtük a ruha tisztítását is, ezt triklóretilén ecseteléssel végeztük, a bőrrészeket pedig triklóretilén polibutilmetakriláttal kezeltük. A kezelést több napon át ismételtük, azonban a penész egyre foglalkoztatott, pedig nem tudtam akkor még, hogy ha nyitjára nem jövünk, egész munkánk kárba vész. Ez okból sokat beszélgettünk a kriptá őrőjével, egy jóbeszédű asszonnyal. Többek közt elmondta, hogy amíg a koporsó üvege ép volt, penészedés nem fordult elő. A látogatók nem egyszer megdöngették a koporsót, sohasem kímélték. Napokon át törtem a fejemet, mi lehet a lepedék; hogy nem penész, az volt a meggyőződésem. A munka befejezése előtt való éjszakán újból és újból átgondoltam a tapasztaltakat. Szó volt ugyanis róla, hogy a koporsó kitört üvegét pótolni kell. Mint említettem, az üveg fémkeretelésben volt. Ha ez így volt, akkor forrasztani kellett; ha forrasztottak, akkor a fém tisztítására cinkkloridot használtak. Így érthetővé vált, mért nem volt penészes a múmia, míg sértetlenül állt az üvegezés. A jól záródó fedél ugyanis a nedvességet nem eresztette át a koporsóba. Miután betört az ablak, az erősen párás levegő akadálytalanul áramlott a koporsóba, ahol az eddigi környezetével egyensúlyban levő semlegesítetlen cinkklorid vizet vett fel és duzzadni kezdett. Ezt a folyamatot még a jó hővezető fémrészek meg is gyorsították azzal, hogy a pára először ott csapódott le. Majd megindult az oxidálódás. Melegebb, szárazabb időben a keletkezett

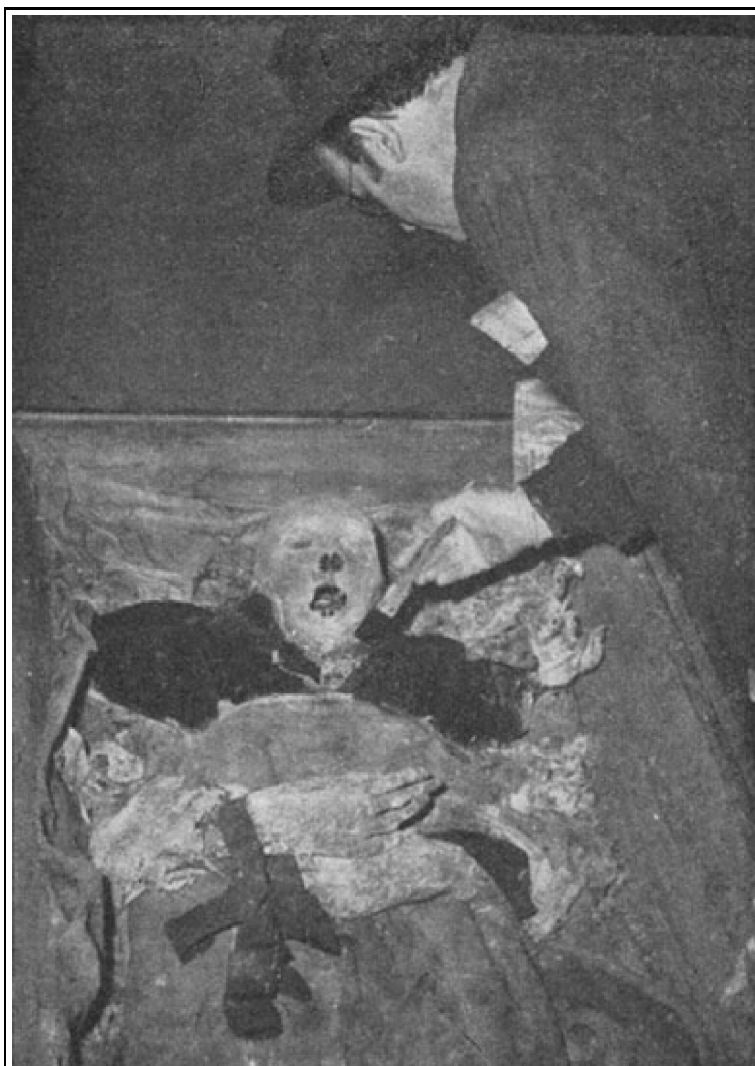
cinkoxid kiszáradt és nagy fehér pelyhekben tapadt a fémfelületre. Most már csak pár kíváncsi látogató kellett ahhoz, hogy a legkisebb lökésre a pelyhek a múmiára szálljanak. Ez gyakran megismétlődött, egy idő múlva vastag penészre emlékeztető réteg támadt a múmián.

Másnap reggel megbeszélve a dolgot Adorján kollégámmal, azonnal összeállítottuk az új elgondolás alapján a szükséges vegyszereket, majd megtekintettük a koporsót: minden úgy volt, ahogy elképzeltem: vastag fehér lepedék volt a tető belső részében.

Ezután már minden könnyen ment. A fémrészeket nátriumtioszulfáttal lemostuk; száradás után az egészet cellulózlakkal lekentük. Közel hat éve, hogy munkánk elkészült, azóta nem volt baj a múmiával.

376 Polibutylmetakrilát. Rugalmas, metakrilsavas butilészter polimerje. Rugalmasságát nem lágyítóknak, hanem molekulaszervezetének köszönheti. Jó ragasztószer bőrhöz, textilhez, de főleg üveghez. Mikrobáknak és fénynek ellenáll.

Cellulóz-lakk. Nem tartottam a kívánt célra a legalkalmasabbnak, de más anyag nem állt helyette rendelkezésre; mivel a megtámadott részeket amúgy is klórtalanítottuk, használható volt. Nátriumtioszulfát-Közönséges fotofixir. Még a halogén nyomokat is eltünteti.

Széchenyi Pál nagycenki múmiájának restaurálása. Adorján Attila felvétele

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Helytörténeti adattár / Megjegyzések a Széchenyi-múmia konzerválásához

Megjegyzések a Széchenyi-múmia konzerválásához

Amilyen szíves érdeklődéssel fogadtuk Szalay Zoltán neves restaurátor beszámolóját a nagycenki kriptában végzett restaurálásról, amellyel megakadályozta, hogy Széchenyi Pál érseknek ott üvegkoporsóban fekvő múmiáján az utóbbi években mutatkozó romlása továbbterjedjen, éppen olyan kíváncsisággal vártuk, hogy feleletet kaphassunk a nagyon elterjedt kérdésre, az érseket megmérgezték-e és a mérreg konzerválta volna a holttestet, avagy bebalzsamozták, és így maradt annyira-mennyire épségben?

Széchenyi Pál annak idején közvetítő szerepet vállalt a bécsi udvar és Rákóczi Ferenc közt. A békét nem

tudta létrehozni. 1710 januárjában öccse, Széchenyi György Pozsonyból lehozta a soproni 377 házába, a Szent György utca 16-os sz. palotába (Geofizikai Intézet), hosszú betegeskedés után az érsek május 22-én elhunyt. Tetemét a Szent Mihály templomba vitték másnap és onnan ki Bánfalvára, ahol a pálos templom kriptájában ideiglenesen eltemették, de a nagy, pompás temetés csak ez év június 23-án esett meg, mire a távoli hozzátartozók és jóbarátok az akkori rossz közlekedési viszonyok mellett ideértek. A hagyaték körül nagy huzavonák keletkeztek; semmi nem vall rá, hogy az érseknek akár az udvar, akár a rokonok részéről ellenségei lettek volna, akik megmérgezték. Hiszen értettek az udvarban hozzá, hogy minden feltűnés nélkül eltüntessék azt, aki akár terhükre volt, akár akinek a vagyonára áhítoztak. Viszont hamar elterjedtek a gyilkosságra vonatkozó tévhitek is, mint pl. Zrínyi Miklós esetében.

Hogy és mikor keletkezett az a hit, hogy Széchenyi érsek hulláját a mérgezésnél használt arzén konzerválta, nem tudni. Sokkal kézzelfogatóbb az a nézet, hogy bebalzsamozták, még hozzá gondosan, amire a két temetés közt elég idő állott rendelkezésre, és éppen szükség is volt a balzsamozásra a második temetés elhúzódtása miatt. Igaz, a balzsamozás próza, a mérgezés romantika, az utóbbi kelendő portéka.

Östör József, a Széchenyiek utolsó ügyésze foglalkozott a kérdéses temetéssel (Sopronvármegye, 1936. IV. 12), valószínűnek hiszi a mérgezést. Az érsek kerek 100 évig élvezhette csak a síri nyugalmat. 1809-ben a pálos templom használaton kívül volt, a francia megszálló katonák kirabolták a kriptát, erre Széchenyi Ferenc ösét, akinek egykorú leírás szerint „csodálatos épségben” került elő hullája, átvitette a nagycenki családi kriptába, ahol még a jelen század legelején valóban, ahogy Östör is erősíti, épségben volt, azonban hamarosan betörők jártak lenn, és az érsek ékszereit elrabolva, a testét is bántalmazták, azóta esett így össze.

Szalay Zoltán restaurátor kérdésünkre elmondta, hogy megbízatása csak arra szólt, hogy az érsek szabadon látható testrészeit és ruháját konzerválja, valamint a romlás okát kikutassa és megszüntesse. Sajnos, a nyitva álló kérdéstről nem tudott, pedig nézete szerint nem lett volna nehéz megoldani. Ugyanis ha az érseket bebalzsamozták, akkor hasát ki kellett nyitni, hogy a romlandó zsigereket eltávolíthassák. Így tehát a testen ennek világos nyomát meg lehet találni. Adorján Attila restaurátor szerint egy ember megmérgezésére egy tized gramm arzén elégséges, viszont arra meg kevés, hogy mumifikálja az egész testet. Viszont arzént a balzsamozásnál is használnak. A tetem ruhájának megnyitása esetleg megoldja a kérdést, de mindig adhat más kombinációra is alkalmat. Ugyanis a XVII. századból ismerünk olyan ismeretlen eljárást, amely mellett a holttest évszázadokra megtartotta eleven frissességét.

A szerkesztő

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Helytörténeti adattár / Borsa Gedeon: Egy soproni patika nyomtatott hirdetése 1730 tájáról

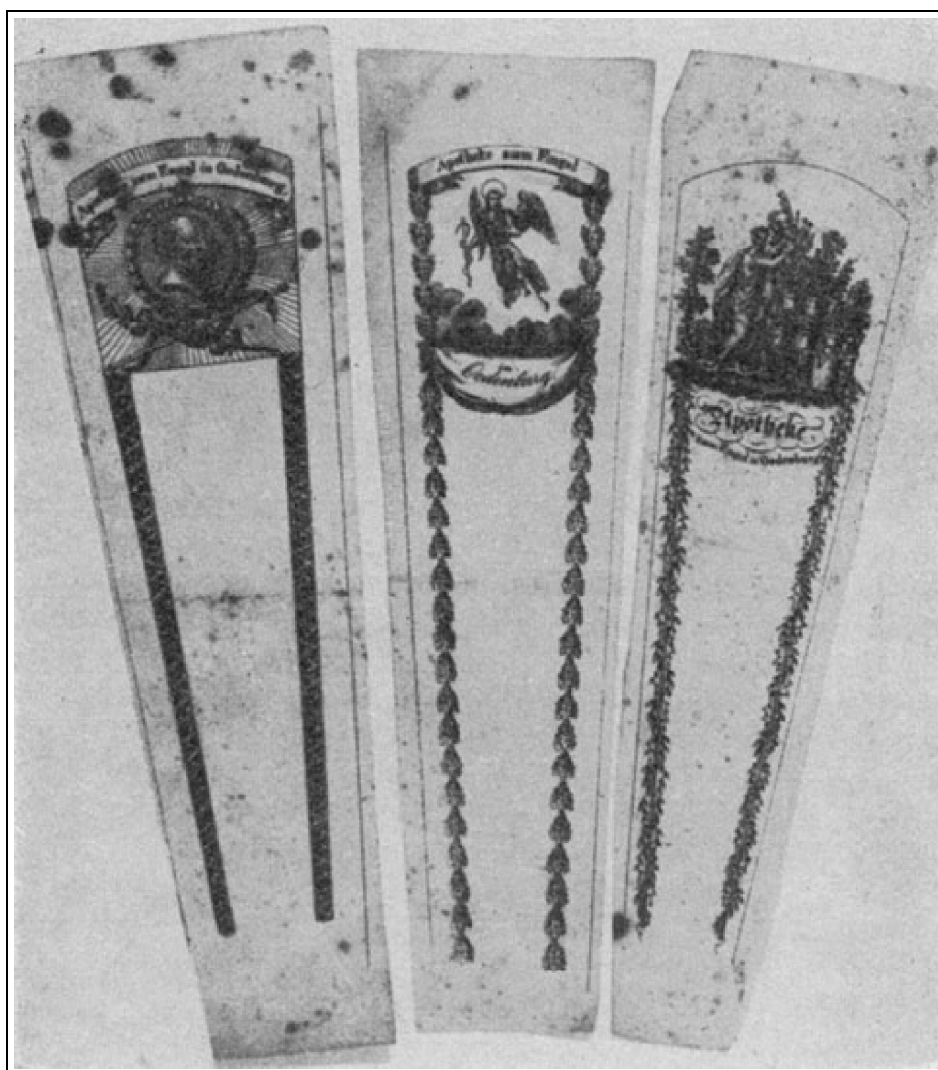
Borsa Gedeon: Egy soproni patika nyomtatott hirdetése 1730 tájáról

A pannonhalmi könyvtár egyik negyedréti alakú kötetében (jelzete 10b B 22*) örzi Lippay János nevezetes kertészeti könyvének, a „Posoni kert”-nek első és második részét (Bécs–Nagyszombat 1664 = RMK I 1016). A múlt század eleji kötés azonban ezen a hazai agrártörténet szempontjából oly értékes munkán kívül két kisebb nyomtatványt is tartalmaz, amelyekre Szabó Flóris könyvtáros volt szíves felhívni figyelmemet.

Az egyik a regensburgi sarutlan karmeliták latin nyelvű hirdetése 1700 tájáról, amelyben aranyos „melissarumspiritus” (vulgo méhpempő) rendkívül sokoldalú gyógyhatását ecsetelik élénk színekkel.¹⁽⁸⁰⁾

A másik „Az Csudálatos, és mesterséges Balsamun Vitae, avagy, az Élet Balsamomjának mi-vóltáról, és erejéről” címet viseli. A kis – két levélen négy lap terjedelmű – nyomtatvány végén a ³⁷⁸következő sorok állanak: „Ezen Balsamon találtatik Eberhard Christoph Patikáriusnál, mellynek Patikája-előtt egy Szerecsen vagyon ki-téve Sopronyban.”

Az érdekes gyógyszerhirdetés csaknem egészét annak leírása tölti ki, hogy a nevezetes balzsam milyen betegségek ellen nyújt segítséget. Ezt a részt a következő cím vezeti be: „Az Embernek minémü esetében és betegségében, köllessék ezen derék orvossággal külső és belsőképpen élnie.” A hosszú és részletező felsorolás nagyon emlékeztet a fentebb említett regensburgi hirdetésben foglaltakra. A lehető legkülönbözőbb panaszok orvoslását ígéri a nyomtatvány: gutaütés, trombózis, vesekő, tüdőbaj, himlő, kanyaró, fogfájás, fülzúgás, köszvény, vérbaj, gonorrhoea stb.

A Liszt Ferenc Múzeum gyógyszerész-emlékeiből. A Fehér angyal patika papírszalagjai orvosságos üvegek

Hasznosnak hirdeti a várandós és gyermekágyban lévő asszonyoknak, a csecsemőknek hasmenés és giliszta ellen, öregeket fiatalít, elmét frissít, jó melancholia ellen stb. Tehát a régi idők majd minden nyilvánított nyavalyájával szemben hasznos szerként hirdeti. A folyékony balzsamot, amelynek összetételét természetesen nem árulja el, mind külső, mind belső használatra egyaránt alkalmasnak tartja a hirdető gyógyszerész.

Az utolsó lapon található kis rész, amelynek címe „Következik már mint köllessék, élni ezen Balsamommal”, megjelöli a pontos adagolást is. Eszerint hat hetes csecsemőnek anyatejbe keverve 5–8 cseppet lehet adni. A nagyobbaknak borba, herbateába vagy levesbe keverve korcsoportonként egyre nagyobb és nagyobb adagot ír elő tízről a felnőttek hatvan cseppjéig. Utasítást ad a kis nyomtatvány a külső használatra is. Így 379 fejfájás, szédülés stb. ellen a fejtető bekenését ajánlja, a fájó fogra cukorba cseppentett balzsamot javall, míg a fülzúgás stb. megszüntetésére a nevezetes gyógyszerrel átitatott pamutnak a füljáratba történő helyezését tartja hatásosnak.

Az érdekes nyomtatott gyógyszerhirdetést Eberhard Kristóf patikus tette közzé, akinek a „Szerecsenhez” címzett patikája Sopronban volt. Csatkai Endre szíves tájékoztatása alapján tudjuk, hogy ennek megnyitására 1723 elején adott engedélyt a városi tanács. A nyilvánvalóan jó üzleti érzékkel rendelkező Eberhard (Ehardt) a piactéren a Mária-oszlopnál rendezte be gyógyszerét, amelyben ő személyesen még 1740-ben is működött. Maga a patika 1840 tájt áttelepült az Ikvahíd utcába, ahol már mint a „Megváltó” gyógyszerár működött, ill. működik ma is. Ugyancsak Csatkai Endre értékes közlése alapján értesültünk Eberhard Kristóf származásáról. A soproni városi tanács jegyzőkönyvének 18. lapján az 1723. esztendő elején – az említett patikanyitási engedély kapcsán – feljegyzésre került, hogy ő a szászországi Reichenbachban született. Sopronba kerülése után hamarosan bekapcsolódott új hazája társadalmi életébe. Erre vall az a kis német nyelvű gyászversezet, amelyet Maria Elisabeth Neustetterin 1725. január 21-én bekövetkezett halálára írt, és a soproni Streibig nyomdában látott napvilágot. (Vö. Soproni Szemle 1961. 44. 1.) Nyilván az ő fia volt az az Ehardt (Ehart) György Zsigmond soproni származású orvosdoktor, aki 1756. május 5-én (Weszprémi István: *Succinta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia*. Tom. IV. Viennae 1787, 157. 1.) – tehát nem február 7-én iratkozott be, ahogy ezt Szinnyi József Magyar írók élete és munkái. 2. köt. Bp. 1893, 1171. has. közölte és akit a jénai egyetemen avattak fel. Disszertációja nyomtatásban is megjelent: „Dissertatio inauguralis medica de statu mesenterii naturali et praenaturali. jenae 1755 ex officina Marggrafiana. 24 1. – 4°. – (Vö. Petrik Géza: Magyarország bibliográfiája. 1712–1860. 1. köt. Bp. 1888. 579. 1.)

Az ismertetett nyomtatott gyógyszerhirdetés nem árulja el magáról, hogy mikor és hol állították elő. Kézenfekvőnek tűnik, hogy azt valamelyik soproni műhelyben nyomták. Azonban a használt betűtípusok és könyvdíszek nem voltak kimutathatók sem Streibignél (1721–27), sem Schmidnél (1733–38), sem Rennauernél (1738–47), akik a XVIII. század első felében a városban dolgoztak. Streibig, akinél Eberhard említett gyászverse megjelent, későbbi győri működése során sem használta azokat a betűket és díszeket, amelyek a balzsamreklámban találhatóak. Miután Streibig távozása és Schmid megérkezése között több éven keresztül, 1727-től 1733-ig Sopronban nem működött nyomda, a gyógyszerhirdetés megjelentetését más városban kell keresni. A közeli Pozsonyban működött Royer-műhely termékeivel történő összevetés sem vezetett eredményre. Végre a nagyszombati nyomda volt az, amellyel a tipológiai összehasonlítás megnyugtató azonosítást eredményezett. A fentiek alapján viszont joggal feltehető, hogy csak az 1730. év táján, amikor Sopronban nem dolgozott egyetlen nyomda sem, jelentette meg Eberhard ezt a kis kiadványát

Nagyszombatban.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Helytörténeti adattár / Thirring Lajos: Egy színházi statisztikai adatgyűjteményről

Thirring Lajos: Egy színházi statisztikai adatgyűjteményről

Az a színház-statisztikai adatgyűjtemény, melyről az alábbiakban beszámolunk, a fővárosi színházak működésére vonatkozik. De talán soproni szemmel nézve sem teljesen érdektelen. Az adatok gyűjtője ugyanis Sopron szülötte: Dr. Thirring Gusztáv (1861–1941), aki életének túlnyomó részét Budapesten élte le, azonban szülővárosától soha el nem szakadt.

A színház statisztika a kultúrstatistikának szinte a legújabb időkig meglehetősen mostohán kezelt ága. Nyomait viszont már a magyar hivatalos statisztika múlt század utolsó harmada alatti kiépülésének időszakában megtaláljuk. Budapest székesfőváros Statisztikai Hivatala például a fővárosi színházakra vonatkozólag munkásságának korai szakaszától fogva gyűjtött, ha szerény keretek közt is, adatokat; sőt azokat szűkebb terjedelemben a „Budapest székesfőváros [380](#)Statisztikai Évkönyve” c. kiadványsorozatban, annak I. (1894. évi) évfolyamától kezdve rendszeresen közölte is.^{[1\(81\)](#)}

Dr. Thirring Gusztáv nyilvánvalóan ezeknek a munkálatoknak a tapasztalatainak okulva vette tervbe egy az addiginál behatóbb budapesti színházi statisztika összeállítását, mely teljes megvalósulása esetében Magyarországon több szempontból újszerű lehetett volna.

A hagyatékában fennmaradt adatgyűjtemény arra mutat, hogy összeállítója – legalább is első lépésként – nem gondolt arra, hogy színházi statisztikája a színházak tevékenységének minden jellemző vonását megrögzítse. Erre az említett folyamatos budapesti adatgyűjtések miatt voltaképpen szükség sem volt.

A budapesti színházi statisztika azonban éppen a színházak működésének közművelődési szempontból is legfontosabb részletéről, az előadott darabokról csupán igen szűkszavúan, keveset mondó összevont adatokkal számolt be. Dr. Thirring Gusztáv szándéka – az adatgyűjteményből kitetszően – a fővárosi színház-statisztika ilyen irányokban való továbbépítése, elmélyítése volt. Kétségkívül abból indult ki kísérletnél többnek nem tekinthető adatgyűjtésének megkezdésekor, hogy a színházi kultúra valódi tartalmát csupán ezen a módon lehet kellőképpen megismerni és értékelni.

Adatgyűjtő munkája, sajnos, félbemaradt, befejezetlen; de gyűjteményéből a terv keretei ennek ellenére elég jól kibontakoznak.

A tervezett színdarab-statisztika elkészítéséhez mindenekelőtt az alapanyag összegyűjtésére volt szükség. Dr. Thirring Gusztáv hosszú időn át és nagy részben sajátkezűleg a fővárosi színházak (Nemzeti, Opera stb.) szerint tagolva pontos időrendben (év, hónap, nap, sőt szükség esetén napszak szerint is) táblázatos nyilvántartásba foglalta az előadott művek címét (ritkább esetekben a szerző vagy zeneszerző nevével együtt). Anyaggyűjteményének ez az 1898–1937. évekre vonatkozó folyamatos jegyzék a legterjedelmesebb és legteljesebb része;^{[2\(82\)](#)} egyben önmagában is tanulságos és egyes rövidített bejegyzések ellenére ma is jól felhasználható színházi krónika.

A jegyzék alapján különböző összeállítások és statisztikai feldolgozások készültek, illetőleg készültek

volna.

Mindenekelőtt színházak szerinti kimutatás a szerzők (zeneműveknél a zeneszerzők) alfabetikus névrendjében, az előadott egyes darabok előadásainak hónapokénti számáról. Ilyen, jól áttekinthető táblázatok az első évcsoportokról (1898–1902, 1903–1907) kerültek elő a hagyatékban.

A következő lépés az előadott darabok előadásai számának „egyéni lapokra”: színdarabonkénti kis táblázatokra való kijegyzése („kicédulázása”) volt. Minden egyes külön kis táblázat a fejezeteken: a színház megszervezésén, a szerző (zeneszerző) nevéen, a darab címén, eredetén (magyar, idegen) és műfaján kívül táblázatosan az 1898–1927. évi előadások havonkénti és évenkénti számának bejegyzésére szolgáló rovatokat tartalmazta. Ebből a feldolgozási segédletből meglehetősen sok üres példány van a jegyzékek mellett; kitöltött cédula azonban csak a Nemzeti Színház, az Operaház és a Várszínház 1898–1902. évi előadásairól található az anyaggyűjteményben.

A tervezett színházi statisztika leglényegesebb része, a részletes színdarab-statisztika e cédula-anyag alapján készült volna el. Az egyes színművek előadásai számának időbeli alakulására vonatkozólag ezen az alapon tervbe vett különféle feldolgozásokat nyilvánvalóan különféle – műfaj stb. szerinti – összefoglalások és elemzések egészítették volna ki.

381 Az adatgyűjtemény – pár évre vonatkozólag – tartalmaz még néhány havi részletezésű színházankénti áttekinthető táblázatot és vegyes feljegyzéseket.

A budapesti színházi előadások lényegében teljesnek tekinthető 1898–1937. évi lajstromához tehát statisztikai feldolgozások, összeállítások csak töredékesen kapcsolódnak. Dr. Thirring Gusztáv szemmel láthatóan teljesen egyéni munkában, terjedelmes statisztikai-demográfiai, helytörténeti, földrajzi-turistairodalmi munkásságának mintegy melléktermékeként, szinte pihentető szórakozás céljából szándékozta színházi statisztikai adatgyűjteményét feldolgozni. Bár erre hosszú időn át hivatali és egyéb elfoglaltságai, majd élete utolsó tizenöt éve alatt nagy történeti statisztikai – köztük soproni várostörténeti – műveinek megírása miatt nem került sor, az adatgyűjtemény csonkaságában is jelzi a színházi és általános kultúra irányában is megnyilatkozó sokirányú érdeklődését.

Összefoglalóan: Dr. Thirring Gusztáv nézetünk szerint muzeális megőrzésre alkalmas és érdemes színházi statisztikai adatgyűjteménye szaktudományi szempontból lényegében csupán kis részben feldolgozott nyersanyag; de mint kezdeményezés és kísérlet kultúrstatistikai, valamint színháztörténeti szemszögből egyformán figyelmet érdemelhet. Ezenfelül eddig nem ismert adalék gyűjtőjének a Soproni Szemlében is megörökített életrajzához.³⁽⁸³⁾

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Helytörténeti adattár / Hetyéssy István: Wittnyédy István soproni ügyvéd levele a török „flastrom”-ról

Hetyéssy István: Wittnyédy István soproni ügyvéd levele a török „flastrom”-ról

Wittnyédy István jogász és politikus volt. A sárvári várban született 1612. dec. 20-án. Iskoláiból kikerülve Nádasdy grófnak volt egy ideig titkára, de 1636-ban mint ügyvéd telepedett le Sopronban, ahol a város 1638-ban jegyzőjéül választotta. 1646-ban a város követül küldötte az országgyűlésre,

melynek lefolyásáról naplót is vezetett. (Kovachich: Scriptores rerum Hungaricarum minores)

1647-ben Sopron vármegye főadószedőnek választotta, majd az 1655. évi országgyűlésen ennek a vármegyének a követe volt. A tehetséges jogászt gróf erdői Pálffy Pál nádor (1649–1654) első belső főemberévé (primarius aulae Nostrae familiaris) tette meg. Itt fejlődött ki levélíróknak szoros baráti kapcsolata Klobusitzky Andrással, aki II. Rákóczy György erdélyi fejedelem megbízásából gyakran megfordult náluk Pozsonyban.

A levelet Pozsonyból 1650. nov. 13-án írta, abból az alkalomból, hogy az erdélyi fejedelemasszony: Lorántffy Zsuzsanna új jószágkormányzójául nevezte ki nagy kiterjedésű birtokaira az eltávozott Debreczeni Tamás helyébe Klobusitzky Andrást. Ez a levél azért érdemes figyelemre, mert politikai pártállását egészen más beállításban tükrözi, mint ahogyan őt vagyona elkobzásakor és a protestánsok vallatásakor a hivatali szervek (Fiscus) befektetési igyekezetek, hogy ti. török segítséggel akarták Lipót császár önkényét megdönteni.

Tudjuk róla, hogy – mint buzgó lutheránus – nagy tevékenységet fejtett ki hitfelei érdekének előmozdításában, akik igen gyakran fordultak hozzá ügyes-bajos dolgaikkal. Zrínyi Miklós költőnek udvari embere és titkos tanácsosa volt és talán már ismerhette is „Az Török Ellen Való Orvosság” körvonalait ekkor, mert erre utalnak a „török-flastrom”-ra tett gúnyoros megjegyzései levelében:

„Nagyságos Klobusitzky Andrásnak, a Méltóságos Fejedelem asszony Lórántffy Zsuzsanna összes javainak jószágkormányzójának és nekem legbizodalmasabb barátomnak (fratri mihi confideratissimo)

Ayánlom Kegyelmeteknek jó akaró uramnak, kedves atyámfiának köteles szolgálatom. *Szomorú hirrel hallottam, hogy Kegyelmes Asszonja, kegyelmeden megkönyörülván, sok rendbeli postálkodásinak véget vetvén, egyszer már nyugodalmas állapotba helyeztetvén kegyelmedet, melyben – csak kívánt kedve szerint – az mikor akarja egyik jószágból másikba megyen recreatio (felüdülés) gyanánt. Elhittem az mint az előtt hirtelen (palbabiliter) öszült kegyelmed, ugy ez után megint az jó napokban megváltozik az kegyelmed ősz haja, vagy taán inkább, az hol azelőtt egy hajszála öszült, mast ott kettő-három fogh öszülni, mivel az gondok és elfoglaltságok (occupatiók) is az recreatio (ujjá-születés) helyett megsokszorosodnak (triplicáltattanak). Ha ugy vagyon is, de mégis ugyan jobb és hogy sem előbbi obligatiója (elkötelezettsége). Mert tudja maga az affectusit (érzéseit) és beteg voltát: ha az hasrágás fogja bántani, az én meleg téglám téglám helyett mindjárt igen jó meleges török flastrommal megh orvosolhattia nyavaliáit, kinek az kevese előnyesen segít (pro purgandis renibus), ugyan ha hasznos, noha az soka mégis csömörteti az embert, kiváltképpen az ki nem számár természetü.*

Isten micsoda kimenetelét (eventusát) adgya, azt el kell várni kegyelmednek. szübil kívánom azon állapotjában Ő Szent Fölsége –, maga dicséretére Kegyelmes Asszonyának s Urainak és az közönséges jóra való szolgáltnak, ió egészségben megtartván gyakorta hasát az török flastrommal recreálhassa. Csernel György, Barna, Zákány, Zemere és más több jó akaró Urainnak szolgálatomat ajánlván, kegyelmed meghesmert

köteles szolgálója és Attiafia:
Wyttniédy István s. k.

U. i. Az szegény Beszprémy kapitányt commendálok kegyelmednek, lám mind eleget kinyoltuk s

mind bolondoskodtunk vele, lehessen contentatioja (alkalmaztatása felvétele), *mert az mivel tartoztok, meg nem tarhattiátok.*”¹⁽⁸⁴⁾

Tehát egyrészt gratulál neki az előléptetéséhez, amelynek során felüdülhet az egyik birtokról a másikra járva felügyelni, de másrészt aggodalmát fejezi ki afelett, hogy a kedve ellenére érvényesülő török befolyások és birtok-foglalások még jobban aggasztani fogják, s ott már a pozsonyiak többé nem tudnak neki segíteni (mert Pozsonyban úgy tervezték), hanem kénytelen lesz a török flastromokkal: értsd: ámítgatásokkal, megelégedni. Pozsonyban ugyanis igyekeztek Klobusitzky révén a 2 fiatal Rákóczyt a töröktől elidegeníteni, de azok a sok császári kegyelem (grácia) ígéretésben már nem tudtak hinni, és végül is Nagyvárad és Jenő elfoglalásával (1658. szept. 2.), sok ezer magyar leölésével, rabságba hurcolásával csapta be őket a török. Ez volt a Wittnyédy által előre megsejtett: „törökflastrom.”

Ez a levél tehát egyrészt irodalomtörténeti szempontból figyelemre méltó, mert sejtetni engedi, hogy 1650-ben már csírájában meglehetett „Az török áfium ellen való orvosság” és arról Wittnyédy már ekkor értesülhetett, bár kétségtelen, hogy az 1660/61. táján fejeződhetett be, mint azt Ferenczy Zoltán megállapította.²⁽⁸⁵⁾ Történeti szempontból pedig egyenesen rácsúfol az akkoriban szélteben hangoztatott hivatalos állításokra, mintha a lutheránusok Wittnyédy révén a törökök segítségével akarták volna a reakciós katolikus önkényt lerázni nyakukról. Zrínyi és Wittnyédy is azt akarta, hogy a magyar önerejéből szabadítsa fel hazáját a török iga alól.

Wittnyédy tudományos intézetekre és azok növendékeire is sokat költött, sok szegény ifjút neveltetett külföldön és hazai főiskolákon. Igen sokat utazott és mindenütt hevesen izgatta Lipót ellen a protestánsokat. Mikor 1666-ban hallotta, Lipót Trencsén vármegyén keresztül fog utazni, elhatározta, hogy egy pár elszánt emberével elfogja és Kaszaváron fogva tartja mindaddig, míg a protestánsok követeléseinek eleget nem tesz.³⁽⁸⁶⁾ Tervének kivitelezéséhez 500 embert kért Zrínyi Pétertől, de ez kérését megtagadta. Zrínyi Miklós költővel részt vett azon a végzetes vadászatban, amelyen a megsebzett vadkan elöl már csak a haldokló Zrínyit mentették ki.

Részt vett a Wesselényi-összeesküvésben, de még jóval az összeesküvők letartóztatása előtt váratlanul meghalt, 1670. febr. 18-án Nezsiderben, 58 éves korában, amikor Pozsonyból volt hazatérőben Sopronba, azonban összes atyai és anyai birtokát elkobozta a kincstár.⁴⁽⁸⁷⁾ Többi érdekes levelét Fabó András adta ki az 1871. évi Magyar Történelmi Tár XV. kötetében.

1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Megemlékezések

383 Megemlékezések

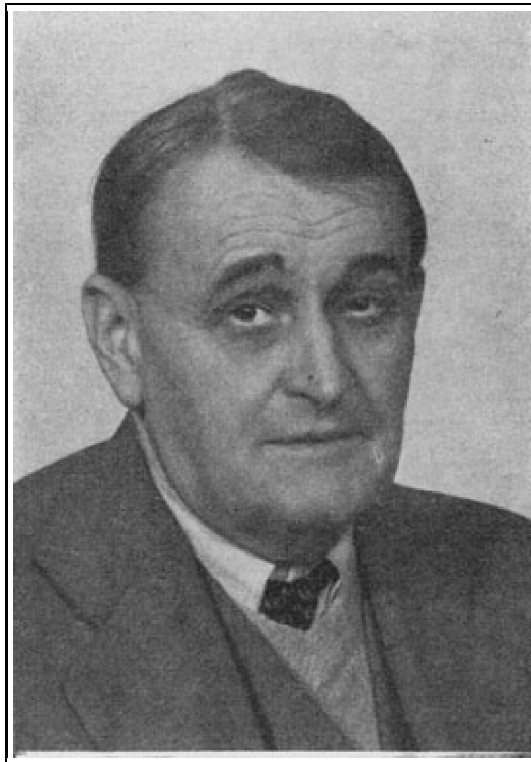
1965. XIX. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Megemlékezések / Kocsis József: Sébor János 1890–1965

Kocsis József: Sébor János

1890–1965

„Ha a világon mindenki becsületes volna, akkor boldogok lehetnének az emberek a földön”.

A fenti sorokat nem nagy gondolkodóktól, nem íróktól vagy költőktől idéztem. Dr. Sébor János barátai, munkatársai, tanítványai emlékezhetnek ezekre a szavakra, amelyekben életbölcssége, mélységes humanitása fejeződik ki, s amelyeket oly gyakran hangoztatott.

Hogy az emberek miként élhetnek boldogan, s mik a feltételei a világban a boldogságnak, arról lehet vitatkozni. Ő szerette is, ha vitába szálltak vele, de mindenki, aki ismerte, tudja, hogy életével példázta: lehet becsületesen élni, becsületesen dolgozni, s hogy az ilyen élet tartalmas mind az egyén, mind a közösség számára.

Élt 75 évet. 75 év nagy idő, s a legegyszerűbb ember is ilyen hosszú élet után sok emléket hagyhat maga után. Mennyire így van ez Dr. Sébor János esetében, aki 384 egyszerűsége és szerénysége mellett is, maradandó értékekkel ajándékozta meg az utókort.

Életének 75 évéből 50 évet a magyar erdészet szolgálatában töltött el. Munkássága, egyénisége meghatározó volt az elmúlt 50 évben a magyar erdészet fejlődésében. Igaz 1918-tól már nem elsősorban az termelésben, hanem inkább az oktatásban fejt ki tevékenységet, de emberi és szakmai értékeit itt tudta igazán kibontakoztatni.

1923-ban nevezték ki az Erdészeti Főiskola földméréstani tanszékének vezetőjévé. E tisztségét 42

éven keresztül, halála napjáig töltötte be. Legfőbb feladatának az erdészeti szakemberképzés színvonalának emelését tartotta. Fáradhatatlanul küzdött azért, hogy az erdőmérnökképzésben a műszaki tudományok kellő súllyal szerepeljenek.

Az elmúlt évtizedek során végzett erdőmérnökök méltóképpen bizonyítják, hogy a soproni Erdészeti Főiskola, melynek Sébor János tanára volt, kiváló szakembereket bocsátott ki az erdészet szolgálatára.

Dr. Sébor János mint pedagógus, mint professzor nemzedékeket tanított meg a geodéziai tudományok művelésére, a munka szeretetére, a munkában való igaz helytállásra. Több mint kétezer erdőmérnök és földmérnök vallhatja mesterének, professzorának, akiket ő tanított meg ténylegesen is a mérnöki munkára. És ez szó szerint így volt. Ő nemcsak a katedráról érintkezett hallgatóival, hanem a terepen maga is segített a műszerekkel való tevékenység, a mérési munka elsajátításában. Tanítási módszerének eredményeképpen a végzett erdőmérnökhallgatók a gyakorlati életben felmerülő mindenfajta geodéziai munkát önállóan tudtak elvégezni.

Nagyon szerette hivatását és ezt a hivatásszeretetet igyekezett átplántálni mindazokba, akiket oktatótt, akik környezetében dolgoztak. Tanítványai tisztelték és szerették. Tisztelték tudásáért, igazságosságáért, és szerették mélységes humanitásáért. Emberi közelségbe tudott kerülni hallgatóinak minden problémájával.

Nemcsak mint pedagógus marad meg emlékezetünkben, hanem mint választott tudományágának kutató tudósa is.

Ő ismerte fel hazánkban szinte elsőként a fotogrammetria erdészeti alkalmazásának szükségességét, s kezdte meg e felismerés alapján az ezzel kapcsolatos kutatási és oktatási tevékenységet. Tudós munkásságának egyik jelentős állomása az Általános Geodézia című könyv I. és II. kötetének megjelenése volt. Ebben a műben összegezte nagy tárgyi tudását oktatási módszereinek alkalmazásában.

Irodalmi munkássága is jelentős volt. Elsősorban a vektoriális kiegyenlítéssel, valamint a fotogrammetriának az erdőgazdaság szolgálatába való állításával foglalkozott.

Számos előadást tartott különböző tanfolyamokon, erdőgazdaságokban. Vezetője volt a Magyar Tudományos Akadémia Geodéziai bizottságán belül működő fotogrammetriai albizottságnak.

Nem volt mutatós tudós, de lankadatlanul és eredményesen dolgozott. Mint tudós, mint professzor, élete folyamán sok elismerésben részesült.

Több alkalommal legfőbb vezetője volt munkahelyének. Így: 1943–44-ben a Bánya- Kohó- és Erdőmérnöki Kar dékánja, 1944–45-ben prodékánja. 1947–48-ban ismét dékán. 1948–49-ben a Bánya- Kohó- és Erdőmérnöki Kar prodékánja. 1950–51-ben az Erdőmérnöki Kar prodékánja és a Földmérőmérnöki Kar megbízott vezetője, egészen 1955-ig. 1948-ban az Országos Erdészeti Egyesület elnöke volt.

Kiváló munkája elismeréseképpen több magas kitüntetést is kapott:

1951-ben a Magyar Népköztársaság Érdemérem arany fokozatával tüntette ki az Elnöki Tanács. 1955-ben először, majd 1963-ban másodszor kapja meg az „Erdőgazdaság kiváló dolgozója”

kitüntetés. 1959-ben „Lázár Deák” emlékéremmel, 1963-ban „Bedő-díjjal” tüntették ki. 1962-ben az Erdőmérnöki Egyetem díszdoktorrá avatta.

1953-ban a Tudományos Akadémiától a műszaki tudományok kandidátusa fokozatot kapta meg, tudományos munkája elismeréseképpen.

A sok kitüntetés és elismerés mellett is megmaradt egyszerű, meleg, érző szívű embernek. Halála nagy veszteséget jelent a magyar erdészet, az erdészeti oktatás számára.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Csizmadia Sándor költő volt, a szocialista munkáslíra egyik első képviselője. Fiatal korában volt nyári cseléd, béres, részesarató. Csak négy elemi végzett, de magánszorgalomból több nyelvet is megtanult. Több lapnak lett szerkesztője. A Szociáldemokrata Pártnak 1894 óta tagja, majd vezető funkcionáriusa. A Károlyi-kormányban földművelésügyi államtitkár, majd népbiztos a Tanácsköztársaság alatt. Merész cikkei miatt sokszor pörbe fogták és börtönbüntetésre is ítélték. Mint a Népszava belső költője támadta Adyt és harcolt annak szereplése ellen a lapban. Ő volt az első magyar munkásszármazású költő, aki szocialista meggyőződéséből következetesen hirdette az elkövetkező új forradalmat. Ő szerezte a munkás-Marseillaise magyar szövegét is. Később szembekerült a forradalommal és önmagával is. 1929-ben öngyilkossággal vetett véget életének.

2 (Megjegyzés - Popup)

Így pl. Hegykőn a határterület 4972 kh., nem termő 2 191 kh.; Hidegségen a határterület 3 116 kh., nem termő 1 758 kh.; Fertőhomokon a határterület 2 700 kh., nem termő 1 470 kh. A Magyar Korona Országainak Mezőgazdasági Statisztikája. Bp. 1897.

3 (Megjegyzés - Popup)

Pl. Hegykőn és Fertőhomokon Széchenyi Béla grófnak közel 3 465 kh. földje volt.

4 (Megjegyzés - Popup)

Erdei Ferenc: Futóhomok: Bp. 1957. 222 l.

5 (Megjegyzés - Popup)

Paúr Iván: A kisczenki remete. Századok 1883. 101–104 l.

6 (Megjegyzés - Popup)

Erdei Ferenc i. m. 111 l.

7 (Megjegyzés - Popup)

Májusban visznek öreg zöldséget, de már frisset is, cukorborsót és zöldhagymát, júniusban friss zöldséget, borsót, hagymát uborkát, tököt, júliusban a júniusban vitteket. Augusztusban az előbbieken kívül még paradicsomot, szeptemberben az előbbieken kívül még kis elraknivaló uborkát. Októbertől májusig zöldséget, sárgarépát, zellert, hagymát és kelkáposztát.

8 (Megjegyzés - Popup)

tábla foghagyma az 3 fonyás, egy fonyáson van 5 fej foghagyma

9 (Megjegyzés - Popup)

A német szövegben szereplő megszólítás (ir) jelentése 'Ön' is lehet.

10 (Megjegyzés - Popup)

Ti. László

11 (Megjegyzés - Popup)

Ha a kézirat megfelelő írásképének (dst) feloldása (diset) helyes

12 (Megjegyzés - Popup)

A dőltszedésű rész hiányzik a kéziratból, a helye üresen van hagyva

13 (Megjegyzés - Popup)

A dőltszedésű rész hiányzik a kéziratból, a helye üresen van hagyva

14 (Megjegyzés - Popup)

A 11^v lap vége^r lap vége^v lap vége^r lap vége^v lap vége^r lap vége^r lap vége^v lap vége^r lap vége. A kézirat itt megszakad

15 (Megjegyzés - Popup)

1735. június 22-én létesült a selmecebányai bányatisztképző iskola, melynek folytatásaként Mária Terézia megalapította a selmecebányai bányászati főintézetet, melyet 1770-ben akadémia rangjára emeltek. 1770-ben vette kezdetét a bányászati- és kohászati felsőoktatás, mely 1808-tól az erdészeti ágazattal gazdagodott. Az intézmény 1904-ben főiskolai szintre emelkedett. Ez az intézmény tehát közel 200 éves gazdag múlttal rendelkezett, amikor Sopronba telepítették.

16 (Megjegyzés - Popup)

Az első kötetet követte a többi. Ez a kiadvány három évtizeden át reprezenálta Sopron város szellemi életét és jelentős mértékben hozzájárult városunk nemzetközi hírnevéhez. Utolsó soproni száma – „Nehézipari Műszaki Egyetem, Sopron Bányamérnöki és földmérőmérnöki karok Közleményei” címmel – 1959-ben jelent meg. A XXI. kötet már Miskolcon „A Nehézipari Műszaki Egyetem idegennyelvű Közleményei” címen jelent meg.

17 (Megjegyzés - Popup)

A soproni Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola 1934-ben egyetemi rangot nyert (1934 évi X. t. c.), és a továbbiakban mint a M. Kir. József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi egyetem, Bánya-, kohó- és erdőmérnöki Kara tevékenykedett.

18 (Megjegyzés - Popup)

A levél 202/1937 ikt. számmal, 1937. november 11-i dátummal került a Soproni Egyetem irattárába.

19 (Megjegyzés - Popup)

A szöveg a 202/1937 ikt. sz. irat külső oldalán.

20 (Megjegyzés - Popup)

„Soproni újdonságok” az Életképek 1847-es évfolyamában (SSz. 1965. 2–3 .szám.).

21 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 1943. 1. szám.

22 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap, 1948. Különlenyomat.

23 (Megjegyzés - Popup)

Lásd *Németh Sámuel* i. m. (15. lap).

24 (Megjegyzés - Popup)

Stettner Lajos is egyike lett a szabadságharc soproni mártírjainak. A szabadságharc leverése után a Habsburgok rabságában fejezte be életét.

25 (Megjegyzés - Popup)

Nominibus liber est insignibus ille dicatus a Matthia Rath. Jauriensi Theologiae et Philosophiae Cultore. OSZK. Kézirattát. Oct. Lat. 389.

26 (Megjegyzés - Popup)

Rát Mátyás: Viro clariss. Dnbo Adamo Farkas gymnasii, quod apud aug. conf... Sopronni floret, rector ...2. rét. 2 levél. Sopronii 1772. Typ. Siess.

27 (Megjegyzés - Popup)

Kis János: Emlékezései életéből. II. kiadás. Bp. 1890. 89–124. lap.

28 (Megjegyzés - Popup)

Az 1790–91-es országgyűlés elismerte az albizálást. Kis János és útitársa, Németh László úgy döntöttek, hogy az albizálást nem annyira adományok gyűjtésére használják fel, hanem arra, hogy megismerkedhessenek az ország tudósaival és íróival.

29 (Megjegyzés - Popup)

Wietorisz Jonatán kiváló nevelő. Kis szerint „az ifjuság ritka elevenségü barátja” volt. Torkos Sámuel nagy természetrajzi gyűjtő. Gamauf Sámuel ev. pap, a héber nyelv jeles ismerője. Hajnóczy János Károly, a neves tanár és író fia, később ruszti pap. Semmelweis Sámuel líceumi tanár, Nagy J. György líceumi tanár, az első magyarországi cukorgyár alapítója Sopronban. Konrád András orvos és nagynevű természettudós.

30 (Megjegyzés - Popup)

Wochenschrift für die Liebhaber der Geschichte, der Erdbeschreibung, der Naturkunde, der Weltweiheit

und der schönen Wissenschaften. 1779. Ödenburg,: Joh. Siess. 1–25 számig megtalálható az OSZK hírlaptárában.

31 (Megjegyzés - Popup)

Révay Miklós és munkái. 1879. 96. lap.

32 (Megjegyzés - Popup)

Az egész ügy az Orsz. Levéltár 21119. sz. 55. Rev. Lit. No. 1 alatt.

33 (Megjegyzés - Popup)

Rímes klasszikus vers, nevét Leo, XII. századi latin költőtől nyerte.

34 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Hírmondó. 1782. 101. szám.

35 (Megjegyzés - Popup)

Vasárnapi Újság. 1880. 57–59. lap. Amint látható, az emlékkönyv bejegyzői voltak a soproni előfizetők, kivéve Jezerniczky Károly megyei tisztviselőt.

36 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Hírmondó. 1784. Révay Előtudósítása.

37 (Megjegyzés - Popup)

Kis i. m. 353. lap. Kis albizálásakor ismerkedett meg vele. Első találkozása eléggé kedvezőtlen benyomással volt rá, később nagyon tisztelte. Rát egyébként 1784-ben pályázott Sopronba ev. papi állásra. Bogsch Jakabot választották meg 114 szavazattal, míg Rátnak csak 22 jutott. Petz Dániel krónikája. (Kiadta Csatkai E. 1940. 23. lap.)

38 (Megjegyzés - Popup)

Kazinczy Ferenc levelezése. VII. 357. 1810. IV. 7. Első benyomása Kazinczynak sem volt a legjobb, amikor 1803-ban megismerte Győrött. „De milly tiszteletessé teszi ötet énelöttem az, hogy ő kezde Magyar Ujságot irni” hangzik a dicséret a levélben. Kiemeli Kazinczy, hogy mennyire elfogulatlan volt Rát vallási kérdésekben!

39 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Hírmondó. 1782. 101. szám.

40 (Megjegyzés - Popup)

A 16. század közepén Lazius katonaeorvos és régész Sopronban a belső várfal előtt állott Boldogasszony templom romjaiban több római sírkő-töredéket talált, felhívta rá a városi vezetőség figyelmét, amely a városházán befalaztatta a feliratokat. Az 1676-os nagy tűzvészben a kövek is megrongálódtak. Egyet,

ahogy Dobner Ferdinánd írja *Negotia publica c. feljegyzéseiben* (Városi levéltár), 1700–1702 alatt megújították (183. lap. *Der Uralte Heydnische Stein im Hof des Rathauses Sempronii renovirt und dessen Interpretation auf eine andere darneben stehende gezeichnet*). Ezt a követ 1893-ban a városháza lebontásakor megőrizték és később az 1913-ban megnyitott múzeumba vitték át, ma a Fabricius-ház kőtárában látható mind az eredeti megrongált darab, mind a fent említett másolat. (Lásd: Récsey: Sopron ókori neve és a Sopron megyei feliratok. Sopron. 1887. 31–35. lap.)

41 (Megjegyzés - Popup)

A követ ismerteti Récsey i. m. 64. lap.

42 (Megjegyzés - Popup)

Hajnóczi abban az időben tapintott rá az igazságra, amikor még Sempronium koholt nevet hitték a római kor Sopronjának, viszont Scarbantiát Csepregben, vagy Körömben keresték.

43 (Megjegyzés - Popup)

Másik vita volt, Scarbantia vagy Scarabantia-e Sopron római kori neve. Koronázáskor a koronát a királynő vállához értették; így mondja a vers is.

44 (Megjegyzés - Popup)

Tudós mese.

45 (Megjegyzés - Popup)

A mai Storno-házról van szó.

46 (Megjegyzés - Popup)

A zsidók tömegesen a mai Új utcában laktak, 1526-ban kiűzték őket, és csak 1840-ben jöhettek be szabadon lakni.

47 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyvekben szerepel ugyan a neve, de művészeti tevékenysége ismeretlen.

48 (Megjegyzés - Popup)

A hagyomány szerint ez az iskola a Szent Mihály utcában az orgonista-házban volt.

49 (Megjegyzés - Popup)

Hosszú sor elnevezéssel illették a Magyar kaputól az Újteleki kapuig terjedő házsort, lassanként kiszakadt belőle a mai Magyar, Domonkos utca és a Széchenyi tér déli oldala; 1907-ben a Hosszú sort és a hozzá csatlakozó Éles szöveget Rákóczi Ferenc fejedelemtől nevezték el. A mai Pócsi utca eredeti neve Kis Pócsi utca volt, ellentétben a Magyar utcával, amelynek viszont Nagy Pócsi utca volt az elnevezése.

50 (Megjegyzés - Popup)

Lásd: Payr: A soproni ev. egyházközség története. 1917. 208. lap.

51 (Megjegyzés - Popup)

Mindezeket nagyjából úgy adja elő, mint ahogy Payr fentebb említett igen részletes nagy művében olvasható, azért a közlést mellőzhetőnek találtuk.

52 (Megjegyzés - Popup)

A Tűztorony sasmadarát 1786-ban levették és újból aranyozták. (Sopron és környékének műemlékei. 1956. 192. lap).

53 (Megjegyzés - Popup)

A szófejtés természetesen hamis, mert már a középkorban ismeretes az ungarischer Potschan, Pötschergasse, Potschangasse elnevezés, amely a magyarból átvett *pócs* török jövevényszó és vizenyős, mocsaras helyet jelent. (Heimler: Sopron topográfiaja 256. lap).

54 (Megjegyzés - Popup)

A mai Liszt Ferenc Művelődési Ház helyén, 1870 körül rombolták le. A Kalteneck elnevezés már rég kiveszett, de a hely ma is szélakna.

55 (Megjegyzés - Popup)

A Szent György bástya a Lenin körútra néző és 1944 óta szabad építmény.

56 (Megjegyzés - Popup)

Jelenleg a Liszt Ferenc Múzeumban.

57 (Megjegyzés - Popup)

Payr idézett művében a 408. lapon látható az Ödenburger Rathhaus c. mű 1670-es kiadásának címlapja. Szerzője Barth János Konrád, 1665 óta soproni ev. pap (†1692). 13 munkája ismeretes, köztük a Buda recepta, Buda visszafoglalásakor mondott beszéd, amelynek nyomtatott kiadásában Barth részben a saját numizmatikai gyűjteményéből vett darabokból adott metszeteket.

58 (Megjegyzés - Popup)

A szóban forgó kiskapu a mai Liszt Ferenc utca tengelyében állott és Brückelthor néven szerepelt, a mögötte állott tornyot régebben kupolájának színe folytán ugyan Zöld toronynak nevezték, de később a híd révén Brückelthornak. 1854-ben rombolták le a tornyot, megelőzően 1847 telén kezdték meg a mai utca feltöltését és akkor persze a híd is eltűnt. A mai Széchenyi Gimnázium telkén állott az ökrök vonta száraz malom, de 1754-ben egy vándor színésztársaság színháznak használta fel. Ez adta 1769-ben az ötletet, hogy kőszínháznak építtesse át a város. 1841-ig folyt benne a színjátszás. 1847 végén lebontották és törmelékéből töltötték fel a mai Liszt Ferenc (korábban Iskola) utcát. A fegyvertár a mai Fegyvertár utca 2-es számú ház volt, amelyet 1778-ban szüntettek meg, és akkor iskola lett az épületből. Ez viszont az 1850-es évek folyamán szűnt meg, átköltözvén a mai Széchenyi Gimnáziumba. Attól fogva lakóház.

59 (Megjegyzés - Popup)

E táblák a mai tanácsház udvari részén vannak befalazva. Éppen ezért szövegük közlését nem tartottuk szükségesnek.

60 (Megjegyzés - Popup)

Hogy Unger építész lett volna, ahogy esetleg a szöveg magyarázói hiszik, nem valószínű. Pintér polgármester háza a Templom utca 19. szám, sokszorosan átalakítva és 2. emelettel megtoldva, a Wimmer-ház a sajnos bombázáskor elpusztult Lunkányi-ház az Orsolya téren, Unger saját háza sincs meg, az Orsolya zárda helyén állt.

61 (Megjegyzés - Popup)

A sírkő nincs meg.

62 (Megjegyzés - Popup)

Az új városháza építésekor a képeket Esterházy arcképe híján átvette a múzeum, ma is ott láthatók. Gensel Ádám kiváló orvos és természettudós volt.

63 (Megjegyzés - Popup)

Horánszky Lajos: Batsányi János és kora. (1907) c. műve alapján idézi Lengyel Miklós: Batsányi válogatott költeményei (Bp. 1909) kiadás előszavában.

64 (Megjegyzés - Popup)

I. kötet. 1891. 322. lap.

65 (Megjegyzés - Popup)

Irodalomtörténeti Közlemények. 1898. 29. lap.

66 (Megjegyzés - Popup)

Magy. Irodalomtörténeti Lexikon. Bp. 1963. I. 118. lap. A magyar irodalom története. 1849. 2. kiadás. Bp. 1964. 235. lap. A magyar irodalom története (Szerk. Sótér István). III. Bp. 1965. 148. lap. Keresztury Dezső: Bevezető tanulmány B. J. válogatott műveinek kiadásához. Bp. 1956.

67 (Megjegyzés - Popup)

Irodalomtörténeti Közlemények. 1898. 29. lap.

68 (Megjegyzés - Popup)

Bayer Ferenc: Batsányi János. Soprony. Reichard és Litfass. 1878.

69 (Megjegyzés - Popup)

Bacsányi János költeményei válogatott prózai írásaival egyetemben. Pest. 1865.

70 (Megjegyzés - Popup)

Bayer i. m. 8. lap.

71 (Megjegyzés - Popup)

Bayer i. m. 8. lap.

72 (Megjegyzés - Popup)

Kuczogi Marcell: A 300 éves gimnáziumunk története. Sopron. 1936.

73 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: A katolikus gimnázium első magyar tanárja. Új Sopronvármegye. 1942. VI. 3.

74 (Megjegyzés - Popup)

Poda Endre: A soproni kath. „parochia” története 1892. 152/3. lap.

75 (Megjegyzés - Popup)

Kelényi Ferenc: Soproni gyermekkertek a XIX. század második felében SSz. 1963. 5. lap.

76 (Megjegyzés - Popup)

Kurz Endre Sopronban született 1811-ben, a líceum növendéke volt, 1852–79-ig volt polgármester. Meghalt 1895-ben.

77 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Payr: A soproni evangélikus egyházközség története. 1917. 477. lap.

78 (Megjegyzés - Popup)

Lásd a soproni ev. gyülekezet házassági anyakönyvét. III. kötet, 128. k. fóliók. Az ún. halálozási anyakönyv (I. kötet, 323. fólió) Matthias Adamy von Erdenfeldt néven emlékszik meg róla. De hogy ugyanarról a személyről van szó, azt tanúsítja az a körülmény, hogy a kereszteleési anyakönyv (IV. kötet 186. fólió verso) alkalmilag Matthias Adam von Oldenfeld néven említi keresztaipai minőségben.

79 (Megjegyzés - Popup)

Conring életére és műveire nézve v. ö. Prot. Realenzyklopädie III. kiadás. IV. 267–269. lap.

80 (Megjegyzés - Popup)

Nyilván azonos azzal a mindenható gyógyszerrel, amelyet mai karmelita kolostorokban állítanak elő és árusítanak „Karmelitengeist” néven.

81 (Megjegyzés - Popup)

Az évkönyv-sorozatot az első évfolyammal kezdődőleg mintegy három évtizeden át Dr. Thirring Gusztáv

szerkesztette, aki 1888-tól dolgozott a fővárosi statisztikai hivatalban, majd 1894-től annak aligazgatója 1906 és 1926 között pedig – nyugalomba vonulásáig – igazgatója volt. – Megemlítjük még, hogy a színházakra vonatkozó néhány legfőbb 1908. évi adatot az akkori Magyarország valamennyi városáról (köztük Sopronról is) a Magyar Városok Statisztikai Évkönyvének – ugyancsak Dr. Thirring Gusztáv által szerkesztett – I. (egyetlen) évfolyama (Budapest, 1912) szintén közölte (az 540–541. lapon).

82 (Megjegyzés - Popup)

A jegyzék csak a legutolsó időkről (évről) nem teljes; viszont már egyes 1897. évi feljegyzéseket is tartalmaz.

83 (Megjegyzés - Popup)

Lásd: Dr. Heimler Károly: Thirring Gusztáv és munkássága. SSz. V. 73–99. – Thirring-tanítvány: Thirring Gusztáv születésének századik évfordulójára. SSz. XV. 376–378. lapon.

84 (Megjegyzés - Popup)

Orsz. lt. Kamarai lt. Rákóczy Archiv. B. 1594.

85 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Könyvtár: Ferenczi Zoltán: Az török áfium ellen való orvosság.

86 (Megjegyzés - Popup)

Payr Sándor: Muzsai Wittnyédi István soproni prokátor. 1906.

87 (Megjegyzés - Popup)

Orsz. lt. Kamarai lt. NRA. 673. Nr. 48.